

Ontpolderen van de Hedwigepolder

De rol van Zeeuwse identiteit en
plaatsverbondenheid bij weerstand tegen
ontpoldering

Frank Schuijers

11-7-2012

Ontpolderen van de Hedwigepolder

De rol van Zeeuwse identiteit en plaatsverbondenheid bij weerstand tegen ontpoldering

Naam: Frank Schuijers

Studentnummer: 0709271

T: 06-41561532

E: f.schuijers@gmail.com

Opleiding: Master Planologie

Specialisatie Ruimtelijke Ordening en Watermanagement

Faculteit der Managementwetenschappen

Radboud Universiteit Nijmegen

Begeleider: Mw. Dr. Ir. L. Carton

Dit is een studie in het kader van het behalen van de titel Master of Science in de Planologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Eerste lezer: Mw. Dr. Ir. L. Carton

Tweede lezer: Mw. dr. S. Dühr

Inhoud

Voorwoord	VII
Samenvatting.....	VIII
1. Inleiding	1
1.1 Doelstelling	3
1.2 Vraagstelling	4
1.3 Definities.....	5
1.4 Relevantie	7
2. Theoretisch Kader	8
2.1 LULU	8
2.2 NIMBY	9
2.3 Place Theory	13
2.4 Vertrouwen en gerechtigheid	19
2.5 Environmental justice	21
2.6 Definitie weerstand	24
2.7 Operationele definitie	30
3. Onderzoeksmethoden.....	31
3.2 Methoden en Dataverzameling.....	34
3.2.1 Persoonlijk deel	34
3.2.2 Identiteit	34
3.2.3 Houding ten opzichte van ontpoldering.....	35
3.2.4 Houding ten aanzien van grootschalige landschapsingrepen	36
3.3 Causaal model	37
4. Achtergrond bij onderzoeksgebieden	38
4.1 De Hedwigepolder.....	39
4.1.1 Besluitvorming sinds 2005	44
4.1.2 Goedkeuren Scheldeverdragen	47
4.1.3 Commissie Nijpels.....	47
4.1.4 Natuurorganisaties en alternatieven	50
4.1.5 Het gevecht van staatssecretaris Bleker	51
4.2 Breskenspolder/Waterdunen.....	53
4.2.1 Project Waterdunen	53
4.2.2 Nota Ruimte	54
4.2.3 M.e.r. Waterdunen.....	54

4.2.4 Provinciaal Inpassingsplan.....	55
4.2.5 Weerstand tegen Waterdunen	57
4.3 Analyse cases ontpoldering.....	62
4.3.1 Schaalniveau besluitvorming.....	63
4.3.2 Context bij de ontpolderingen	64
4.3.3 Financiële zijde	65
4.3.4 Conclusie	66
5. Resultaten.....	68
5.1 Onderzoeksmethode.....	68
5.2 Algemene Resultaten	69
5.2.1 Identiteit	69
5.2.2 Houding ten aanzien van ontpoldering.....	72
5.2.3 Nadere verklaring mening Hedwigepolder	74
5.3 Conclusie hypothesen	79
6. Conclusie	88
6.1 Deelconclusies	88
6.2 Hoofdconclusies	93
6.3 Discussie	94
6.4 Reflectie.....	95
Literatuurlijst	98
Bijlage I	106
Bijlage II	109
Bijlage III	110
Bijlage IV.....	Op aanvraag

Voorwoord

Voor u ligt mijn afstudeerscriptie voor de Master Planologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Het onderzoek gaat over de aanhoudende conflicten rondom de ontpoldering van de Hedwigepolder, wat de oorzaken daarvan zijn, en in hoeverre de identiteit en plaatsverbondenheid van de Zeeuwse bevolking een rol speelt bij deze conflicten.

Het feit dat een klein stukje grond in de provincie Zeeland voor zo veel commotie zorgt in zowel binnen- als buitenland, maakt een student Planologie nieuwsgierig naar de achtergronden en oorzaken van deze commotie. De informatie die wordt verspreid in de diverse media, doen vermoeden dat ontpolderen in Zeeland tegen de identiteit van de Zeeuwen ingaat. Door onderzoek te doen naar deze Zeeuwse identiteit probeer ik antwoorden te krijgen over de invloed van de identiteit op het besluitvormingsproces.

Dankzij de afgenomen enquêtes onder de Zeeuwse bevolking heb ik veel moeten reizen naar de provincie Zeeland. Hoewel deze vele kilometers niet altijd leuk waren, heb ik met veel plezier mensen ondervraagd. Mensen waren in veel gevallen geïnteresseerd in het onderzoek en vertelden met alle plezier wat het onderzoeksobject voor hen betekend. Ik wil de mensen die de tijd hebben genomen om de enquête in te vullen bij dezen bedanken voor diens tijd en bereidheid. Daarnaast wil ik de begeleidster van mijn onderzoek, Linda Carton, bedanken voor de ideeën en ondersteuning gedurende de onderzoeksperiode.

Ik wens u veel plezier toe met het lezen van dit onderzoek.

Frank Schuijers

Nijmegen, juli 2012

Samenvatting

De problemen die zijn ontstaan als gevolg van het gesloten verdrag tussen Nederland en Vlaanderen, waarin afspraken zijn gemaakt over het verdiepen van de Westerschelde en het compenseren van de natuur door de Hedwigepolder te ontpolderen, zorgen voor spanningen tussen verschillende partijen. Voor- en tegenstanders van ontpoldering van de Hedwigepolder uitten zich in de nationale media, waarbij met name tegenstanders hiervan gebruik maken en in veel gevallen stellen dat ontpolderen in Zeeland tegen de Zeeuwse identiteit indruist. In dit onderzoek wordt gekeken naar de rol van identiteit en plaatsverbondenheid binnen de weerstand tegen ontpoldering van de Hedwigepolder, waarbij de volgende centrale vraag is opgesteld: *Wat zijn mogelijke oorzaken van verzet tegen 'Locally Unwanted Land Uses' (LULU), hoe verhouden deze oorzaken zich ten aanzien van ontpoldering in de provincie Zeeland, vooral ten aanzien van de Hedwigepolder, en in hoeverre kan deze weerstand verklaard worden door de plaatselijke identiteit van omwonenden van de Hedwigepolder? Wordt deze weerstand breed gedragen onder de lokale bevolking en is deze vorm van weerstand tegen ontpoldering in vergelijkbare vorm aanwezig bij het aanleggen van andere LULU's in de provincie Zeeland?*

Weerstand tegen ruimtelijke projecten is zeer gevarieerd en bijna altijd aanwezig. In veel gevallen van weerstand wordt gesproken van 'Not In My Back Yard' (NIMBY) gedrag, waarbij omwonenden wel tevreden zijn over de toegepaste maatregelen die getroffen dienen te worden, maar niet in diens eigen achtertuin. Het gebruik van de term NIMBY wordt door veel onderzoekers echter afgeraden, waardoor de nadruk in onderzoek naar weerstand tegen ruimtelijke projecten wordt gezocht bij de identiteit en plaatsverbondenheid van de lokale bevolking enerzijds, en diens vertrouwen en gevoel van gerechtigheid anderzijds. Na de analyse van deze verschillende theorieën komt naar voren dat de identiteit en plaatsverbondenheid van de Zeeuwse bevolking een grote rol kunnen spelen bij de weerstand tegen ontpoldering.

De Zeeuwse identiteit kan in relatie tot ontpoldering als een unieke situatie worden gezien. Het leggen van een verband tussen beide variabelen kan zorgen voor een aantal verklaringen voor de ontstane situatie rond ontpoldering in de provincie Zeeland. Met behulp van een survey, afgenomen onder de Zeeuwse bevolking, werd gevraagd naar de mate van identiteit en plaatsverbondenheid, de houding ten aanzien van ontpoldering en de houding ten aanzien van andere hypothetische LULU's. De gestelde vragen hadden zowel betrekking op ontpoldering van de Hedwigepolder als op ontpoldering in het algemeen.

De resultaten van de survey duiden er op dat identiteit en, in mindere mate plaatsverbondenheid, een aanzienlijke rol spelen bij de houding ten aanzien van ontpoldering. Met name de mate van Zeeuwse identiteit kan nadrukkelijk worden gekoppeld aan de houding van respondenten. De koppeling tussen plaatsverbondenheid en de houding van respondenten ten

aanzien van ontpoldering is alleen significant indien plaatsverbondenheid wordt gecombineerd met de mate van identiteit. Geconcludeerd kan tevens worden dat de negatieve houding ten aanzien van ontpoldering in de provincie Zeeland, breed gedragen wordt onder de Zeeuwse bevolking. Een groot deel van de respondenten geeft aan tegen ontpoldering te zijn. Daarnaast blijkt dat ontpoldering niet de minst favoriete LULU is: megastallen en kerncentrales scoren minder voorkeursstemmen ten opzichte van ontpoldering.

"Ontpolderen is nergens voor nodig, en is vernietiging van 'historische' arbeid".

"Afspraak = afspraak".

"Profijt is alleen voor de Belgen!".

"Indien in het verleden met België overeen gekomen is dat ontpolderen van de Hedwigepolder een zeer goede optie was, moet nu deze overeenkomst met België worden nageleefd".

"Als Zeeuw is het onlogisch om voor ontpolderen te zijn. Daarvoor is de strijd tegen water een principe tegen ontpolderen. Gevoelsmatig tegen het Zeeuwse DNA, wat diepgeworteld zit in elke Zeeuw. Nooit toegeven aan milieu fratsen!".

1. Inleiding

De Hedwigepolder staat de laatste jaren vol in de belangstelling. Het is de inzet van een internationaal conflict tussen Nederland en Vlaanderen, met als oorzaak een in 2005 gesloten overeenkomst waarin afspraken zijn gemaakt betreffende natuurcompensatiemaatregelen die getroffen dienen te worden als gevolg van het uitdiepen van de Westerschelde. Om natuur te compenseren dient de Hedwigepolder, gelegen tegen de grens van Nederland met België, te worden ontpolderd. Het onder water zetten van een stuk land binnen de provincie Zeeland is in de periode na het sluiten van de overeenkomst een uitermate gevoelige kwestie gebleken. Gesteld wordt dat het onder water zetten van de Hedwigepolder een gevoel van weerstand veroorzaakt onder de Zeeuwse bevolking, omdat dit ingaat tegen de historische 'strijd tegen water'. Doordat de gewonnen stukken land in het verleden met veel tegenslag en moeite zijn ingepolderd en gezien de voortdurende nagedachtenis aan de watersnoodramp van 1953, zit het strijden tegen het water in de identiteit van de Zeeuwse bevolking. Uitingen van deze weerstand tegen ontpolderen binnen Zeeland komen uit de bovenstaande meningen van Zeeuwen naar boven, evenals enkele positieve opmerkingen. Dankzij de aanhoudende tegenstand tegen de besluitvorming rond de Hedwigepolder, is een definitief besluit over de situatie nog altijd niet genomen.

De beslissing om de Hedwigepolder onder water te zetten, dient door de Eerste en Tweede Kamer te worden genomen. Hoewel de overeenkomst tussen Nederland en Vlaanderen al eerder door zowel de Eerste als de Tweede Kamer is goedgekeurd, staat de Hedwigepolder nog altijd droog. Dit heeft met name te maken met de starre houding van de Zeeuwse bevolking ten aanzien van ontpolderen; een houding die door meerdere Kamerleden is overgenomen. Deze houding van diverse Kamerleden- en partijen heeft ervoor gezorgd dat de ontpoldering van de Hedwigepolder

nog altijd ter discussie staat. Uitspraken over deze situatie hebben in de meeste gevallen betrekking op de eerder genoemde Zeeuwse identiteit en mentaliteit, het opgeven van ‘kostbare landbouwgrond’ en de verhouding tussen Zeeland, Nederland en Vlaanderen. Zo is de verhouding tussen Nederland en Vlaanderen ten aanzien van natuurcompensatie ten behoeve van de verdieping van de Westerschelde, na de lange periode van besluiteloosheid van Nederlandse kant, veel veranderd. De Vlaamse regering is deze periode van twijfel zat en men begint ongeduldig te worden, waarnaast ook de media in Vlaanderen veel aandacht besteed aan de ontstane situatie.

De Zeeuwse bevolking zet daarentegen vraagtekens bij de opoffering van de Hedwigepolder. Uiteindelijk komen de baten van ontpoldering van de Hedwigepolder niet terecht bij de Zeeuwse bevolking, maar bij de haven van Antwerpen, waar grotere schepen kunnen aanmeren dankzij de uitdieping van de Westerschelde, terwijl ook de Nederlandse overheid profiteert van de overeenkomst dankzij de financiële regeling die is getroffen met de Vlaamse overheid. Doordat de Nederlandse overheid heeft ingestemd met de ontpoldering van de Hedwigepolder, levert de Vlaamse overheid een aanzienlijke bijdrage in de kosten van de ontpoldering. De vraag is hoeveel van dit geld uiteindelijk terecht komt bij de Zeeuwse bevolking. De bovenstaande oorzaken van uitstel van de ontpoldering van de Hedwigepolder worden door de media en tegenstanders van ontpoldering allemaal aangedragen als achterliggende factoren bij de weerstand van de Zeeuwse bevolking tegen ontpoldering. Zo is door meerdere tegenstanders van ontpoldering ook gesteld dat zowat de gehele Zeeuwse bevolking tegen ontpoldering is, en dat de overheid rekening moet houden met de gevoelens van deze Zeeuwse bevolking.

In dit onderzoek worden deze uitspraken getoetst door te kijken naar de houding van de Zeeuwse bevolking ten aanzien van ontpoldering en de rol die identiteit en plaatsverbondenheid speelt bij deze houding. Met behulp van een analyse van de geldende theorieën op het gebied van weerstand tegen vormen van ongewenst landgebruik en een analyse van de besluitvorming rond de Hedwigepolder, wordt middels een enquête de verschillende opvattingen over ontpoldering in de provincie Zeeland getoetst. Hierin zijn de voornaamste doelen om de relatie tussen de houding ten aanzien van ontpoldering en de mate van ‘Zeeuwse identiteit’ en plaatsverbondenheid aan te tonen, en de mate van Not In My Back Yard (NIMBY) gedrag te analyseren. Er kan immers gesteld worden dat ontpoldering niet gewenst is bij de direct omwonenden, maar dat mensen die verder van het probleemgebied geen uitgesproken mening ten aanzien van ontpoldering hebben, ondanks het feit dat men van Zeeuwse afkomst is. In het vervolg van dit hoofdstuk zullen de doel- en vraagstelling en de opzet van het onderzoek worden beschreven.

1.1 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is om de houding van inwoners van de provincie Zeeland ten opzichte van geplande ontpolderingsprojecten te verklaren. Het aanduiden van de negatieve houding als NIMBY-gedrag lijkt niet toereikend, vanwege het gebrek aan verklaringskracht van de originele definitie van NIMBY. Het is aannemelijk dat de weerstand tegen ontpoldering kan worden verklaard door meerdere factoren, waardoor tegenstand ten aanzien van ontpoldering in het vervolg van dit onderzoek zal worden aangeduid met weerstand. Voor de achterliggende oorzaken van deze weerstand zal gekeken worden naar de strijd met water van de provincie Zeeland, waarbij wordt aangenomen dat diepgewortelde gevoelens ten opzichte van water mogelijk bijdragen aan de negatieve houding van de bewoners. Daarnaast zal worden gekeken naar de verschillen in houdingen tussen ontpoldering en plaatsing van andere mogelijke 'Locally Unwanted Land Uses' (LULU) in de provincie Zeeland. Met behulp van deze vergelijking kan een verklaring worden gegeven voor de diepere gevoelens van de Zeeuwse bevolking bij de ontpoldering van de Hedwigepolder. Door vervolgens een vergelijking te maken tussen de ontpoldering van de Hedwigepolder enerzijds, en een ander ontpolderingsproject binnen de provincie Zeeland anderzijds (project Waterdunen), kan worden gekeken of de weerstand specifiek geldt voor de Hedwigepolder, of tegen ontpoldering in het algemeen. Door middel van de verschillende vergelijkingen kan een conclusie worden getrokken met betrekking tot de oorzaken van de weerstand tegen realisatie van natuurherstel in de Hedwigepolder.

Op basis van bovenstaande gegevens kan de doelstelling als volgt worden geformuleerd:

Het doel van dit onderzoek is het vinden van mogelijke oorzaken achter de weerstand tegen ontpoldering in de provincie Zeeland, door achtergrondinformatie van het besluitvormingsproces rond de Hedwigepolder en project Waterdunen te analyseren en een enquête onder lokale bevolking af te nemen, teneinde verbanden te leggen tussen weerstand tegen ontpoldering en mogelijke oorzaken van weerstand.

Om het gestelde doel te bereiken, dient een analyse gemaakt te worden van het besluitvormingsproces rond de Hedwigepolder en project Waterdunen, om mogelijke oorzaken van weerstand te identificeren. Door beide projecten vergelijkend te analyseren, kunnen verschillen tussen de projecten oorzaken van weerstand weergeven. Met behulp van de enquête zullen deze mogelijke oorzaken verder onderbouwd kunnen worden, met als uiteindelijke doel verbanden te leggen tussen mogelijke triggers van weerstand en de houding van respondenten ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder en ontpoldering in het algemeen.

1.2 Vraagstelling

Gezien de geformuleerde doelstelling zijn er veel vragen met betrekking op de gevoelens van inwoners van de provincie Zeeland ten aanzien van de ontpoldering van de Hedwigepolder. Het uiteindelijke doel van het onderzoek is echter het onderzoeken van de oorzaken van het verzet tegen de Hedwigepolder. Op basis van dit geformuleerde doel, kan de volgende hoofdvraag worden vastgesteld:

Wat zijn mogelijke oorzaken van verzet tegen LULU's, hoe verhouden deze oorzaken zich ten aanzien van ontpoldering in de provincie Zeeland, vooral ten aanzien van de Hedwigepolder, en in hoeverre kan deze weerstand verklaard worden door de plaatselijke identiteit van omwonenden van de Hedwigepolder? Wordt deze weerstand breed gedragen onder de lokale bevolking en is deze vorm van weerstand tegen ontpoldering in vergelijkbare vorm aanwezig bij het aanleggen van andere LULU's in de provincie Zeeland?

Om deze vraag te beantwoorden zijn in de doelstelling al enkele methoden benoemd. Door deze doelen te vertalen naar deelvragen, kan in de conclusie een antwoord worden gegeven op de geformuleerde hoofdvraag. Op basis van de in de doelstelling genoemde doelen, kunnen de volgende deelvragen worden opgesteld:

- 1) Wat zijn de gangbare theorieën om mogelijke weerstand tegen ongewenst landgebruik te verklaren?
- 2) Wat zijn de oorzaken van de weerstand tegen de ontpoldering van de Hedwigepolder en hoe verhoudt deze weerstand zich ten aanzien van een ander ontpolderingsproject binnen de provincie Zeeland?
- 3) Wordt de weerstand tegen ontpoldering van de Hedwigepolder breed gedragen onder de lokale en regionale bevolking?
- 4) Wat is de rol van de identiteit van de plaatselijke bevolking in relatie tot de aanwezigheid van polders en de plannen van ontpoldering?
- 5) Is er verschil in weerstand tussen ontpolderingsprojecten en de aanleg andere LULU's, die is terug te voeren op de identiteit van de Zeeuwse bevolking?

Door de geformuleerde deelvragen te beantwoorden, is het mogelijk de hoofdvraag zo volledig mogelijk te beantwoorden. De eerste deelvraag zal beantwoord kunnen worden door een overzicht te geven van de relevante theorieën op het gebied van weerstand tegen ingrijpende ruimtelijke projecten. De tweede deelvraag kan worden beantwoord na een hoofdstuk dat is gebaseerd op het geven van achtergrondinformatie bij de ontpoldering van de Hedwigepolder en het project Waterdunen, waarbij een gedetailleerd overzicht wordt gegeven van het besluitvormingsproces en

de verschillende uitingen van weerstand door tegenstanders van het project. In het kwantitatieve gedeelte van het onderzoek zullen de overige deelvragen beantwoord worden. Ten eerste zal ondersteuning van de conclusies uit het hoofdstuk van achtergrondinformatie worden gegeven door middel van een set stellingen uit de af te nemen enquête. Hierdoor worden de enquête en het informatieve hoofdstuk aan elkaar verbonden. Vervolgens zal worden gekeken naar de houding van de respondenten ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder en ontpoldering in het algemeen. Om de vierde deelvraag te beantwoorden zal gebruik worden gemaakt van gegevens uit de enquête, om een verband te leggen tussen de identiteit/plaatsverbondenheid en de houding ten aanzien van ontpoldering van respondenten. Voor de vijfde deelvraag zal een vergelijking worden gemaakt tussen de voorkeuren van de respondenten ten aanzien van verschillende vormen van ongewenst landgebruik. Tot slot wordt er gekeken naar de aanwezigheid van een verband tussen 'Zeeuwse identiteit' en specifieke weerstand tegen ontpoldering. Ook voor beantwoording van deze deelvraag zal gebruik gemaakt worden van gegevens uit de enquête.

1.3 Definities

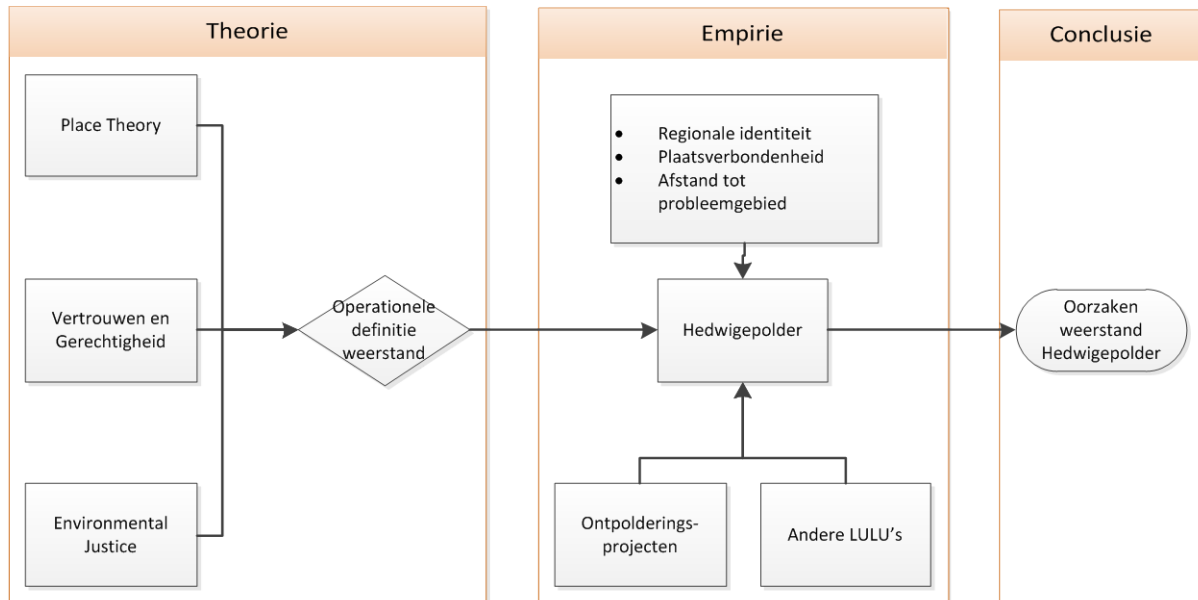
In de doel- en vraagstelling wordt gebruik gemaakt van verschillende termen die mogelijk onduidelijk zijn zonder een nadere toelichting van de werkelijke betekenis van deze termen. In dit stukje zullen de belangrijkste begrippen nader worden gedefinieerd.

- *Weerstand*: Met weerstand wordt de negatieve houding van omwonenden, politici en mogelijk de media ten aanzien van een ruimtelijk project bedoeld. Deze weerstand kan uiteenlopende oorzaken hebben, welke uiteen worden gezet in het theoretisch kader van dit onderzoek
- *Ongewenst landgebruik/LULU*: Met ongewenst landgebruik wordt bestemming van een stuk land bedoeld, dat voor voornamelijk omwonenden als ongewenst wordt beschouwd. In de literatuur wordt een dergelijke vorm van landgebruik aangeduid als *Locally Unwanted Land Uses*, kortweg LULU's. Goede voorbeelden van LULU's zijn kerncentrales, windmolenparken en vuilnisstortplaatsen.
- *Ontpoldering*: In dit onderzoek wordt met ontpoldering het onder water zetten van een polder bedoeld. Hierbij is een polder een door de mens gecreëerd stuk grond, dat omdijkt is om water tegen te houden. Doordat de polder aan een water ligt, stroomt deze polder na het doorsteken van de dijken onder water.
- *Identiteit*: Met identiteit wordt de verbondenheid van een mens met dien omgeving bedoeld. Identiteit kan worden gekoppeld aan een land (nationalisme, chauvinisme, patriotisme), maar ook aan een provincie, een stad, een regio etc. In dit onderzoek wordt identiteit voornamelijk gekoppeld aan provinciale en regionale gevoelens.

- *Hedwigepolder*: De Hedwigepolder is een polder gelegen in de provincie Zeeland, tegen de Belgische grens. Deze polder dient volgens afspraken tussen Vlaanderen en Nederland onder water te worden gezet, als gevolg van verdiepingswerkzaamheden in de Westerschelde.
- *Waterdunen*: Waterdunen is een project in de provincie Zeeland, waarbij kustversterking en economische impulsen voor de omgeving centraal staan. Onderdeel van dit project is het onder water zetten van enkele stukken polder, zodat er natuur kan worden gecreëerd.

Schematische weergave

In afbeelding 1.1 is een schematische weergave te zien welke een overzicht van dit onderzoek toont. In hoofdstuk 2 zullen de belangrijkste theorieën aangaande weerstand tegen ruimtelijke projecten worden besproken, waarna de meest relevante theorieën worden geselecteerd en gebruikt om een operationele definitie van weerstand op te stellen. In het empirische gedeelte van dit onderzoek zullen in hoofdstuk 4 de besluitvormingsprocessen rond de Hedwigepolder en Waterdunen worden geanalyseerd en vergeleken. Daarnaast worden de resultaten die zijn verkregen door middel van de enquête in hoofdstuk 5 worden besproken. Uiteindelijk kunnen in de conclusie de voornaamste oorzaken van de weerstand tegen ontpoldering van de Hedwigepolder worden gegeven.

Afbeelding 1.1: Schematische weergave van het onderzoek, waarbij een verdeling is gemaakt tussen theorie, empirie en de daaruit volgende conclusies.

1.4 Relevantie

De relevantie van dit onderzoek is op zowel maatschappelijk als wetenschappelijk vlak aanwezig. Op maatschappelijk vlak draagt het onderzoek bij aan de discussie over de ontpoldering van de Hedwigepolder. Door een analyse te maken van de mogelijke oorzaken van de weerstand tegen het project, kunnen verklaringen worden gezocht voor de aanhoudende vertraging van het project. Het project kan worden gezien als een maatschappelijk ongewenste ontwikkeling, dat voorkomt uit gemaakte afspraken tussen Nederland en België. Gezien deze gemaakte afspraken kan immers worden gesteld dat de provincie Zeeland en diens inwoners weinig tot geen inspraak hebben gehad. Door niet te kijken naar de gevoelens van de Zeeuwse bevolking, is het project uitgegroeid tot een nationale kwestie, waarbij de belangen steeds groter zijn geworden. Een goed voorbeeld van het toenemende belang van het project, is de mate van verzet tegen het project vanuit de Tweede Kamer, waar Kamerleden afkomstig uit de provincie Zeeland zich bemoeien met de besluitvorming (o.a. Ad Koppejan), evenals onder meer de staatssecretaris van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie Henk Bleker.

Op wetenschappelijk gebied is het onderzoek relevant door de bijdrage aan de wetenschappelijke literatuur op het gebied van weerstand tegen ruimtelijke projecten. Het analyseren van de verschillende gedachtegangen binnen de wetenschappelijke literatuur en het destilleren van de meest relevante oorzaken van weerstand uit deze literatuur, brengt een duidelijk overzicht van de oorzaken van weerstand in kaart. Het onderzoek naar de identiteit van 'belanghebbenden' en diens verbondenheid met de omgeving draagt bij aan eerdere onderzoeken naar dit fenomeen. Het onderzoek naar ontpoldering als ongewenst landgebruik zorgt voor een toevoeging aan de mate van wetenschappelijke relevantie, gezien het feit dat dit niet eerder is aangeduid als een vorm van ongewenst landgebruik.

In het volgende hoofdstuk zal een beschrijving worden gegeven van de besluitvormingsprocessen rond de Hedwigepolder en project Waterdunen. Daarnaast wordt gekeken naar de achterliggende oorzaken van weerstand tegen deze projecten, door een overzicht te geven van de uitingen in de media betreffende beide projecten.

2. Theoretisch Kader

Oppositie tegen ruimtelijke plannen komen in verschillende vormen voor. De meest voorkomende term in de literatuur om deze vormen van oppositie aan te duiden is LULU (Locally Unwanted Land Use), terwijl de oorzaken voor LULU's vaak wordt gekoppeld aan gedrag in de vorm van NIMBY (Not In My Back Yard). Indien gekeken wordt naar de publieke reactie op een locatie van een te implementeren project, wordt de term NIMBY gebruikt, en indien gekeken wordt naar de publieke reactie op een technologie in het algemeen, wordt de term LULU gebruikt (Freudenburg & Pastor, 1992). Over beide termen is de afgelopen decennia veel geschreven door onderzoekers, waarbij voornamelijk de te hanteren definities ter discussie stonden. De theorie rond oppositie en participatie is de laatste jaren uitgebreid, met als gevolg dat niet alleen gekeken werd naar NIMBY en LULU als oorzaken van deze oppositie, maar ook vormen van gerechtigheid, vertrouwen, place identity/attachment/disruption, en conflicten op lokaal niveau (Devine-Wright, 2009; Gross, 2007; Wüstenhagen, Wolsink, & Bürer, 2007). Al deze vormen van oppositie zullen in dit hoofdstuk worden besproken.

2.1 LULU

LULU is een vorm van oppositie tegen ruimtelijke projecten. LULU (Locally Unwanted Land Uses) is de term die in veel gevallen wordt gebruikt om ongewenst landgebruik aan te duiden. Bepaalde plannen in een gebied worden niet geaccepteerd omdat het landgebruik ongewenst is, ongeacht de plaats waar deze worden gerealiseerd (Popper, in Freudenburg & Pastor, 1992). Volgens Sandman (Sandman, in: Schively, 2007, p. 256) zijn de voornaamste redenen tot zorgen bij tegenstanders van LULU's:

(1) the decline in property values; (2) the inability of the community to keep out other undesirable land uses once one has been sited; (3) the decline in quality of life because of noise, truck traffic, odor and the like; (4) the decline in the image of the community; (5) the overburdening of community services and community budgets; and (6) the aesthetically objectionable quality of the facility. (Sandman 1986, 453)

Al de bovengenoemde oorzaken zijn gebaseerd op vormen van persoonlijke achteruitgang.

Uiteindelijk zijn de LULU's namelijk van invloed op het dagelijks leven van omwonenden, zoals het verlagen van de huiswaarde en het verlagen van de levenskwaliteit. Als reactie op LULU's ontstaat in veel gevallen weerstand tegen de voorgestelde plannen. Deze weerstand wordt vaak aangeduid als NIMBY-gedrag. In het vervolg van dit hoofdstuk zullen verschillende vormen van weerstand tegen LULU's worden besproken.

2.2 NIMBY

NIMBY is een term die door bestuurders en planners vaak gebruikt wordt indien er sprake is van oppositie tegen een gepland project. De term NIMBY is volgens Lake (1993) ontstaan op basis van twee karakteristieken, namelijk "first, that facilities are needed to provide an important social benefit; and, second, that selfish local parochialism prevents realization of that societal good" (p.87). Lokale oppositie tegen ruimtelijke projecten zorgt er voor dat projecten van algemeen belang niet kunnen worden uitgevoerd. Zo kan worden gesteld dat de conventionele kijk op NIMBY-gedrag in de context van het implementeren van windenergie kan worden gedefinieerd als het feit dat mensen in het algemeen een positieve houding hebben ten aanzien van windenergie, maar dat ze tegen windturbines zijn in hun eigen omgeving (Wolsink, 2000, p. 51). Deze definitie geldt natuurlijk niet alleen voor de implementatie van windenergie, maar voor elke ongewenste vorm van landgebruik. Het gebruik van de term NIMBY wordt al decennia gebruikt binnen de politiek. Het gaat hierbij vooral om weerstand tegen ruimtelijke inrichtingsvraagstukken te benoemen. In de jaren '70 en '80 werd de weerstand tegen politieke besluiten steeds groter. Volgens Sandman (1986) leerden mensen van natuur- en milieuorganisaties dat zij politieke steun kunnen mobiliseren om uitvoering van een ongewenst landgebruik tegen te houden.

In de wetenschappelijke literatuur van die perioden werden vraagtekens gezet bij de toepasbaarheid van de term NIMBY op de verschillende implementatieproblemen van LULU's. Tevens wordt in de literatuur beschreven hoe overheden op alle schaalniveaus 'instrumenten' bedenken om de weerstand tegen te gaan. Goede voorbeelden van dergelijke gecreëerde instrumenten tegen NIMBY-gedrag in Nederland, zijn de NIMBY-wet en de tracé-wet. Met deze beide wetten wordt het voor de verschillende overheden eenvoudiger om de publieke invloed te verminderen, waarbij ook de besluitvormingsprocessen en de uitvoering van de projecten kunnen worden versneld (Wolsink, 1994). De gedachtegang over NIMBY-theorie was in de jaren '70 en '80 dat het verschijnen van NIMBY-gedrag rond grotere ruimtelijke projecten, grote gevolgen had voor de algemene economie en gezondheid (R. W. Lake, 1993). De oorzaak hiervan lag bij de breed gedragen consensus dat LULU's zorgen voor grote sociale voordelen, die van een dergelijk groot belang zijn dat het tegenhouden van deze LULU's grote gevolgen kon hebben. Mazmanian & Morell (In: R. W. Lake, 1993, p. 88) stellen zelfs dat de samenleving een grote prijs betaalt voor de het tegenhouden van dergelijke projecten. Met behulp van instrumenten als de NIMBY-wet en de tracé-wet, werden dergelijke problemen getracht te worden tegengegaan.

Onderzoek naar NIMBY-gedrag legde in de eerste jaren met name de nadruk op het onderling verband tussen leeftijd, opleiding, geslacht, inkomen en beroep in relatie tot de houding ten opzichte van de LULU. Vanuit deze studies werd geconcludeerd dat geslacht, inkomen en leeftijd van invloed waren op de groep mensen die kennis hadden genomen van het uit te voeren project

(Furusest & Johnson, 1988; Furusest & O'Callaghan, 1991). Mensen die nadrukkelijk tegen uitvoering van een LULU-project zijn, zijn in veel gevallen mannen die dicht bij het uit te voeren project leven (Furusest & O'Callaghan, 1991).

De lokale oppositie tegen een ongewild project dient volgens de conventionele definitie dus een positieve houding te hebben tegenover een dergelijk project, maar een negatieve houding ten opzichte van implementatie in de nabije omgeving. Aangezien de term NIMBY in vrijwel alle controversiële projecten wordt gebruikt door bestuurders en planners, is de discussie rond een juiste definitie van NIMBY het afgelopen decennia intenser geworden. Van der Horst (2007) stelt in een onderzoek naar de beperkingen van de NIMBY-definitie dat de operationele definities kunnen variëren op zes vlakken, namelijk ruimtelijke afstand, moment van onderzoek, het betrekken van voor- of tegenstanders, focus op 'leiders' of 'volgers', de mate en aard van argumenten van voorstanders, en de mate waarin geïnterviewden het 'label' NIMBY proberen te vermijden (p.2712). Op basis van deze conclusie kan worden gesteld dat de conventionele definitie van NIMBY uiterst controversieel is. Onderzoeken naar NIMBY-gedrag variëren aanzienlijk op basis van bovengenoemde zes variabelen, waardoor een vaste of juiste definitie van NIMBY niet voorhanden is. Om deze reden is binnen de wetenschappelijke wereld gesuggereerd dat het gebruik van NIMBY als een concept met enige mate van voorzichtigheid zou moeten worden gebruikt (Devine-Wright, 2005), of in zijn geheel niet meer gebruikt dient te worden (Wolsink, 2006);(Devine-Wright, 2009, p. 431).

De conclusie dat NIMBY als concept niet bruikbaar meer is in onderzoek naar oppositie tegen ruimtelijke projecten, trekt Wolsink (2006) door te stellen dat 'NIMBY-beschuldigingen' worden gemaakt door autoriteiten, waarbij de argumenten van tegenstanders hoofdzakelijk gebruikt worden ter verdoezeling van de echte bezwaren (p. 88). Daarnaast wordt gesteld dat het gebruik van versnelde procedures om NIMBY-gedrag tegen te gaan past in het stramien van 'top-down' planning, en dat gebruik van NIMBY als concept, analyse-instrument, of als verklaring, zorgt voor een vertroebeld beeld bij conflicten rond implementatie van ruimtelijke projecten (Wolsink, 2006). De term NIMBY wordt door Wolsink dus gezien als een vorm van beschuldiging door autoriteiten en planners richting tegenstanders van ruimtelijke projecten, iets wat in veel gevallen tot gevolg heeft dat besluitvormingsprocessen versneld kunnen worden juist dankzij het beschuldigen van NIMBY-gedrag. Omdat dit kan worden aangeduid als een gevolg van top-down planning, zou kunnen worden gesteld dat met behulp van top-down planning in algemene zin minder rekening wordt gehouden met lokale belangen en participatie van verschillende actoren.

Recentelijk is NIMBY ook een punt van discussie voor filosofen geworden. Vanuit filosofisch perspectief wordt het begrip NIMBY behandeld als een ethisch probleem, waarbij tevens gekeken wordt naar vormen van gerechtigheid. Feldman & Turner (2010) pleiten in hun artikel vóór het bestaan en het gebruik van de term NIMBY. Zij baseren hun pleidooi voor NIMBY op basis van drie

‘anti-NIMBY’ argumenten, welke vervolgens worden weerlegd. Deze argumenten hebben betrekking op (1) het egoïsme van NIMBY’s; (2) de gedachte dat wanneer verschillende NIMBY-claims allen worden gezien als gerechtvaardigd, de behandeling van deze verschillende claims zal leiden tot het falen van een project; en (3) het feit dat alleen mensen met geld en macht aandacht krijgen voor de NIMBY-claims, waardoor overheden die hier aandacht aan besteden, zorgen voor ‘environmental injustices’ (Feldman & Turner, 2010, p. 253). De argumenten worden weerlegd door de auteurs, waarmee zij aangeven dat de anti-NIMBY beweging deze argumenten verkeerd gebruikt. Het egoïsme van NIMBY’s wordt gezien als een vorm van voorliefde, waardoor het niet kan worden gezien als ‘self-serving’. Het tweede argument wordt als volgt weerlegd: “The fact that if policymakers defer to that NIMBY claim, they will sacrifice a clear public good does not mean that there is anything wrong with the NIMBY claim per se” (Feldman & Turner, 2010, p. 263). Als de overheid de NIMBY-claims serieus behandelt, kan dit dus leiden tot het opgeven van het publiek goed, wat in veel gevallen onwenselijk is en daarom vaak leidt tot de stelling dat de claims niet gerechtvaardigd zijn. Ten slotte weerleggen de auteurs de argumentatie dat alleen welgestelde burgers invloed kunnen hebben met behulp van NIMBY-claims, door te stellen dat de mogelijkheid bestaat dat men de bescherming van een specifieke plaats belangrijker vindt dan mogelijke vorming van environmental injustice (Feldman & Turner, 2010).

Verder wordt in het artikel voorgesteld om NIMBY beter te definiëren met behulp van rankings, waarmee onderscheid kan worden gemaakt tussen authentieke NIMBY en NIABY-like (Not In Anybody’s Back Yard) NIMBY. De voorkeuren van mensen met NIMBY-claims dienen volgens Feldman & Turner (2010) op een bepaalde manier te zijn gerangschikt:

- Eerste keus: Het project komt in de achtertuin van iemand anders, die er wel toestemming voor geeft.
- Tweede keus: Het project komt in de achtertuin van iemand anders, die er geen toestemming voor geeft.
- Derde keus: Het project gaat niet door.
- Laatste keus: Het project komt in mijn achtertuin (p.255)

Het verschil met NIABY-like NIMBY-gedrag, is dat deze mensen ervoor zouden kiezen om het project niet door te laten gaan indien niemand het project vrijwillig in de achtertuin zou willen hebben, waarbij het eigenbelang dus ondergeschikt wordt gemaakt.

In commentaar op het artikel van Feldman & Turner hebben verschillende medefilosofen zowel kritische als ondersteunende teksten geschreven. Deze teksten hebben allen betrekking op een ander deel van de publicatie van Feldman & Turner. Zo stelt Drenthen (2010) dat Feldman &

Turner, met behulp van het opgestelde voorkeursysteem, te weinig aandacht besteden aan het belang van 'plaats' binnen de argumentatie rond NIMBY-claims (p. 321). Drenthen merkt op dat er in veel gevallen sprake is van een verschillende opvatting tussen NIMBY's en bestuurders, waarbij vooral de kijk op ethiek en politiek verschilt:

The dominant notion of space goes hand in hand with an abstract and universal view of ethics and politics, in which 'rationality', 'wise political decision making' and 'common good' are key terms. The alternative view of the activists instead expresses a different, rather diffuse, localised ethos that has barely found a proper articulation yet. (Drenthen, 2010, p. 323)

Met deze tekst stelt Drenthen dat het probleem niet is dat lokale bevolking diens eigen interesses vertegenwoordigen, maar dat een plaats waarde heeft voor bewoners en niet kan worden vergeleken of vervangen door een andere plaats. Behalve het commentaar dat niet in voldoende mate is ingegaan op het begrip plaats, wordt ook opgemerkt dat free riders¹ niet worden behandeld door Feldman & Turner. Crozier & Hajzler (2010, p. 318) merken op dat indien free riders dienen te worden gedefinieerd op basis van het voorkeursysteem van Feldman & Turner, de indeling veranderd dient te worden naar:

- First choice: Het project komt in de achtertuin van iemand anders, met of zonder toestemming.
- Second choice: Het project komt in mijn achtertuin.
- Last choice: Het project gaat niet door.

Deze indeling kan worden verklaard doordat free riders in grote mate voorstander zijn van het te realiseren project, maar zoeken naar manieren om de lasten niet te delen. Om deze reden zullen zij eerder instemmen met een dergelijk project, dan het project niet door te laten gaan. De auteurs stellen echter wel dat het niet eenvoudig is om free riders binnen een proces te identificeren, maar dat de opgestelde criteria rond free rider gedrag behulpzaam kunnen zijn bij een besluit om het publieke goed vóór de NIMBY-claims te laten gaan (Crozier & Hajzler, 2010).

Naast de problemen die free riders veroorzaken binnen besluitvormingsprocessen, stelt Haggett (2010), in commentaar op Feldman en Turner, dat twee essentiële onderdelen buiten beschouwing worden gelaten. Ten eerste zijn er gebieden waar bepaalde projecten simpelweg niet geschikt zijn, terwijl veelvoorkomende beschuldigingen van NIMBY-gedrag als dekmantel, als

¹ Mensen die profiteren van een sociaal goed, zonder een aandeel van de kosten te dragen (Crozier & Hajzler, 2010).

onethisch kunnen worden beschouwd (Haggett, 2010, p. 314). Het is immers niet zo dat weerstand tegen bepaalde projecten hoofdzakelijk uit eigenbelang dient te ontstaan. Het tweede punt van kritiek heeft betrekking op het feit dat empirisch onderzoek heeft uitgewezen dat handelingen uit eigenbelang zonder te kijken naar de sociale belangen, zeer schaars zijn. Haggett zet in haar commentaar uiteen dat NIMBY een onduidelijke, ongepaste en nutteloze term is, en dat de focus van de tegenstanders van projecten meer ligt op de eigen kennis van het gebied, de winst van ontwikkelaars die niet gedeeld wordt met de lokale gemeenschap, en het gevoel dat men niet actief betrokken wordt bij onderhandelingen in het besluitvormingsproces (Haggett, 2010). Ook uit dit commentaar kan worden opgemaakt dat NIMBY beter gedefinieerd dient te worden, en dat niet alleen gekeken moet worden naar egoïstisch gedrag. Meyer (2010) ondersteunt deze kritiek, door te stellen dat NIMBY-gedrag kan worden gezien als een manier om een gehele gemeenschap te vertegenwoordigen, en dat plaatsverbondenheid de basis vormt voor milieuactivisme, waarbij mensen zich vaak 'verbonden' voelen met de eigen achtertuin (p. 327). Ondanks dat het begrip NIMBY niet goed is gedefinieerd, concludeert Meyer (2010) dat "At best, it can prompt more creative problem-solving, change the character of political debate, and lessen social and environmental injustices" (Meyer, 2010, p. 327). NIMBY kan dus gezien worden als een vorm van gedrag van lokale actoren tegen de ontwikkeling van een ongewenst project in de nabije omgeving, maar kan tevens worden gezien als een instrument om problemen beter aan te pakken en ongerechtigheid uit te sluiten.

Gezien de kritiek op de NIMBY-theorie en de aanbevelingen van verschillende onderzoekers is het noodzakelijk verder te kijken dan de huidige definitie van NIMBY, waarbij voornamelijk place theory, environmental justice, procedural justice, fairness, en trust belangrijk zijn. Deze begrippen staan centraal in de volgende paragrafen.

2.3 Place Theory

Zoals hierboven al eerder is vermeld, speelt de relatie tussen de lokale bevolking en de nabije omgeving een grote rol bij het ontstaan van weerstand tegen een ongewenst project. De NIMBY-theorie gaat voornamelijk uit van egoïstische redenen van bewoners die niet tegen het project in algemene zin zijn, maar het desondanks niet in de nabije omgeving gerealiseerd wil zien worden. Theorieën die zich meer richten op de rol van de specifieke plaats en de relatie die bestaat tussen de bewoners en deze plaats, gaan er van uit dat deze relatie zorgt voor het ontstaan van weerstand tegen projecten met een ruimtelijke impact. Deze plaatsgerelateerde theorie vindt zijn oorsprong, net als vele andere moderne theorieën, binnen de modern environmentalism beweging, waarvan de eerste fase direct na de Tweede Wereldoorlog is ontstaan door de weerstand tegen nucleaire

activiteiten, met als gevolg dat problemen op het gebied van milieu internationaal werden aangepakt (Castro, 2006). In de jaren '70 raakten steeds meer wetenschappers betrokken bij de modern environmentalism beweging, zoals ecologen en biologen. Samen met het ontstaan van milieubewegingen en NGO's zoals Greenpeace, begint de tweede fase van de beweging. Het belangrijkste van deze tweede fase is de toename in aandacht van de media, en de uitbreiding van het aantal disciplines binnen de wetenschap dat onderzoek doet naar, en rekening houdt met natuur- en milieuwaarden (Castro, 2006). Verschillende aspecten van deze environmentalism beweging maken dus ook deel uit van de plaatsgerelateerde theorie.

Place theory kan volgens Devine-Wright (2009) worden opgedeeld in drie onderdelen, namelijk place attachment, place identity en, als gevolg, place disruption. Place attachment kan worden beschreven als de positieve emotionele band van mensen met een bepaalde plaats (Manzo, 2003). Giuliani (2003) legt de onderliggende gevoelens die de verbondenheid met een specifieke plaats voeden als volgt uit:

We have all experienced some form of affective bond, either positive or negative, pleasant or unpleasant, with some place or other – a place that can be related to our current or past experience (childhood places), sometimes to the future (the place we dream of living in, where we would like to go to/return to), and more or less restricted in scale: the house in which we live or have lived, a certain room in the home, the area around the home, the neighbourhood, the city, the country. (Giuliani, 2003, p. 137)

Plaats als begrip dient, zoals door Giuliani beschreven, niet alleen te worden gezien als een specifieke plaats (i.e. stad, dorp), maar kan eveneens worden benaderd vanuit lokaal, regionaal en nationaal perspectief. Een naar mijn mening betere, beknoptere definitie voor place attachment, wordt gegeven door Hidalgo & Hernandez (2001, p. 274), die het begrip definiëren als een positieve band tussen een persoon en een plaats, maar daarnaast ook een sterke neiging van deze persoon om deze plaats dichtbij te houden (Hidalgo & Hernandez, 2001). Verbondenheid met een plaats kan eveneens nationale grenzen overschrijden indien men over een groter gebied dezelfde gevoelens heeft ten opzichte van het omliggende gebied. Manzo & Perkins (2006) komen na onderzoek tot de conclusie dat plaatsverbondenheid kan worden gezien vanuit individueel, organisatie, buurt, en stad/regio/samenleving perspectief, waarbij de invloeden effecten hebben op fysieke, sociale, politieke, en economische schaal (p. 345). De verbondenheid met een plaats kan dus ook verbondenheid zijn met een regio, ongeacht tussenliggende grenzen. Naast de persoonlijke relatie van een persoon met het omliggende gebied, kan ook de sociale betrokkenheid en individuele toewijding aan de lokale gemeenschap worden gezien als een vorm van place attachment (Lokocz,

Ryan, & Sadler, 2011). Dit komt in de meeste gevallen voor in landelijke gebieden, waar een actieve gemeenschap onderdeel is van het dagelijkse leven. In dezelfde studie wordt de conclusie getrokken dat omwonenden vinden dat het behouden van de verschillende omliggende landschappen bijdraagt aan het landelijke karakter van de omgeving, waarbij de voorkeur van omwonenden ligt bij het samenwerken met lokale bestuurslagen, terwijl ook een positieve relatie werd gevonden tussen het behouden van het landelijk karakter en de mate van place attachment (Lokocz, et al., 2011). Een verklaring die kan worden gegeven voor de positieve relatie van een persoon met een bepaalde plaats of regio, is dat deze gevoelens veelal worden gedragen door mensen uit de lagere klassen (mensen met een lagere opleiding en die een lagere functie bekleden binnen de samenleving). Dit verschijnsel wordt door Bauman (1998) aangeduid als 'glocalization', waarbij de wereld wordt verdeeld tussen 'globalization' en 'localization'. Bauman (1998) verwoordt het begrip glocalization als volgt:

'Globalization' and 'localization' may be inseparable sides of the same coin, but the two parts of the world population seem to be living on different sides, facing one side only, much like the people of the Earth see and scan only one hemisphere of the moon. Some inhabit the globe, others are chained to place. (Bauman, 1998, p. 45)

Een emotionele band met een plaats kan door de term glocalization worden toegedicht aan een gebrek aan levensalternatieven, in tegenstelling tot de bewuste keuze die men maakt om verbonden te blijven aan een bepaalde plaats (Lewicka, 2005).

De door Bauman geformuleerde theorie dat mobiliteit, gekoppeld aan het opleidingsniveau, zorgt voor de verdeling tussen localization en globalization, wordt door andere onderzoekers echter in twijfel getrokken. Case (1996) stelt na onderzoek dat de hoeveelheid reizen die door een persoon worden gemaakt, van positieve invloed is op gevoelens van verbondenheid met een bepaalde plaats. Hoe vaker een persoon van huis is (i.e. aantal reizen dat wordt ondernomen), hoe groter de kans dat deze persoon positieve gevoelens ontwikkelt voor 'thuis'. De glocalization-theorie van Baum wordt door Lewicka (2005) ontkracht. Na onderzoek concludeert Lewicka dat "no negative relation was found between place attachment and living standard, which eliminates the simple conclusion that place attachment is typical only of the 'localized' social groups that possess scarce personal and economic resources that inhibit their mobility" (Lewicka, 2005). Hieruit komt voort dat zowel de glocalization-theorie van Baum, als de opvatting van Case ten aanzien van de invloed van reizen op het gevoel van het missen van 'thuis', kunnen worden gezien als beperkt en redelijk irrelevant.

De definities en theorieën rond place-theory zijn door Scannell & Gifford (2010) samengevat in een allesomvattend framework. In dit framework staan de invloeden van Person, Process en Place

in relatie tot place attachment centraal, waarmee rekening is gehouden met de diversiteit van de plaatsgerelateerde theorieën. Een samenvatting van het framework van Scannell & Gifford (2010) kan als volgt worden gegeven:

- Person: Wie is verbonden? In welke mate is de verbondenheid gebaseerd op individuele of collectieve opinie?
 - Individueel: De persoonlijke connecties van een persoon met een bepaalde plaats. Deze connectie wordt gevormd door persoonlijke herinneringen, maar ook door behaalde doelen, mijlpalen en belevingen.
 - Groep: De gedeelde symbolische betekenis van een plaats onder bewoners. Deze gedeelde betekenis kan worden gevormd door een gedeelde cultuur, wat wordt gevormd door een gezamenlijke historie. Daarnaast speelt religie een rol in de symbolische betekenis, wat betekent dat religie zorgt voor een bepaalde status van een plaats. Religie kan voor zowel groepen als individuen gelden als een trigger voor place attachment.
- Process: Hoe zijn voorliefde, herkenning en gedrag betrokken bij verbondenheid?
 - Voorliefde: De liefde voor een plaats wordt in veel gevallen gekoppeld aan plaats verbondenheid. Gevoelens van liefde voor een plaats worden vaak uitgedrukt in tevredenheid en trots, terwijl tevens de mogelijkheid bestaat dat er een negatieve relatie bestaat tussen een persoon en een bepaalde plaats.
 - Herkenning: Door middel van herinneringen verbinden personen zich aan bepaalde plaatsen. Daarnaast spelen kennis en betekenis van een bepaald gebied een rol in de verbondenheid van een persoon aan een plaats. Deze worden in veel gevallen geassocieerd met bepaalde kenmerken van een plaats.
 - Gedrag: Het onderhouden van een nauwe band met een plaats kan worden gemeten door middel van de afstand die personen houden ten opzichte van de geliefde plaats. Dit wordt met name uitgedrukt in lengte van bewoning. Een andere vorm van gedrag ten opzichte van de verbondenheid met een plaats, is de reconstructie van plaatsen. Mensen die dienen te verhuizen, of waar de plaats ernstig vernield of verwoest raakt door rampen of oorlog, kiezen de oude staat van de plaats boven het herbouwen van de plaats in nieuwe staat. Het proces van verhuizen naar een nieuwe locatie voltrekt zich bij nauwe verbondenheid met een plaats vaak volgens het selecteren van gelijkenissen met de oude plaats.
- Plaats: Waar zijn mensen aan verbonden, en wat is de aard van deze plaats?

- Sociaal: Sociale verbondenheid met een plaats is gebaseerd op het gevoel van nauwe betrokkenheid met de plaats, sociale banden, en bekendheid met de buurtbewoners en diens kinderen. Deze verbondenheid kan worden verklaard met behulp van de waarde van sociale arena's, zoals voorzieningen in de plaats of connecties met andere mensen. Daarnaast kan een plaats symbool staan voor een sociale groep, waarvan nationalisme een voorbeeld is op de nationale schaal. De verbondenheid aan een specifieke sociale groep kan dus een oorzaak zijn van verbondenheid aan een plaats, doordat deze groep zich bevindt in een bepaalde plaats.
- Fysiek: Fysieke verbondenheid met een plaats wordt vaak aangegeven door middel van lengte van verblijf binnen een plaats, eigendom en intentie om te blijven binnen een plaats. De verbondenheid kan daarbij zijn toegespitst op de gebouwde omgeving, zoals huizen, straten en gebouwen, maar ook op de natuurlijke omgeving, zoals meren, parken, bossen en bergen.

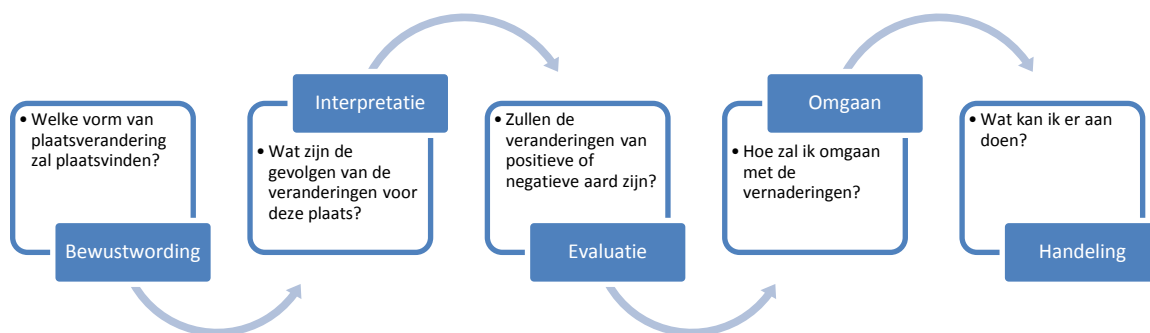
De mate waarin een locatie bijdraagt aan de identiteit van een persoon, wordt gezien als place identity. Proshansky, Fabian & Kaminoff beschrijven place identity als "a potpourri of memories, conceptions, interpretations, ideas, and related feelings about specific physical settings as well as types of settings" (Proshansky, Fabian, & Kaminoff, 1983, p. 60). Een specifieke plaats draagt bij aan de identiteit van een persoon door middel van herinneringen, ideeën, waarden, voorkeuren etc. Een andere beschrijving van place identity wordt gegeven door Bonaiuto, Carrus, Martorella & Bonnes (2002): "Place identity was defined as that part of people's personal identity which is based on or built upon the physical and symbolic features of the places in which people live" (M. Bonaiuto, Carrus, Martorella, & Bonnes, 2002). Een deel van de identiteit van een persoon wordt volgens Bonaiuto et al. gevormd door de fysieke en symbolische eigenschappen van de plaatsen waar(in) men leeft. Place identity wordt door verschillende onderzoekers op andere wijze geïnterpreteerd. De variabelen die van invloed zijn op de verbondenheid tussen een plaats en de identiteit van een persoon, kunnen verschillen per studie. Er is echter een concept van variabelen dat door meerdere wetenschappers wordt geaccepteerd als geldige 'processen' die van invloed zijn op place identity, namelijk place-related distinctiveness, place-referent continuity, place-congruent continuity, place-related self-esteem en place-related self-efficacy (Knez, 2005; Twigger-Ross & Uzzell, 1996). Deze processen vormen samen 'Breakwell's model of identity'. De verschillende processen kunnen volgens Knez (2005) en Twigger-Ross & Uzzell (1996) als volgt worden gedefinieerd:

- Place-related distinctiveness: Identificatie met een plaats, om me te onderscheiden van anderen, zoals "ik ben een Amsterdammer, geen Brusselaar".

- Place-referent continuity: Een relatie met een plaats, gebaseerd op het verleden, zoals “ik leef in deze stad omdat het me doet denken aan mijn jeugd”.
- Place-congruent continuity: Identificatie met een plaats, omdat het voldoet aan mijn huidige waarden en normen, zoals “ik woon hier omdat de levensstijl overeenkomt met mijn huidige ‘ik’, mijn opvattingen en hoe ik wens te leven.
- Place-related self-esteem: Gevoel van eigenwaarde gerelateerd aan de plaats waarin ik woon, zoals “wonen in deze stad maakt me trots”.
- Place-related self-efficacy: Voldoening aan behoeften gerelateerd aan de plaats waarin men leeft, zoals “alles wat ik in het dagelijks leven nodig heb, bevindt zich in deze plaats.

Deze processen zijn allen van invloed op de variabele place identity. Zoals te zien is, heeft een plaats invloed op de identiteit van een persoon in zowel de geschiedenis als de tegenwoordige tijd. Op basis van onderzoek heeft Knez (2005) aangetoond dat het klimaat van een plaats eveneens van belang is op de relatie tussen plaats en identiteit. Knez (2005) stelt dit, omdat klimaat onderdeel uitmaakt van plaatsen, en dat mensen subjectief oordelen over het klimaat dat heerst gedurende het leven in een bepaalde plaats. Dit is van invloed op de algemene beoordeling van de periode dat een persoon in een bepaalde plaats doorbrengt.

Indien sprake is van place attachment en place identity, kan dit leiden tot place disruption. Een verandering in de plaats waarmee een persoon zich verbonden voelt, kan leiden tot een opwekking van emotionele reacties als bezorgdheid en gevoel van verlies, waardoor gevoelens voor de betreffende plaats die normaal verborgen blijven, naar boven komen (Devine-Wright, 2009; Ryan, 2005; Vorkinn & Riese, 2001; A. J. Walker & Ryan, 2008). Deze uitdrukkingvormen van gevoel ten opzichte van een plaats komen niet alleen nadat een verandering heeft plaatsgevonden, maar ook tijdens besluitvormingsprocessen, waardoor angst ontstaat voor toekomstige beslissingen. Dit staat in verband met vormen van vertrouwen en rechtvaardigheid. Uit onderzoek van Devine-Wright & Howes (2010) komt naar voren dat de mate van plaatsverbondenheid correleert met de negatieve

Figuur 2.1: Verschillende stadia verspreid over de tijd waarin men reageert op veranderingen in de plaats (Bron: Devine-Wright, 2009, p. 433)

interpretaties van de mogelijke uitkomst van het betreffende project in de omgeving, waarbij deze ook in het kader van evaluatie negatief zijn en de handelingen van mensen variëren van het tekenen van petities tot het schrijven van negatieve brieven. In hetzelfde onderzoek komt naar voren dat het onderzochte project van negatieve invloed is op de identiteit van mensen in de omgeving, wat heeft geleid tot negatieve houdingen ten opzichte van het project en oppositiegedrag. Deze vormen van weerstand komen volgens Devine-Wright & Howes (2010) en Stedman (2002) voornamelijk voor bij plaatsen die van belang zijn op het gebied van ontspanning, en die daardoor van psychologische waarde zijn voor omwonenden. Projecten waar negatief op wordt gereageerd door omwonenden kunnen beter op een afstand worden gerealiseerd, aangezien onderzoek aantoont dat projecten op afstand minder kans hebben op significante vormen van weerstand.

De reacties van mensen op veranderingen in de nabije omgeving, veranderen per stadium waarin een dergelijk project zich bevindt. In figuur 2.1 zijn deze verschillende stadia weergegeven. Het eerste stadium heeft betrekking op de bewustwording van omwonenden, waarin men zich langzaam bewust begint te worden van de mogelijke vormen van plaatsverandering. Deze mogelijke vormen worden vervolgens gekoppeld aan de gevolgen die de verandering veroorzaakt in het stadium van interpretatie. De gevolgen worden in het derde stadium geëvalueerd, door af te wegen of de gevolgen positief of negatief uitpakken. Tot slot wordt er door de omwonenden gekeken wat de persoonlijke gevolgen kunnen zijn en welke handelingen mogelijk zijn om iets aan de verandering te doen. Het denkproces van omwonenden gedurende een besluitvormingsproces verschilt dus per stadium, waarbij de mate van vertrouwen en geloof in gerechtigheid een grote rol kunnen spelen. In de volgende paragraaf zullen deze begrippen nader worden besproken.

2.4 Vertrouwen en gerechtigheid

Vertrouwen en gerechtigheid maken, volgens Wüstenhagen et al. (2007), een belangrijk deel uit van een framework met betrekking tot sociale acceptatie van duurzame energie, wat tevens toepasbaar is op vergelijkbare ingrijpende projecten. In dit framework wordt onderscheid gemaakt tussen socio-political acceptance, community acceptance en market acceptance, waarbij de acceptatie van de gemeenschap volledig afhangt van procedurele gerechtigheid, verdelingsgerechtigheid en vertrouwen (Wüstenhagen, et al., 2007). Procedurele gerechtigheid kan worden omschreven als:

Procedural justice studies ... have identified some of the factors that contribute to acceptance of decisions made by authorities: voice, being treated with respect by authorities and other participants, perceived lack of bias on the part of authorities, fair treatment of all parties by authorities, and decisions that are responsive to information and that are correctable in the face of new information. (Maguire & Lind, 2003, p. 134)

Het is bij procedurele gerechtigheid dus van belang dat autoriteiten belanghebbenden met respect en zonder voorkeur behandelen. Het belang van procedurele gerechtigheid zit in de invloed die het uitoefent op de mate van acceptatie bij de lokale bevolking. Mensen die naar hun gevoel eerlijk zijn behandeld gedurende het besluitvormingsproces, zullen eerder akkoord gaan met de uitkomst van het proces (Gross, 2007).

Verdelingsgerechtigheid heeft meer te maken met de verdeling van goederen, waarbij de definitie luidt: "the right to equal treatment, that is, to the same distribution of goods and opportunities as anyone else has or is given" (Dworkin, in Kuehn, 2002, p. 16). De lasten en lusten van ontwikkelingen in een bepaald gebied dienen evenredig verdeeld te worden om tot een rechtmatige verdeling te komen. Dit kan van toepassing zijn op de nabije omgeving van een projectlocatie, maar ook ten opzichte van andere regio's.

Vertrouwen kan als begrip worden gedefinieerd als "the willingness to be vulnerable under conditions of risk and inter-dependance" (Midden & Huijts, 2009, p. 744). Het gaat bij vertrouwen dan ook vooral om het vertrouwen dat mensen hebben in het te realiseren project, waarbij het vertrouwen direct in verband staat met acceptatie van ingrijpende projecten. Deze relatie is waarneembaar vanuit twee verschillende modellen. Het eerste model suggereert dat een lage mate van vertrouwen zorgt voor een hoge mate van risicoverwachting, lage opbrengsten en uiteindelijk een lage mate van acceptatie. Het tweede model stelt dat de mate van vertrouwen wordt beïnvloed door de mate van acceptatie, waardoor de houding van mensen voorafgaand aan realisatie van een project van belang is voor de mate van vertrouwen dat men heeft (Midden & Huijts, 2009). Doordat NIMBY-gedrag kan worden gezien als het tegenhouden van ontwikkelingen die in algemeen belang wel wenselijk zijn, is de relatie tussen acceptatie en vertrouwen interessant. Volgens Wolsink (2007, p. 1201) bestaat NIMBY-gedrag tegen windmolenparken (tevens relevant voor andere projecten) in vier varianten, namelijk:

- I. Een positieve houding ten opzichte van windenergie, met de intentie om tegen het bouwen van een windturbine in de nabije omgeving te zijn.
- II. De 'not-in-any backyard' variant, welke suggereert dat de gehele technologie rondom windenergie als onacceptabel wordt gezien.
- III. Een positieve houding ten opzichte van het plaatsen van een windmolenpark, dat omslaat in een negatieve houding naarmate de discussie rondom de implementatie vordert.
- IV. Weerstand gecreëerd vanwege het tegen zijn van de plannen zelf, zonder daarbij tegen de technologie te zijn.

Vooraf varianten III en IV zijn van belang voor de relatie tussen vertrouwen en acceptatie. In veel gevallen is het zo dat de houding ten opzichte van een project positief is, maar dat deze houding negatief wordt indien een grootschalige discussie ontstaat, welke vaak wordt gestart door mensen die behoren tot variant IV. Een soortgelijke situatie wordt door Bell, Gray & Haggett (2005) omschreven als de social gap. Bell et al. stellen dat het tegenhouden van een project door een kleine groep mensen wordt veroorzaakt door een democratic deficit, waarbij tegenstanders over het algemeen meer waarde hechten aan het geven van hun mening, dan de voorstanders (2005). Het is dus mogelijk dat een kleinere groep tegenstanders het vertrouwen van de meerderheid, voornamelijk voorstanders, in de betrokken partijen reduceert. Hierbij wordt het vertrouwen in veiligheid en afhankelijkheid door de tegenstanders in twijfel getrokken, waarbij vaak van een mediaoffensief gebruik wordt gemaakt.

2.5 Environmental justice

Environmental justice wordt als term vaak gebruikt in de Verenigde Staten om plaatsing van ongewenste vervuilende en giftige faciliteiten in de nabijheid van arme en zwarte gemeenschappen te omschrijven (G. P. Walker & Bulkeley, 2006). De laatste decennia is environmental justice over de hele wereld een veelgebruikt begrip. Dit heeft tot gevolg gehad dat het begrip breder kan worden gedefinieerd op het gebied van verschillende soorten projecten, en verschillende vormen en processen van environmental injustice, met als gevolg dat een enkelvoudige definitie van de term niet voorhanden is, en er misschien ook niet zou moeten zijn (G. P. Walker & Bulkeley, 2006). Het is echter zo dat een environmental justice gemeenschap kan worden gezien als een gemeenschap dat is opgepadeld met milieubelastende lasten, waarbij extra toevoeging van deze lasten zou zorgen voor ongelijke verdelingsgerechtigheid of bijdragen aan al aanwezige ongelijke verdeling (Whyte, 2010). Whyte (2010) maakt dan ook onderscheid tussen welvarende, bevoorrechte gemeenschappen, en armere, benadeelde gemeenschappen. Hij stelt verder dat gemeenschappen, die kunnen worden aangeduid als een environmental justice gemeenschap, door overheden niet als mogelijke projectplaatsen moeten worden gezien, en dat zwakkere gemeenschappen niet op NIMBY-claims moeten vertrouwen, maar op environmental justice claims (Whyte, 2010, p. 334). Indien schadelijke projecten worden gerealiseerd nabij zwakkere gemeenschappen die nog niet lijden aan environmental injustice, kan het zijn dat er sprake is van procedurele environmental injustice, vanwege de mogelijke toekomstige nadelige beslissingen richting deze gemeenschap.

Environmental justice wordt in de meeste gevallen gebruikt om voorzieningen met een verhoogd risico te bestrijden. Hierbij dient gedacht te worden aan het plaatsen van nucleaire faciliteiten of ernstig vervuilende fabrieken, die worden bestrijd met behulp van environmental justice door vraagtekens te zetten bij de beslissingen van planners en bestuurders om deze

voorzieningen juist op deze plaats te realiseren, waarbij termen als 'environmental racism' vaak werden toegepast in de Verenigde Staten (G. P. Walker & Bulkeley, 2006). Daarnaast is het zo dat environmental justice niet langer alleen geldt voor verschillende regio's binnen een natie, maar dat de gelijke verdeling van milieubelastende lasten een belangrijk aandachtspunt is binnen internationale organisaties en instituties. Door de uitbreiding van onderzoek naar en aandacht voor environmental justice buiten de grenzen van de Verenigde Staten, is de theorie van environmental justice uitgebreid met meerdere disciplines, waardoor het door verschillende landen is opgenomen als een leidend principe bij besluitvorming op verschillende gebieden, zoals het leidend maken van environmental justice binnen de besluitvorming door de Environmental Agency in het Verenigd Koninkrijk (G. P. Walker & Bulkeley, 2006).

In de eerste periode van onderzoek naar environmental justice is de vraag gesteld wat nu precies environmental justice is. Hierbij dient te worden gedacht aan de vraagtekens die werden gesteld betreffende de 'echtheid' van het probleem en de vraagtekens bij 'wat' environmental justice nu precies is. Het antwoord op deze vragen werd in de eerste stadia van onderzoek verdeeld in twee paradigma's. De ene gedachte is gebaseerd op het migratiegedrag van minder bevoordeelde groepen, waarbij deze groepen ervoor kiezen om te migreren naar plaatsen waar de grondprijzen laag zijn. Op deze plaatsen is het aannemelijk dat industriële ontwikkelingen worden gerealiseerd, waardoor de kans op ongewenste faciliteiten in de omgeving van deze groepen wordt vergroot. Dit heeft tot gevolg dat dergelijke ontwikkelingen kunnen worden gezien als het normaal functioneren van de markt (Sze & London, 2008). De andere kijk op het faciliteren van ongewenst landgebruik baseert zich op de besluitvorming aangaande de locatie van dergelijke faciliteiten. Deze opvatting wordt beargumenteerd door te stellen dat de ongewenste faciliteiten worden geplaatst in de nabijheid van bevolkingen met lage inkomens of etnische minderheden (Sze & London, 2008). Het plannen van ongewenste faciliteiten in de nabijheid van bevolkingsgroepen met lagere inkomens en etnische minderheden kan deels worden verklaard met behulp van de term 'peripheralization'. Deze term komt voort uit de peripheralization thesis van Blowers & Leroy (1994), waarin zij peripheralization omschrijven als de neiging om reeds economisch of natuurlijk benadeelde gebieden, verder te benadelen door ongewenst landgebruik in dezelfde omgeving te realiseren. Chambers & Sandberg (2007) omschrijven karakteristieken van peripheralization waaraan regio's vaak voldoen, als "isolated, economically marginal, single-industry dependent, externally dominated, and culturally prone to acquiesce to polluting, low-wage and non-unionized industries" (Chambers & Sandberg, 2007). Hoewel Chambers & Sandberg stellen dat in de meeste gevallen niet aan al deze karakteristieken wordt voldaan, zijn zij het eens met de stelling van Blowers & Leroy (1994), dat aan een karakteristiek voldaan moet worden om aangemerkt te worden als perifere regio, namelijk dat de regio bereidheid moet tonen om schade aan en/of risico's voor de omgeving te accepteren. Het

beeld dat ontstaat van een perifere regio, is dat van een afgelegen gebied dat weinig bijdraagt aan de nationale economie, afhankelijk is van een bepaalde tak van industrie en van oudsher wordt gezien als een makkelijke 'prooi' voor een nationaal regime. Door dezelfde regio over een verloop van tijd meerdere malen aan te wijzen als de locatie voor het realiseren van ongewenst landgebruik, kan het negatieve beeld van deze regio verder toenemen.

Doordat het binnen environmental justice eveneens draait om gerechtigheid, komt de theorie op meerdere vlakken overeen met de eerder genoemde procedurele- en verdelingsgerechtigheid. Dit kan worden bevestigd door het feit dat onderzoekers naar environmental justice stellen dat de verdeling van baten en lasten op het gebied van omgevingsgerechtigheid op zichzelf niet oneerlijk is, maar de eerlijkheid van het proces dat achter de verdeling schuil gaat en de mogelijkheden van zowel gemeenschappen als individuen om de besluitvorming tegen te gaan een grote rol speelt als het gaat om termen als environmental justice (G. P. Walker & Bulkeley, 2006). Lake (1996) concludeerde na onderzoek eveneens dat het probleem niet gezocht moet worden bij de machteloosheid van gedupeerde gemeenschappen, maar bij het achterliggende besluitvormingsproces. Hij stelt het als volgt:

The problem of environmental equity does not arise simply because marginalized communities lack the power to influence the location of environmental problems. It derives, instead, from the inability of such communities to influence the process that produces environmental problems in need of distribution. (Lake, 1996, p. 171)

Het feit dat belanghebbenden bij besluitvorming op het gebied van het verdelen van baten en lasten over ruimte weerstand proberen te bieden tegen de locatie van de (vaak ongewenste) faciliteiten, zorgt ervoor dat de kans van slagen op succesvol protest gering is. Door het proces achter de besluitvorming aan te pakken, ontstaat een grotere kans om het verdelingsprobleem aan te pakken. De mogelijkheid om het aanpassen van het proces te realiseren is volgens Lake (1996) om meer democratische participatie te creëren binnen het besluitvormingsproces, waardoor gemeenschappen en individuen meer kans hebben om het proces te beïnvloeden. Ondanks de mogelijkheden van deze vorm van besluitvorming, plaatst Lake onmiddellijk kanttekeningen bij zijn voorstel. Door minderheden te laten participeren in het proces, is de kans aanwezig dat deze groep na het met succes bestrijden van de locatiekeuze van een bepaalde faciliteit, de motivatie verliest om fundamentele veranderingen door te voeren die leiden tot gelijke verdeling van baten en lasten voor iedereen (Lake, 1996, p. 171). Hierdoor is een gevoel van environmental justice van korte duur, terwijl oplossingen voor de lange termijn gewenst zijn.

2.6 Definitie weerstand

Uit de literatuurstudie volgt dat er vele definities van NIMBY en weerstand bestaan. Al deze definities verschillen echter nogal van elkaar, waardoor een algemeen geaccepteerde definitie ontbreekt. De suggestie om NIMBY in zijn geheel niet meer toe te kennen aan verschillende vormen van weerstand tegen ruimtelijke projecten, kan echter ook worden gezien als een prikkel om meer onderzoek te doen naar mogelijke oorzaken van weerstand. Ondanks het vele onderzoek dat de afgelopen decennia is gedaan op het gebied van NIMBY, is een algemeen geaccepteerde visie op NIMBY-gedrag niet aanwezig. Het opstellen van een operationele definitie van NIMBY is echter niet eenvoudig, waardoor in de rest van het onderzoek niet specifiek wordt ingegaan op NIMBY-gedrag, maar op weerstand tegen LULU's in het algemeen.

Zoals in de figuur op de volgende pagina is te zien, zijn vele factoren van invloed op het uiteindelijke gedrag dat kan worden aangeduid als weerstand. Vijf variabelen zijn direct van invloed op weerstand, namelijk vertrouwen, gerechtigheid, place theory, environmental justice en ongeschiktheid. Van elk van deze variabelen zijn de belangrijkste eigenschappen weergegeven als subgroepen, 21 in totaal. Het is natuurlijk niet mogelijk om al deze 21 eigenschappen samen te vatten in een operationele definitie van weerstand. Deze eigenschappen zijn echter allen van invloed op het uiteindelijke gedrag. Het is daarom belangrijk om enigszins overeenkomende eigenschappen samen te voegen, om zo tot een goede definitie van weerstand te komen.

Op het gebied van lasten, komen de eigenschappen van verdelingsgerechtigheid, procedurele gerechtigheid, en environmental justice, op meerdere punten overeen. Bij deze eigenschappen staan de verdeling van de kosten en opbrengsten centraal, evenals de behandeling van belanghebbenden door de uitvoerende machten. Vanuit dit perspectief kan worden gesteld dat weerstand veroorzaakt kan worden door een gebrek aan respect voor belanghebbenden en een ongelijke verdeling van lasten en lusten.

Vanuit de variabele place theory, kunnen eigenschappen van place attachment en place identity worden samengevoegd. De plaats is voor een persoon zeer belangrijk, wat bepaald wordt door voorliefde, sociale betrokkenheid, waarden, voorkeuren, herinneringen etc. Vanuit dit perspectief kan worden gesteld dat weerstand veroorzaakt kan worden door de verbondenheid van mensen aan een bepaalde plaats, gebied of regio, waarbij achterliggende factoren zijn 'ingebed' in de historie en cultuur van het gebied en de lokale bevolking.

Place disruption komt in enkele opzichten overeen met de variabele vertrouwen. Waar de verandering van een nabije plaats kan leiden tot gevoelens van angst en een vermindering van vertrouwen in toekomstige processen, daar gaat het bij vertrouwen om de bereidheid van mensen

om kwetsbaar te zijn. Een tegenstrijdig punt tussen beide eigenschappen kan zijn dat tegenstanders van een project meer neiging hebben om de mening te uiten. Hierdoor dient onderscheid te worden gemaakt tussen de gevoelens van omwonenden ten opzichte van een project, en de invloed van een kleine groep tegenstander op het proces, vaak met behulp van een mediaoffensief.

Het feit dat er een variabele is dat stelt dat sommige plaatsen gewoon niet geschikt zijn, heeft betrekking op een bestuurlijk onvermogen om de juiste inschatting te maken ten opzichte van mogelijke projectlocaties. In sommige gevallen is het gekozen plangebied niet geschikt voor de realisatie van het betreffende project. Ook deze variabele is van invloed op weerstand; indien de gedeelde mening ontstaat dat een gebied niet geschikt is voor een bepaald project, kan dit leiden tot een toename van weerstand.

Ter verduidelijking van de begrippen in de onderstaande diagram, zullen deze individueel worden gedefinieerd.

Evenredige verdeling lasten en lusten: Een evenredige verdeling van de lasten en lusten dient te leiden tot een eerlijke uitkomst van een besluitvormingsproces.

Onverdeelde winsten projectontwikkelaars: Projectontwikkelaars strijken bij bepaalde projecten veel winst op, die vervolgens niet worden verdeeld over mensen die buitenplanse kosten hebben gemaakt.

Geen actieve participatie: Het beperken van actieve participatie van omwonenden kan er voor zorgen dat bij een negatieve uitkomst van een besluitvormingsproces verwijten worden gemaakt aan de actoren binnen het proces, dat de omwonenden niet genoeg zijn betrokken binnen het proces.

Behandeling met respect, zonder voorkeur: Partijen binnen een besluitvormingsproces moeten alle mogelijke alternatieven en ideeën objectief beoordelen en waarderen. Hierdoor dient te worden uitgesloten dat voorafgaand aan het onderhandelingsproces de uiteindelijke beslissing al vast staat.

Procedurele environmental injustice: Het realiseren van 'schadelijke' projecten nabij gemeenschappen die aangeduid kunnen worden als 'zwak', levert procedurele environmental injustice op. Hoewel deze gemeenschappen vaak nog niet lijden aan environmental injustice, kan de beslissing om een dergelijk project nabij een zwakke gemeenschap te realiseren zorgen voor een angst voor toekomstige besluitvormingsprocessen. Deze angst voor toekomstige processen komt voort uit het idee dat de 'zwakkere' gemeenschappen in de toekomst altijd zullen worden benadeeld ten faveure van de sterkere, rijkere gemeenschappen.

Milieubelastende lasten: Een zwakkere gemeenschap kan worden aangeduid als een environmental justice community, indien de gemeenschap reeds is belast met milieubelastende lasten. Deze milieubelastende lasten komen in veel gevallen in de vorm van milieuvervuilende en giftige faciliteiten, waardoor de druk op de nabije omgeving groter wordt. De aanwezigheid van deze lasten is een voorwaarde voor een gemeenschap als deze wil spreken van environmental injustice.

Sommige plaatsen niet geschikt: Dat sommige plaatsen niet geschikt zijn voor een bepaald project (LULU), lijkt voor de hand liggend. Dit is echter in veel gevallen niet zo. De vorm van LULU moet een bepaald effect hebben op de omliggende omgeving, dat leidt tot specifieke vormen van weerstand door omwonenden. Hoewel het zo is dat het implementeren van windmolenparken in vrijwel alle gevallen kan rekenen op een vorm van weerstand, kan het bijvoorbeeld zijn dat het plaatsen van windmolens kan leiden tot een 'vervuiling' van het stadsaanzicht, zoals het plaatsen van windmolens nabij Urk. In het geval van Urk, was de argumentatie dat het stadsaanzicht op Urk beschermd diende te worden doordat het van monumentale waarde is. Het uitvoeren van projecten dient van specifieke invloed te zijn op de identiteit en 'aanhankelijkheid' van mensen met een bepaalde omgeving.

Acceptatie: De mate van acceptatie onder omwonenden komt voort uit de procedurele gerechtigheid, en heeft daarnaast invloed op het vertrouwen van mensen in het besluitvormingsproces.

Tegenstanders hechten meer waarde aan mening: Tegenstanders van realisatie van een bepaald project hechten in veel gevallen meer waarde aan hun mening, dan mensen die het niet erg vinden dat het betreffende project wordt uitgevoerd. De laatstgenoemde groep mensen is vaak geen uitgesproken voorstander van het uit te voeren project, terwijl tegenstanders er alles aan zullen doen om het project niet door te laten gaan. Indien zich een dergelijke situatie voordoet, spreekt men van een democratic deficit, wat vrij kan worden vertaald als een democratisch tekort.

Mediaoffensief: Een mediaoffensief wordt in veel gevallen gestart door tegenstanders van een project. Met behulp van een dergelijk offensief trachten tegenstanders aandacht te vragen voor hun standpunten, maar bovenal sympathie te wekken onder een groot deel van de lokale, regionale en in sommige gevallen nationale bevolking. Het doel van het wekken van sympathie, is het creëren van draagvlak. Indien draagvlak kan worden gecreëerd op nationale schaal, worden de kansen van de tegenstanders om invloed uit te oefenen op het besluitvormingsproces groter. Het gevolg van het creëren van draagvlak door middel van een mediaoffensief, is dat de houding van mensen ten opzichte van een project negatief wordt, wat kan worden omschreven als een social gap. Hierbij

wordt de technologie wel ondersteund, maar de plannen van het project worden als negatief ervaren.

Willingness to be vulnerable: De 'willingness to be vulnerable' houding van omwonenden bij een project kan worden omschreven als het vertrouwen dat men heeft in het betreffende project. Deze vorm van vertrouwen staat in direct verband met de acceptatie van een project. De bereidheid van mensen om de eigen kwetsbaarheid te verhogen als gevolg van de realisatie van een project, is van invloed op het vertrouwen, zowel in het eindresultaat van het project, als in het voorafgaande besluitvormingsproces.

Kennis eigen gebied: De kennis van het omliggende gebied van omwonenden bij een aangewezen gebied voor een project is van belang voor de mate van weerstand tegen een bepaald project. Deze kennis kan worden gebruikt om plannen voor het gebied te weerleggen met behulp van een grotere kennis van het gebied dan de projectontwikkelaars.

Beschermen van plaats belangrijker dan environmental justice: Plaats heeft een specifieke waarde voor mensen, en kan niet worden vervangen door een andere plaats. Hierdoor valt de politieke kwestie rond environmental justice problemen weg.

Onvervangbaar: In veel gevallen wordt van een aangewezen projectlocatie gesteld dat het gebied onvervangbaar is. Door het grondgebruik te veranderen gaat er volgens tegenstanders dan een uniek gebied verloren, dat niet op een andere locatie kan worden gerealiseerd.

Voorliefde: De voorliefde voor een gebied komt voort uit de relatie die omwonenden hebben met het gebied.

Sociale betrokkenheid: De betrokkenheid van mensen met de directe omgeving, gezien in sociaal verband. Indien een hoge mate van sociale betrokkenheid bestaat onder de bevolking, is de mate van hechting aan de plaats vaak groter.

Waarden: Waarden in relatie tot de ruimtelijke omgeving worden door mensen gecreëerd door zowel positieve als negatieve ervaringen met de directe omgeving. Op basis van deze waarden wordt de place identity van een persoon gevormd.

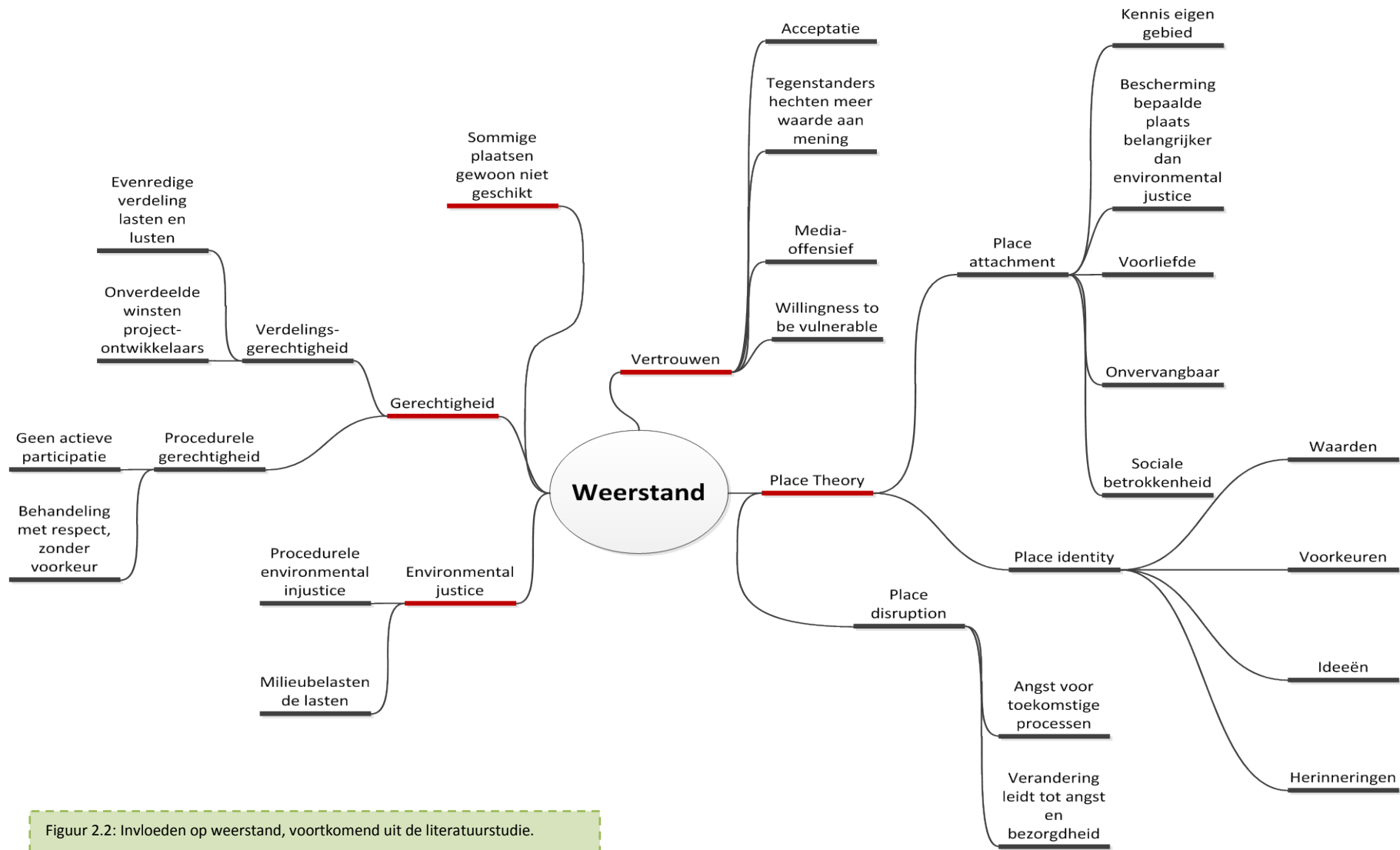
Voorkeuren: De voorkeuren van mensen in relatie tot de omgeving waar men zich mee identificeert, komen voort uit sociale, religieuze, etnische en ander sociaal-culturele factoren (Proshansky, et al., 1983). Deze factoren hebben invloed op de 'smaak' van mensen met betrekking tot bijvoorbeeld huisontwerp en kleur op de kleinere schaal, tot stadslandschap, buitenwijk of landelijk karakter van de omgeving.

Ideeën: De ruimte is voor elk individu anders, en zou hierdoor door ieder individu anders worden ingericht. Het inrichten van de ruimte komt vooral voort uit ideeën, wat in tegenstelling tot voorkeuren meer te maken heeft met de functies van de ruimte, veelal op sociaal gebied. Het ruimtelijk gebruik van mensen overeenkomt met de etnische, sociale, nationale en religieuze achtergronden.

Herinneringen: Herinneringen spelen een belangrijke rol als het gaat om place identity. Door middel van herinneringen gaat een individu denken in stereotypen, doordat de waarneming van een bepaald gebied over het verloop van tijd niet mee veranderd met de omgeving zelf. De verwachting van mensen is dat het landschap en de gemeenschap na meerdere jaren niet veranderd, omdat de herinnering nu eenmaal zegt hoe het er uit dient te zien.

Angst voor toekomstige processen: Na realisatie van een bepaald project, kan het zijn dat omwonenden bang zijn dat toekomstige processen eveneens nadelig uitvallen. Het menselijk handelen is de grootste bron van angst, waarbij ruimtelijke beslissingen vaak oorzaak zijn van veranderende landschappen.

Verandering leidt tot angst en bezorgdheid: Angst en bezorgdheid bij omwonenden wordt veroorzaakt indien deze mensen tijd krijgen om bewust te worden van de op handen zijnde veranderingen in de omgeving. Hierdoor ligt de angst en disruption van de omgeving niet direct aan fysieke veranderingen in de omgeving, maar aan de bezorgdheid over de toekomstige uitkomst van het proces.

Figuur 2.2: Invloeden op weerstand, voortkomend uit de literatuurstudie.

2.7 Operationele definitie

De operationele definitie van weerstand in dit onderzoek is gedestilleerd vanuit de verschillende besproken theorieën binnen dit hoofdstuk. Deze theorieën zijn weergegeven in de bovenstaande figuur, waarbij tevens de voornaamste oorzaken en samenhangen van de theorieën worden getoond. De theorieën zijn ingedeeld in vier verschillende vormen: Gerechtigheid, vertrouwen, environmental justice, en place theory. De enige directe exogene factor die van invloed is, is de 'variabele' dat sommige plaatsen 'gewoon' niet geschikt zijn voor bepaalde projecten. Hiermee wordt bedoeld dat het voor kan komen dat realisatie van een project op een beoogde locatie, dat in grote mate ongeschikt is voor dit project, dat er een unanieme mening geldt onder de omwonenden. Dit leidt direct tot weerstand en heeft verder geen achterliggende oorzaken. De andere variabelen die invloed uitoefenen op de uiteindelijke weerstand, maken allen deel uit van de operationele definitie.

Voor dit onderzoek worden als voornaamste theorieën op het gebied van weerstand place theory en NIMBY geselecteerd. Deze theorieën sluiten het beste aan bij het onderzoeken van vooraf gestelde vooronderstellingen. Deze vooronderstellingen worden in het hoofdstuk onderzoeksmethoden verder uitgewerkt. Op basis van de twee geselecteerde theorieën kan de een inkaderende definitie van weerstand zoals deze relevant is binnen dit onderzoek worden opgesteld.

Weerstand vindt zijn oorzaak in de identiteit van de mens, waarbij herinneringen vanuit het verleden een belangrijke rol spelen. De cultuur van de omgeving is belangrijk als algemeen gedachtegoed en belangrijk in het opgroeien van een mens. De verbondenheid van een mens met diens woonomgeving speelt daarnaast een grote rol, waarbij de kennis van en liefde voor een gebied belangrijk is. Bescherming van de eigen omgeving is belangrijk voor mensen, waarbij de afstand tot aan het weerstand opwekkende gebied van belang is.

3. Onderzoeksmethoden

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van verschillende methodologische benaderingen. Deze benaderingen komen voort uit de door Verschuren & Doorewaard (2007) opgestelde methoden van onderzoek: survey, experiment, casestudy, gefundeerde theoriebenadering en bureauonderzoek. Aan de hand van de opgestelde deelvragen kunnen de gewenste onderzoeksmethoden worden geselecteerd om de deelvragen te kunnen beantwoorden. Voor de eerste twee deelvragen wordt gebruik gemaakt van de onderzoeksmethode bureauonderzoek. Op basis van bestaande literatuur wordt de huidige relevante theorievorming onderzocht en tegen elkaar afgewogen. Op basis van deze uiteenzetting van verschillende gedachtegangen, kan een antwoord worden geformuleerd om de eerste deelvraag te beantwoorden. Hierbij zal voornamelijk gebruik gemaakt worden van wetenschappelijke artikelen, scripties en praktijkonderzoeken. Om de tweede deelvraag te beantwoorden, is eveneens bureauonderzoek vereist. Door een gedetailleerd overzicht te geven van twee onderzoeksgebieden en zo achtergrondinformatie te geven voor het vervolg van het onderzoek, kan de tweede deelvraag worden beantwoord. De bronnen die hiervoor gebruikt zullen worden, bestaan voornamelijk uit mediabestanden als krantenartikelen, afgenomen interviews, Kamerstukken en andere publicaties.

Voor de overige deelvragen in het tweede deel van het onderzoek, zijn onderzoeksmethoden nodig die meer gericht zijn op kwantitatief onderzoek. De methoden die voor een dergelijk onderzoek in aanmerking zouden komen, zijn het survey en het experiment. In het geval van het experiment is het doel van het onderzoek om nieuwe situaties of processen te creëren en de effecten daarvan te meten op twee of meer groepen mensen (Verschuren & Doorewaard, 2007). Doordat het hierbij in de meeste gevallen gaat om nabootsing van een bepaald effect op een geïnstrueerde groep en een controlegroep, is het in het geval van dit onderzoek niet relevant om deze onderzoeksmethode toe te passen.

Voor de laatste deelvragen van dit onderzoek, dient gebruik gemaakt te worden van een survey. De voordelen van een survey zijn dat een breed overzicht gegeven kan worden en dat algemeen geldende uitspraken kunnen worden gedaan aan de hand van de vergaarde gegevens (Verschuren & Doorewaard, 2007). Ook bestaat er de mogelijkheid om verbanden aan te geven tussen verschillende onderdelen van het onderzoek. Een nadeel van een survey-onderzoek is de beperkte diepgang. Deze diepgang wordt door de achtergrondinformatie waarmee de tweede deelvraag beantwoord wordt echter bereikt.

3.1.1 Theorie

In het theoretisch kader wordt een overzicht gegeven van de relevante theorieën die gelden op het gebied van de onderzoeksonderwerpen. Met behulp van bureauonderzoek kan zo de eerste

deelvraag worden beantwoord, evenals meerdere begrippen worden gedefinieerd. Doordat verschillende theorieën uit verschillende wetenschappelijke disciplines worden onderzocht en geanalyseerd, ontstaat er een gevarieerd en objectief beeld van de meest gangbare wetenschappelijke invalshoeken. Uiteindelijk zal dit leiden tot een overzicht van de meest relevante begrippen en indicatoren, wat een essentieel onderdeel vormt voor de beantwoording van de onderzochte deelvragen uit het survey-onderzoek.

3.1.2 Achtergrond

In de achtergrondinformatie zal informatie worden gegeven over het onderzoeksgebied. In het geval van dit onderzoek staat de Hedwigepolder centraal, omdat de probleemstelling vooral op dit gebied is toegespitst. Door het probleem gedetailleerd te beschrijven kunnen keerpunten in het besluitvormingsproces worden opgemerkt en geanalyseerd. Met behulp van mediadocumenten is het proces goed weer te geven, mede doordat meningen vanuit meerdere perspectieven kunnen worden geanalyseerd. Door het proces rond de Hedwigepolder te vergelijken met een ander geval van ontpoldering binnen de provincie Zeeland, project Waterdunen, kan een analyse van de verschillen tussen beide projecten worden gemaakt. Op basis van deze vergelijkende analyse kan de tweede deelvraag worden beantwoord. Het geven van deze achtergrondinformatie speelt verder een belangrijke rol binnen dit onderzoek, gezien het feit dat het survey-onderzoek op zichzelf niet diep genoeg gaat. Daarnaast sluit het onderzoek naar beide projecten aan op het survey-onderzoek, waarin ofwel verklaringen worden gezocht voor de bevindingen uit de vergelijkende analyse, ofwel de bevindingen uit de vergelijkende analyse te verifiëren/falsificeren.

3.1.3 Survey

Het survey-gedeelte van dit onderzoek is voornamelijk gebaseerd op een opgestelde enquête. Deze enquête geldt als een verlengstuk van de voorgaande vergelijkende analyse. Door een enquête af te nemen onder de Zeeuwse bevolking, kan duidelijk worden gemaakt of men voor of tegen ontpoldering is, hoe verbonden zij zich voelen ten aanzien van hun directe woonomgeving, en de mate van Zeeuwse identiteit die aanwezig is. Uit de resultaten van de enquête dient onderzocht te worden hoe de houding ten opzichte van ontpoldering samenhangt met de mate van place attachment en de mate van regionale identiteit. Op basis van eerdere onderzoeken naar place attachment en regionale identity kan verondersteld worden dat mensen die een langere periode in een bepaalde plaats wonen, meer gehecht zijn aan zowel de directe leefomgeving, als de regio. Ditzelfde geldt voor mensen die zijn geboren in een plaats, waardoor een soort natuurlijke verbondenheid ontstaat. Deze theorieën kunnen aan de hand van de antwoorden van de respondenten worden geverifieerd, maar dit heeft niet de prioriteit binnen dit onderzoek. Met behulp van de enquête wil ik onderzoeken of de houding ten aanzien van ontpoldering gerelateerd is

aan de mate van place attachment en regionale identity. Mijn vermoeden is dat naarmate de mate van place attachment en regionale identity hoger is, de houding ten aanzien van ontpoldering vaker negatief is. Dit vermoeden is ontstaan vanuit het idee dat polders en de 'strijd tegen water' een belangrijk onderdeel vormt van de Zeeuwse identiteit. Op basis van dit vermoeden kan de eerste hypothese worden opgesteld:

H₁: Hoe sterker de waarden van place attachment en regionale identity zijn, hoe groter de kans is op een negatieve houding ten aanzien van ontpoldering.

Na het bureauonderzoek is tevens gebleken dat er verschillende opvattingen bestaan over de mate van weerstand tegen ontpoldering binnen de provincie Zeeland. Door tegenstanders van ontpoldering wordt gesteld dat een grote meerderheid van de Zeeuwse bevolking tegen ontpoldering in het algemeen is. Dit is ook als expliciete reden gebruikt door politici binnen verschillende bestuurslagen om zich te verzetten tegen zowel de ontpoldering van de Hedwigepolder als de uitvoering van het project Waterdunen. Voorstanders van ontpoldering stellen daarentegen dat enkel boeren en enige omwonenden bezwaren hebben tegen beide projecten. Door antwoord te geven op enkele stellingen, kunnen respondenten worden gevraagd naar achterliggende motivaties bij de houding ten aanzien van ontpoldering. Met behulp van het bepalen van de afkomst van de verschillende respondenten kan duidelijk worden gemaakt of er onderscheid bestaat tussen de houding van mensen ten aanzien van ontpoldering die nabij een ontpolderingsgebied wonen, en mensen die verder van een dergelijk gebied wonen. Daarbij is het aannemelijk dat respondenten afkomstig uit de buurt van een ontpolderingsgebied meer eerder tegen ontpoldering zijn. De tweede hypothese die hieruit volgt luidt:

H₂: De nabijheid van een ontpolderingsgebied is van invloed op de houding ten aanzien van ontpoldering.

Uit hetzelfde bureauonderzoek komt naar voren dat de Zeeuwse bevolking er, volgens tegenstanders van ontpoldering, veel voor over heeft om ontpolderingen tegen te gaan, terwijl voorstanders stellen dat veel Zeeuwen niet bereid zijn concessies te doen als het gaat om ontpoldering. Na het uitvoeren van het bureauonderzoek, waarbij de meeste mediaberichten aangaande de Hedwigepolder en project Waterdunen zijn onderzocht, lijkt het aannemelijk dat inwoners van de provincie Zeeland eerder bereid zijn ongewenste vormen van landgebruik, anders dan ontpoldering, te accepteren. Om dit te onderzoeken vraag ik de respondenten keuze te maken tussen verschillende (hypothetische) ontwikkelingen in de nabije omgeving, te verstaan ontpoldering, een windmolenpark, een kerncentrale en megastallen. Uit deze afzonderlijke keuzes verwacht ik de conclusie te kunnen

trekken dat de Zeeuwse bevolking vaker kiest voor een ander ongewenst landgebruik in de nabije omgeving, dan ontpoldering. Zo kan de volgende hypothese worden opgesteld:

H₃: Respondenten uit de provincie Zeeland hebben eerder een voorkeur voor een andere vorm van ongewenst landgebruik dan ontpoldering.

Om de opgestelde hypothesen te bekrachtigen/verwerpen, maak ik gebruik van een opgestelde enquête. De ontwikkeling van de enquête zal in de volgende paragraaf worden uiteengezet.

3.2 Methoden en Dataverzameling

Om de hierboven gestelde hypothesen te onderzoeken, maak ik gebruik van een enquête. Middels een enquête is het mogelijk om de mening van de gemiddelde inwoner van de provincie Zeeland te verkrijgen. De enquête is opgebouwd in vier onderdelen, namelijk het persoonlijk deel, stellingen aangaande de identiteit van de respondent, de mening ten aanzien van ontpoldering, en de houding ten aanzien van andere vormen van ongewenst landgebruik.

3.2.1 Persoonlijk deel

In het persoonlijk deel van de enquête wordt gevraagd naar de algemene gegevens van de respondent die relevant zijn voor dit onderzoek. Zoals gebruikelijk wordt respondenten gevraagd aan te geven van welk geslacht zij zijn, en tot welke leeftijdscategorie zij behoren. De indeling van de leeftijdscategorieën zijn afgeleid van een onderzoek van Hay (1998), die onderzoek deed naar de mate van place attachment, place identity en sense of place onder een Maori-populatie in Nieuw-Zeeland. De reden waarom ik voor deze indeling heb gekozen, komt voort uit de vraag naar de lengte van woonachting in de provincie Zeeland. Ook deze indeling is afgeleid van het onderzoek van Hay (1998), waardoor een onderscheid kan worden gemaakt in de vormen van place attachment en sense of place onder de respondenten. Verder wordt de respondenten gevraagd aan te geven of zij in de provincie Zeeland geboren en/of woonachtig zijn, en wat de postcode is van hun huidige woonadres.

3.2.2 Identiteit

Het onderdeel identiteit bestaat uit twee items. De eerste heeft betrekking op de regionale identiteit van de respondenten. Omdat het onderzoek is gebaseerd op de Zeeuwse bevolking, kan gesproken worden over het onderdeel Zeeuwse identiteit. Dit item bestaat uit 5 Likert-stellingen, afgeleid van onderzoek door Bonaiuto, Breakwell & Cano (1996), welke onderzoek deden naar het belang van lokale en nationale identiteit bij het voorspellen van bedreigingen van de lokale natuurwaarden. Het oorspronkelijke item bestaat uit 6 Likert-stellingen, waarvan ik de vijf meest relevante stellingen voor het onderzoek heb gebruikt. Voorbeelden van enkele stellingen zijn: "Ik ben er trots op dat ik een

Zeeuw ben” en “Ik beschouw mezelf meer Nederlander dan een Zeeuw” (omgekeerde stelling). Met behulp van dit item dient de aanwezigheid van de Zeeuwse identiteit te worden weergegeven. Een betrouwbaarheidstest (Cronbach’s alpha) is uitgevoerd om aan te tonen dat het verklaringspercentage van het item goed is. Het item behaalt een score van Cronbach’s alpha van slechts 0.22. Door de stelling “Ik beschouw mezelf meer als een Nederlander dan een Zeeuw” uit het item te verwijderen, wordt een score behaald van Cronbach’s alpha 0.709. Een dergelijke score wijst erop dat de Likert-items in redelijk sterke mate overeenkomen.

Het tweede item in het onderdeel identiteit binnen de enquête heeft betrekking op place attachment. Met behulp van dit item kan de mate van verbondenheid van de respondenten met diens directe leefomgeving worden gemeten. De stellingen binnen het item zijn afgeleid van een onderzoek gedaan door Lalli (1992), waarin hij na literatuuronderzoek naar place identity komt tot het opstellen van de ‘Urban Identity Scale’, welke volgens hem een goede empirische operationalisatie vormt van de theorie rond place identity (Lalli, 1992, p. 285). De door Lalli opgestelde Urban Identity Scale bestaat uit 20 Likert-items waaruit ik, mede om de enquête kort te houden, 10 items heb geselecteerd die relevant zijn voor het onderzoek. De stellingen hebben voornamelijk betrekking op de band van de respondent met diens woonplaats, en de mate waarin de toekomst van de respondent samenhangt met diens huidige woonplaats. Enkele voorbeelden van geformuleerde stellingen zijn: “Ik heb natuurlijke gevoelens voor mijn huidige woonplaats” en “Ik kijk uit naar de toekomstige ontwikkelingen in mijn huidige woonplaats”. Het toepassen van een betrouwbaarheidstest leidt tot een score van Cronbach’s alpha 0.330. Door drie stellingen te verwijderen uit het item (“Veel dingen in mijn woonplaats herinneren mij aan het verleden”; “Ik kijk uit naar toekomstige ontwikkelingen in mijn huidige woonplaats”; en “Ik zou voor altijd in mijn huidige woonplaats willen wonen”), wordt een score van Cronbach’s alpha 0.715 bereikt. Ook dit item zorgt voor een redelijke mate van overeenkomst.

3.2.3 Houding ten opzichte van ontpoldering

Het onderdeel waarin respondenten gevraagd wordt naar diens mening over ontpoldering, bestaat uit een deel met vijf meerkeuzevragen, en een deel dat bestaat uit tien Likert-items. De meerkeuzevragen hebben specifiek betrekking op de algemene houding van de respondenten ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder, en betrekking op de houding ten aanzien van ontpoldering in algemene zin. Door de respondent de vraag te stellen wat zij van ontpoldering van de Hedwigepolder vinden, en daarbij de keuze te geven tussen ‘voor’, ‘tegen’ en ‘weet niet zeker’, is het eenvoudig om een vervolgvraag te stellen. In de vervolgvraag wordt gevraagd te antwoorden indien bij de mening ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder ‘weet niet zeker’ is ingevuld en

aan te geven of de respondent neigt naar 'steunen' of 'tegengaan' van de plannen. Op deze manier kan een duidelijk beeld worden geschetst van het aantal voor- en tegenstanders. De laatste meerkeuzevraag is gebaseerd op de oorsprong van het plan om de Hedwigepolder te ontpolderen, waarin de respondenten wordt gevraagd of de houding ten aanzien van de plannen zou veranderen indien de opdrachtgever lokaal of regionaal was geweest (i.e. gemeente of provincie).

Het andere deel van het onderdeel houding ten opzichte van ontpoldering bestaat zoals eerder genoemd uit tien Likert-items. Deze tien Likert-items zijn opgesteld met het doel om achtergronden te verkrijgen bij de mening van respondenten ten aanzien van ontpoldering. De onderwerpen van de items variëren van de het belang van polders voor het landschap ("Ontpoldering tast het Zeeuwse landschap aan") tot de afspraken waartoe het plan behoort ("Nederland moet gemaakte afspraken met Vlaanderen aangaande ontpoldering nakomen"). Door de Cronbach's alpha te berekenen kan de betrouwbaarheid van de items worden weergegeven, welke uitkomt op een waarde van 0.515 (N=93). Deze waarde stelt dat de betrouwbaarheid van de set items niet voldoende is, waardoor enkele items dienen te worden verwijderd. Na het verwijderen van de items "Het creëren van nieuwe natuur in de Hedwigepolder is nodig ter compensatie van de verdieping van de Westerschelde" en "De commotie rond de ontpoldering van de Hedwigepolder is ontstaan door invloeden vanuit de media" wordt een score van Cronbach's alpha behaald van 0.738 (N=93), wat duidt op een redelijke betrouwbaarheid van de set items.

Deze set items legt de respondent een aantal stellingen voor om achtergrondinformatie te geven over de oorzaken die de respondent heeft bij diens houding ten aanzien van ontpoldering. Gezien de opzet van het onderzoek geven deze stellingen mogelijk een goede onderbouwing bij de bevindingen uit de vergelijkende analyse, het resultaat van het hoofdstuk achtergrondinformatie.

3.2.4 Houding ten aanzien van grootschalige landschapsingrepen

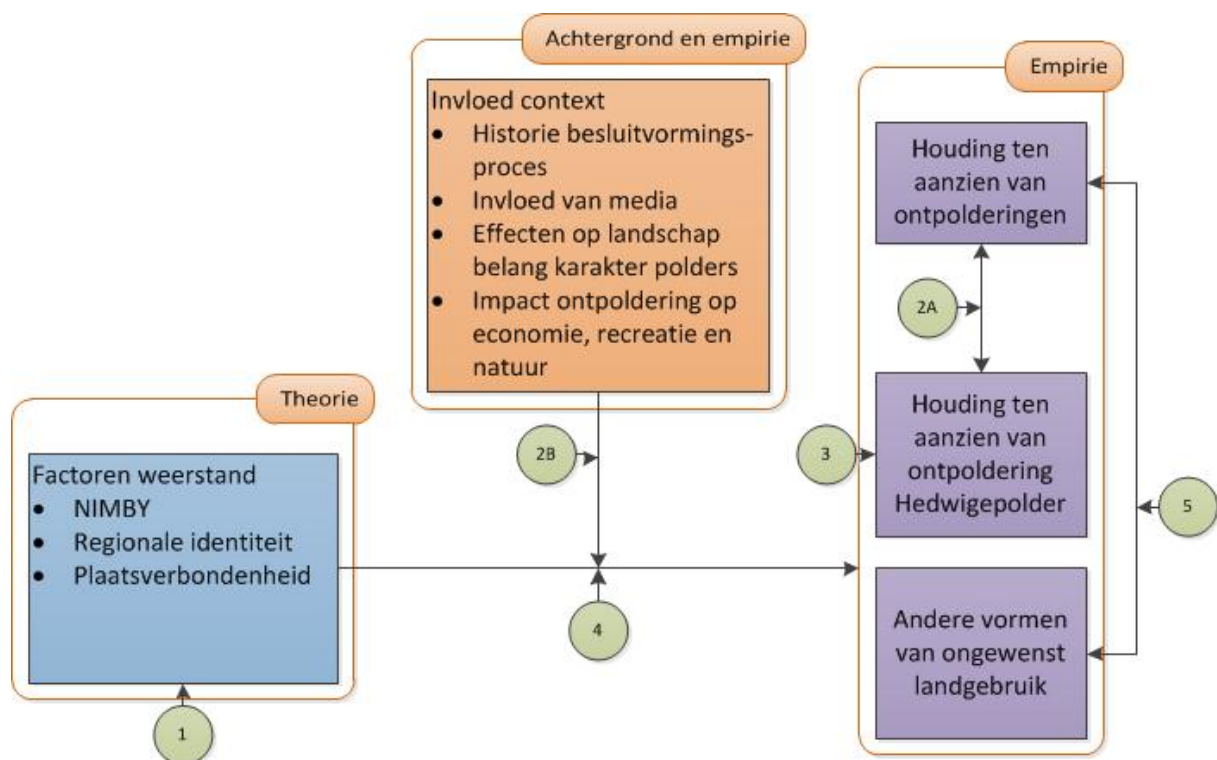
Met het onderdeel houding ten aanzien van grootschalige landschapsingrepen kan onderzocht worden of respondenten liever andere vormen van ongewenst landgebruik verkiezen boven ontpoldering. Dit wordt onderzocht met behulp van zes Likert-items, waarin de respondent steeds een voorkeur moet geven tussen twee vormen van ongewenst landgebruik. Naast ontpoldering is gekozen voor veelvoorkomende en realistische vormen van landgebruik, namelijk het plaatsen van megastallen, een nieuwe kerncentrale en een groot windmolenpark. Megastallen zijn stallen geplaatst op één locatie, waarin 7500 vleesvarkens/1200 fokvarkens, 120.000 leghennen/220.000 vleeskuikens of 250 melkkoeien/2500 vleeskalveren kunnen worden ondergebracht (Gies, Van Os, Hermans, & Olde Loohuis, 2007). Plaatsing van megastallen komt binnen Nederland steeds vaker voor, waarbij in veel gevallen weerstand tegen dergelijke plannen ontstaat. Hoewel megastallen

voornamelijk voorkomen in de provincies Noord-Brabant en Friesland, is de kans op plaatsing van megastallen in de provincie Zeeland realistisch. In de Zeeuwse plaats Vogelwaard, nabij Hulst, zijn plannen om megavarkensstallen te plaatsen op veel weerstand gestuit, waarbij 600 van de 900 inwoners een handtekening hebben gezet in de petitie tegen de megastallen ("Bijna zeshonderd handtekeningen tegen megastallen," 2012). Het plaatsen van windmolenparken en kerncentrales zijn traditionele voorbeelden van ongewenst landgebruik, waartegen vaak weerstand luidt.

Voor de gebruikte Likert-items is geen betrouwbaarheidstest nodig, gezien het feit dat het aantal voorkeursstemmen zal worden geteld. Tot slot wordt de respondenten gevraagd naar een verklaring voor diens ingenomen standpunt ten aanzien van ontpoldering in een open vraag.

3.3 Causaal model

Op basis van de voorgaande hoofdstukken, kan een causaal model (figuur 3.1) worden opgesteld. Uit dit model kan worden opgemaakt hoe het onderzoek is opgezet, en hoe de deelvragen passen bij de gebruikte onderzoeksmethoden. In de afbeelding zijn de relaties weergegeven tussen de verschillende vormen van dataverzameling, met de nadruk op het te toetsen verband tussen achterliggende factoren bij weerstand, gedestilleerd uit de theorie, en de invloed hiervan op de gevonden empirische resultaten. De groene bolletjes met cijfers hebben betrekking op de eerder geformuleerde deelvragen. Met behulp van dit model kunnen de keuzes voor onderzoek en vraagstelling worden verduidelijkt.

Figuur 3.1: Causaal model. De groene bolletjes hebben betrekking op de geformuleerde deelvragen, waarbij de pijlen onderlinge relaties weergeven.

4. Achtergrond bij onderzoeksgebieden

Door onderzoek te doen binnen verschillende cases, kan met behulp van de operationele definitie van weerstand worden gekeken naar de achtergronden bij oorzaken van weerstand tegen verschillende projecten. De onderzoeksmethode binnen dit onderzoek bestaat dan ook uit analyseren van twee ruimtelijke projecten met ontpoldering als centrale thema. Hoewel de genoemde cases niet als casestudy beschouwd dienen te worden, maar meer als achtergrondinformatie bij de empirie uit de later beschreven enquête, wordt de opbouw van dit hoofdstuk toch opgezet met als voorbeeld het gebruik van casestudies. Voor het onderzoek is het van belang om meerdere cases met elkaar te vergelijken, waardoor de gekozen vorm van casusonderzoek een vergelijkende casestudy is. Van de twee meest voorkomende varianten binnen de casestudy, de hiërarchische en de subsequentiële methode, worden de belangrijkste eigenschappen gebruikt. Bij de hiërarchische casestudyvariant is het van belang dat de verschillende onderzochte cases als afzonderlijke cases worden benaderd, waarna verklaringen voor de overeenkomsten en verschillen kunnen worden aangedragen (Verschuren & Doorewaard, 2007, p. 187). In dit onderzoek zullen eveneens de overeenkomsten en verschillen worden geanalyseerd, met als doel verklaringen te vinden voor de overeenkomsten en verschillen tussen de verschillende cases. Overeenkomend met de subsequentiële methode is echter dat in eerste instantie wordt uitgegaan van een enkelvoudige casestudy, waarna volgens de methode op basis van de bevindingen gekozen dient te worden voor een opvolgende casestudy (Verschuren & Doorewaard, 2007, p. 188). In dit onderzoek wordt na de eerste casestudy echter niet gekozen voor een opvolgende casestudy op basis van de bevindingen, maar zijn de andere casestudies vooraf vastgelegd. Je zou hier kunnen spreken van een multiple casestudy, maar verschillend van deze variant is de aandacht voor een bepaalde casus, waarna een andere casus, op basis van minder intensief onderzoek, wordt vergeleken. De gevormde theorie uit hoofdstuk 2 geeft aanleiding tot het gericht selecteren van verschillende cases, waardoor er sprake is van 'dimensional sampling' (Vennix, 2006). Het uiteindelijke doel van deze casestudies is de huidige theorie op het gebied van weerstand, zoals besproken in hoofdstuk 2, te toetsen. De bedoeling van een casestudy is volgens Vennix (2006) "vast te stellen of een of andere theorie al dan niet juist is, dan wel bijstelling behoeft" (p. 143). De aangedragen suggesties, voortgekomen uit de literatuurstudie, kunnen zo worden getoetst met behulp van de cases.

In het kader van dit onderzoek heb ik gekozen om, naast de Hedwigepolder, het project Waterdunen te analyseren. Op basis van de mate van weerstand tegen het project en de regionale media-aandacht, komt deze casus het meest overeen met de Hedwigepolder. Dit zorgt ervoor dat een vergelijkende analyse beter is te plaatsen. Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat het

verschil in grootte en impact van beide cases significant is, wat mede komt door de eerder geschetste problematiek rond de Hedwigepolder. Op basis van de uiteindelijke vergelijkende analyse kunnen mogelijke oorzaken van weerstand worden aangedragen en tussen de beide cases worden vergeleken. Deze informatie dient ondersteuning te bieden bij de later te bespreken enquête.

4.1 De Hedwigepolder

De Hertogin Hedwigepolder is een polder gelegen aan de Westerschelde, op de grens tussen Zeeuws-Vlaanderen en België (figuur 4.1). De polder is ontstaan in 1907, toen het betreffende stuk land als laatste stuk van het Verdrongen Land van Saeftinghe werd ingepolderd. Het Verdrongen Land van Saeftinghe dankt haar naam aan het verlies van land aan de stormvloed in de middeleeuwen, en het doorsteken van de dijken door Nederlandse soldaten ten behoeve van de bescherming van Antwerpen. De Westerschelde is al eeuwenlang onderwerp van conflicten tussen Nederland en andere landen. Doordat de haven van Antwerpen op het gebied van toegankelijkheid volledig afhankelijk is van de Westerschelde, is meerdere malen gebruik gemaakt van deze afhankelijkheid. In 1579 werd de Westerschelde afgesloten, met als doel overgave van de stad Antwerpen aan het Spaanse gezag (Van Buuren, 2006). Een soortgelijke strategie werd door Nederland toegepast ten tijde van de Gouden Eeuw, waarbij door middel van belastingheffingen de concurrentiestrijd tussen Antwerpen en de Nederlandse havens werd beslist in het voordeel van Nederlandse havens. Tijdens de onderhandelingen over de afscheiding van Vlaanderen in 1839, begrijpen de Vlaamse

Figuren 4.1: Kaart met ligging van de Hedwigepolder (Bron: PZC)

Figuur 4.2: Foto van de Hedwigepolder, met daarbij een protestactie van actiegroep Ontpolderen NEE! (Bron: BN/De Stem)

onderhandelaars de belangen van Nederlandse garanties met betrekking tot de toegankelijkheid van de Antwerpse haven (Van Buuren, 2006). Tot op heden is de ondertekening van dit document door de Nederlanders bindend in de ogen van de Belgen, en door Europa wordt dit gezien als een internationaal verdrag. Dit heeft tot gevolg dat het verdrag nog steeds onderwerp van discussie is binnen de onderhandelingen over de Westerschelde (figuur 4.2).

Ten behoeve van de aanhoudende internationale concurrentiestrijd, is het voor de Antwerpse haven van vitaal belang om de haven toegankelijk te houden voor de grootst mogelijke schepen. Bezien over het jaar 2009 is de Antwerpse haven de op een na grootste haven van Europa, achter de Rotterdamse haven². Daarnaast concurreert de Antwerpse haven met onder andere Amsterdam, Le Havre en Hamburg. Door de concurrentie tussen de havens van Rotterdam en Antwerpen ligt de door België gewenste verdieping van de Westerschelde gevoelig, waarbij het voor de Nederlandse overheid gemakkelijk is de concurrentie beperkt te houden. Door verdieping te voorkomen of uit te stellen, kan de Nederlandse overheid ervoor zorgen dat de Rotterdamse haven weinig hinder ondervindt van de Antwerpse haven. Over de verdieping van de Westerschelde en andere zaken rond het Schelde-estuarium zijn tussen de Nederlandse en Belgische overheden meerdere conflicten ontstaan sinds de ondertekening van de overeenkomst tussen beide landen. Conflicten tussen landen binnen een rivierestuarium kunnen worden gekarakteriseerd met behulp van een 'upstream-downstream game'(figuur 4.3). Een dergelijk spel tussen landen stroomopwaarts en stroomafwaarts wordt door Bernauer (2002) als volgt getypeerd:

In this stylized situation, which is typical of many international river pollution and water scarcity problems, the upstream country is assumed to be able to fully 'export' the social costs of its water

		Upstream country	
		Reduces pollution	Does not reduce pollution
Downstream country	Reduces pollution	0 4	4 2 *
	Does not reduce pollution	0 2	4 0

Figuur 4.3: Upstream-downstream game (Uit: Bernauer, 2002, p. 6)

² Totale overslag haven van Rotterdam(x ton): 386.957.000; Antwerpen:157.807.000; Hamburg:110.380.000 (www.portofantwerp.be)

consumption (e.g., discharge of pollutants) downstream, while the downstream country suffers on the order of 50% from 'self-inflicted' and 50% from 'imported' pollution. In this case, the dominant strategy of the upstream country (meaning it cannot increase its benefit by changing its strategy, irrespective of the strategy adopted by the downstream country) is to not reduce pollution; the dominant strategy of the downstream country is to reduce pollution. (Bernauer, 2002, p. 6)

Dergelijke gebruikte strategieën binnen rivierestuaria worden toegepast op het gebied van waterkwaliteit- en kwantiteit, maar zijn eveneens van toepassing op het bevaarbaar maken/houden van een rivier ten opzichte van een buurland. Gedurende de afgelopen decennia zijn de voornaamste onderhandelingspunten geweest: (1) het aanleggen van een tweede vaargeul naar de Noordzee in de vorm van het Baalhoekkanaal; (2) een 'bypass' van de Westerschelde, met als doel de vaarafstand richting de Antwerpse haven te verkleinen; (3) onderhoud van de vaargeul in de Westerschelde; en (4) verschillende verdiepingen van de vaargeul om grotere schepen aan te kunnen trekken (Meijerink, 2008, p. 853). De verschillende twistpunten kunnen worden uiteengezet in verschillende periodes in de afgelopen decennia:

- **1967 – 1975:** *Onderhandelingen tussen beide landen over het Schelde-estuarium, waarbij Nederland voorstelt om problemen rond de Schelde en de Maas te koppelen aan het akkoord, dat werd getekend in 1975.*
- **1975 – 1985:** *Onderhandelingen tussen Wallonië en Vlaanderen, met als onderwerp de kosten en baten bij het in 1975 gesloten akkoord tussen Nederland en België.*
- **1985 – 1992:** *De onderhandelingen tussen België en Nederland worden weer hervat, met als uitkomst in 1992 om de verschillende zaken niet langer te koppelen.*
- **1992 – 1995:** *De onderhandelingen werden opgepakt, met als uitkomst dat de problemen rond de Schelde weer werden gekoppeld, wederom aan de Maas, maar eveneens aan de HSL.*
- **1995 – 2005:** *Door problemen in de onderhandelingen over de HSL, wordt de verdieping van de vaargeul in de Westerschelde gekoppeld aan de HSL, waardoor een overeenkomst pas getekend kan worden in 2005.*
- **2005 – heden:** *Na het sluiten van de overeenkomst in 2005, worden afspraken gemaakt tussen België en Nederland over de manier hoe invulling gegeven gaat worden aan de voorgestelde plannen.*

De twistpunten zijn in de verschillende perioden steeds verschillend, met verschillende gehanteerde strategieën van zowel Nederland als België. De achterliggende gedachten zullen per periode verder worden uitgelegd.

Periode 1967 – 1975

Door een sterke groei van de haven van Antwerpen in de jaren '60, voornamelijk veroorzaakt door het realiseren van verschillende infrastructurele projecten (o.a. het Schelde-Rijnkanaal en de Zandvlietsluis), werd de concurrentiestrijd tussen Rotterdam en Antwerpen steeds groter. In 1967 kwam de Belgische overheid met het verzoek aan de Nederlandse overheid om twee kanalen aan te leggen, het eerdergenoemde Baalhoekkanaal en het Bathkanaal, in de vorm van een bypass (Floor, 2009; Meijerink, 2008). Gezien de aanhoudende concurrentiestrijd tussen de Rotterdamse en Antwerpse haven, werd het Belgische verzoek niet zomaar ingewilligd. In ruil voor de aanleg van de voorgestelde kanalen, besloot de Nederlandse overheid de projecten te koppelen aan drie voor Nederland relevante kwesties: de waterkwantiteit- en kwaliteit van de rivier de Maas, en de waterkwaliteit van de rivier de Schelde (Meijerink, 2008). Het voorstel van de Nederlandse overheid is een voorbeeld van het eerder beschreven 'upstream-downstream spel', waarbij de Nederlandse overheid dankzij de Belgische voorstellen in de juiste positie is om de verhoudingen binnen het 'spel' te verbeteren. Doordat een win-winsituatie werd gecreëerd dankzij de inwilliging van de wensen van beide partijen, werd in 1975 een overeenkomst gesloten tussen de Belgische en Nederlandse overheid (Meijerink, 2008). De conclusie van deze overeenkomst was de toezegging van de Nederlandse overheid om een verruiming van de Westerschelde uit te voeren, waarbij de Westerschelde werd verdiept met 3 à 4 meter door 13,4 miljoen m³ aan materialen werd gebaggerd, waarmee een minimale diepte van 14,5 meter beneden NAP werd gegarandeerd (Anon, 2010; Samkalden & Berger, 2001; Schippers, 2003).

Periode 1975 – 1985

De in 1975 gemaakte afspraken tussen Nederland en België bleken niet veel waard, nadat de Waalse regering weigerde mee te werken aan de plannen. Voor Wallonië waren de plannen niet winstgevend, omdat de eisen van de Nederlandse overheid met betrekking tot de Maas ervoor zorgde dat in Wallonië grote investeringen gedaan diende te worden ten opzichte van de waterkwaliteit van de Maas. Dit leidde ertoe dat de Belgische overheid in 1977 het voorstel deed om de Westerschelde te verdiepen, in plaats van het aanleggen van het eerder voorgestelde Bathkanaal (Meijerink, 2008). Zolang overeenstemming tussen Vlaanderen en Wallonië echter uitbleef, bleef het onmogelijk om duidelijke afspraken te maken, daar de Nederlandse overheid vast bleef houden aan de koppeling met de waterkwaliteit- en kwantiteit van de Maas.

Periode 1985 – 1992

Doordat de Nederlandse regering bleef speculeren op overeenstemming tussen Vlaanderen en Wallonië, waarin overeengekomen diende te worden dat Wallonië gecompenseerd zou worden voor de verliezen aangaande de waterkwaliteit van de Maas, bleven de kwesties rond de Schelde en de Maas aan elkaar gekoppeld. Rond het jaar 1992 vonden echter meerdere gebeurtenissen plaats die ervoor zorgden dat onderhandelingen tussen Nederland en Vlaanderen beter konden gaan verlopen. Ten eerste werd vanuit de UNECE (*United Nations Economic Commission for Europe*) besloten dat internationaal riviermanagement vanuit het stroomgebied benaderd diende te worden, wat betekende dat de Schelde beheerd ging worden door Nederland, België en Frankrijk (Meijerink, 2008). Door een staatshervorming in België in 1992, werd het mogelijk voor Nederland om afspraken te maken met zowel Vlaanderen als Wallonië. Doordat de Nederlandse overheid had besloten de kwesties rond de Maas en de Schelde niet langer te koppelen, had dit als gevolg dat tussen Nederland en Vlaanderen direct met de onderhandelingen kon worden begonnen over de verdieping van de Westerschelde en de waterkwaliteit van de Maas. Daarnaast nam Nederland deel aan multilaterale onderhandelingen over de waterkwaliteit van zowel de Schelde als de Maas (Floor, 2009). Zo werd het voor de haven van Antwerpen mogelijk om met behulp van de Vlaamse regering te onderhandelen over de verdieping van de Westerschelde, terwijl Nederland onderhandelde met zowel België als Frankrijk over de kwaliteit van het water in de Maas en de Schelde.

Periode 1992 – 1995

Tussen 1992 en 1995 vonden de hierboven genoemde onderhandelingen plaats. Deze onderhandelingen verliepen in zowel de bilaterale als de multilaterale vorm goed, waardoor overeenkomst tussen Vlaanderen en Nederland over het verdiepen van de Westerschelde nabij was in 1993. Doordat de Vlaamse regering het onderhandelingsproces nog sneller wilde laten verlopen, werd een beslissing genomen die niet goed uit zou pakken voor de Vlaamse regering. Met als doel het proces te versnellen, werd het verdiepen van de Westerschelde gekoppeld aan de aanleg van de HSL (Hogesnelheidslijn) tussen Rotterdam en Antwerpen, een prestigieus project waarin de Nederlandse overheid erg geïnteresseerd was. Dit zorgde ervoor dat de Nederlandse regering de HSL kon gebruiken om druk uit te oefenen op de Vlaamse regering, met als resultaat dat de oude koppeling tussen de kwesties over de Maas en de Schelde werd hersteld (Meijerink, 2008). Door de complexiteit in de onderhandelingen tussen Nederland en de Belgische overheden, werden pas in 1995 de benodigde verdragen tussen beide landen ondertekend, na een periode van bijna 30 jaar. Het gevolg van deze getekende overeenkomsten was een tweede verdieping van de Westerschelde, wat betekende dat de drempels in de Westerschelde met nog eens 1,8 meter werden verlaagd tot

een minimaal gegarandeerde diepte van 16 meter beneden NAP, door 17 miljoen m³ te baggeren (Anon, 2010; Samkalden & Berger, 2001; Schippers, 2003). Deze tweede verdieping van de Westerschelde kon echter pas van start gaan nadat problemen met o.a. de Zeeuwse Milieufederatie (ZMF) werden opgelost. De oplossing werd gevonden in de vorm van een eenmalig toegepaste noodwet, waarin alle benodigde vergunningen in één keer geregeld werden, en moeilijkheden met omliggende gemeenten en uitvoering van een milieueffectrapport werden vermeden (Floor, 2009; Samkalden & Berger, 2001).

Periode 1995 – 2005

In de periode tussen 1995 en 2005 is tussen Nederland en Vlaanderen vooral onderhandeld over de HSL, welke nog altijd gekoppeld was aan een door Antwerpen gewenste derde verdieping van de Westerschelde. Overeenkomst over de reistijden en reisfrequentie over het HSL-traject werd bereikt in 2005, waarmee tevens een eind kwam aan de aanhoudende onderhandelingen over deze derde verdieping van de Westerschelde (Meijerink, 2008). Gedurende deze onderhandelingen zijn echter ook afspraken gemaakt over de compensatie die uitgevoerd dient te worden als gevolg van de verdieping van de Westerschelde. Het komt vooral door deze afgesproken natuurcompensatie dat de derde verdieping van de Westerschelde lang op zich laat wachten. In de periode van 1995 tot op heden, is het compenseren van de natuur als gevolg van de verruimingswerkzaamheden in de Westerschelde een groot issue, waarbij met name de plannen van overheden om de Hedwigepolder te ontpolderen tot grote weerstand leidt. De oorzaken achter deze weerstand tegen ontpoldering is het onderwerp van deze casus.

4.1.1 Besluitvorming sinds 2005

Sinds 2005 zijn verschillende onderhandelingen gevoerd tussen Nederland en Vlaanderen, waarbij het voornamelijk de verdieping van de Westerschelde betrof. Deze besluitvorming vindt zijn oorsprong in de Ontwikkelingsschets 2010, waar de natuurcompensatiemaatregelen voor de geplande verdieping van de Westerschelde voornamelijk op zijn gebaseerd. Natuurcompensatie voor de beoogde verdieping is sinds 2005 een belangrijk punt van discussie. Over de ontwikkeling van de compenserende natuur langs de Westerschelde zijn gezamenlijke besluiten genomen tussen Nederland en Vlaanderen, opgenomen in de Ontwikkelingsschets 2010. Het belangrijkste doel van de Ontwikkelingsschets 2010, was om de doelen van de in 2001 vastgestelde Langetermijnvisie dichterbij te brengen. De doelen van de Langetermijnvisie hadden met name betrekking op: “1. instandhouding van de fysieke systeemkenmerken van het estuarium; 2. maximale bescherming tegen overstromingen; 3. optimale toegankelijkheid voor de Scheldehavens; 4. een gezond en dynamisch ecosysteem; 5. goede bestuurlijk-politieke en operationele samenwerking” (Van Buuren,

2006). De opdrachtgever van deze Ontwikkelingsschets 2010 was de Technische Scheldec commissie³, welke de organisatie ProSes (Projectdirectie Ontwikkelingsschets Schelde-estuarium) oprichtte om de organisatie van het proces vorm te geven (Floor, 2009). Het doel van de projectorganisatie ProSes was te komen tot de eerder genoemde Ontwikkelingsschets 2010, gebaseerd op een Strategische MER (milieueffectrapportage), een Natuurontwikkelingsplan en maatschappelijke kosten-batenanalyses. Om tot deze documentatie te komen, fungeerde ProSes als opdrachtgever voor verschillende onderzoeksinstituten, welke tevens werden ondersteund door verschillende groepen experts (Floor, 2009). Voor een goed verloop van het besluitvormingsproces werd door ProSes een Overleg Adviserende Partijen (OAP) opgericht.

Het oprichten van het OAP had voornamelijk als doel zo breed mogelijke steun bij overheden, belanghebbenden en maatschappelijke organisaties te verwerven (Floor, 2009). In het OAP bevonden zich onder andere vertegenwoordigers van milieuorganisaties en gemeenten, zowel uit Nederland als uit Vlaanderen. De resultaten uit het overleg binnen het OAP waren verschillend. In eerste instantie was de verhouding tussen voor- en tegenstanders volledig uit balans. Uit economische belangen was Antwerpse havenbedrijf voor de verdieping van de Westerschelde, waaraan toegevoegd dient te worden dat dit in de ogen van het havenbedrijf alleen kon gebeuren als het verlies aan natuur kon worden gecompenseerd (Floor, 2009). Waar het havenbedrijf aanvankelijk opteert voor zo snel mogelijke onderhandelingen, met als mogelijk instrument het nemen van juridische stappen, daar kiest men later in de onderhandelingen voor het creëren van draagvlak.

Aan de andere kant waren de Nederlandse natuur- en milieuorganisaties terughoudend over de plannen om de Westerschelde te verdiepen. Na enkele bijeenkomsten werden zij echter overtuigd van de natuurscompensatieplannen, gezien het gegeven dat een voorwaarde van verdieping van de Westerschelde, het geven van ruimte aan de natuur is. Daarnaast is het zo dat een verdieping van de Westerschelde werd beschouwd als onontkoombaar. Om de voorgestelde plannen profijtelijk te maken voor de natuur, kiezen de organisaties voor een stugge houding ten aanzien van de andere vertegenwoordigde partijen. Door de hoge kans op doorgang van de projecten, halen de organisaties het onderste uit de kan. Dit werd tevens ondersteund door de houding gedurende het proces, wanneer garanties voor de maatregelen geëist werden ten aanzien van onzekerheden en het volledig terugdraaien van de verdieping van de Westerschelde (Van Buuren, 2006). Door de uiteindelijke harde garanties ten aanzien van schade en een maximaal haalbare hoeveelheid natuurcompensatie, stemden de natuur- en milieuorganisaties in met de voorgestelde plannen.

De provincie Zeeland, waar de maatregelen met betrekking tot de Westerschelde zich afspelen, zat niet te wachten op een verdere verdieping van de Westerschelde en de bijbehorende

³ "De Technische Scheldec commissie, opgericht in 1948, is het ambtelijk overleg tussen Vlaanderen en Nederland over alle technische aangelegenheden rond het Schelde-estuarium" (Van Buuren, 2006).

natuurmaatregelen. De negatieve houding van de provincie kwam met name voort uit de weerstand tegen voorgestelde ontpolderingen (Floor, 2009). De houding van de provincie ten opzichte van de voorgestelde maatregelen werd milder naarmate het onderhandelingsproces vorderde, wat vooral te maken had met voorgestelde compensaties aan de provincie (Van Buuren, 2006).

De landbouworganisaties zijn vanaf de start van het OAP tegen de voorgenoemde maatregelen. De reden van de weerstand tegen de maatregelen is de veronderstelling dat de landbouwbelangen niet serieus genomen worden binnen het OAP (Van Buuren, 2006). Deze houding verandert pas aan het einde van de onderhandelingen, als de voorgestelde compensatiemaatregelen ten aanzien van de bestaande landbouw als voldoende worden beschouwd.

De in de tabel vernoemde actoren en diens standpunten laten de verandering in houding ten opzichte van ontpoldering zien binnen het besluitvormingsproces tot medio 2006. Wat opvalt, is dat de houding ten aanzien van ontpoldering na afronding van het overleg een stuk positiever is dan voorafgaand aan het proces. Zelfs de landbouworganisaties zien iets meer in ontpoldering dankzij beloften op het gebied van compensaties en andere tegemoetkomingen.

Partijen	Standpunt voorafgaand aan proces	Gewijzigd gedurende proces	Standpunt afronding proces
Gemeentelijk Havenbedrijf	Verdiepen: zoveel en zo snel mogelijk. Overleg te traag, mogelijkheden via juridische weg.	Maatschappelijk overleg vruchtbaarder, creëren draagvlak essentieel.	Deal met OAP partijen is evenwichtig en kan onze instemming krijgen.
Provincie Zeeland	Geen verdieping, geen natuurmaatregelen. Tegen alle voorstellen.	Nee, tenzij we overtuigd kunnen worden van ons ongelijk.	Ja, mits we voldoende worden gecompenseerd worden voor maatregelen in OS. Eind 2005: oké.
Natuur-organisaties	Verdieping waarschijnlijk onontkoombaar. We moeten onze huid duur verkopen (1200 hectare extra natuur).	Pakket natuurmaatregelen te mager. Garanties voor omgaan met onzekerheden en eventueel terugdraaien verdieping nodig.	600 hectare (in Nederland) is blijkbaar maximaal haalbare. Blij met harde garanties omtrent schade.
Vlaamse overheid	Integraal pakket maatregelen noodzakelijk, verdieping meest belangrijk	Idem.	Pakket maatregelen is evenwichtig.
Nederlandse overheid	Integraal pakket hoogst noodzakelijk. Schade aan estuarium moet worden voorkomen	Signaal: er is geen geld voor natuurontwikkeling beschikbaar.	Steun voor wens OAP omtrent natuur. Steun ook voor pakket maatregelen. Aanvullende eisen in bilaterale onderhandelingen over nieuw verdrag.
Landbouw-organisaties	Tegen alle maatregelen omdat het landbouwbelang niet serieus genomen wordt.	Idem.	Iets positiever over ontpoldering omdat flankerend beleid wordt voorgesteld (compensatie, andere tegemoetkomingen).

Tabel 4.1: Overzicht van betrokken partijen en diens standpunten voor, gedurende en na afronding van het besluitvormingsproces (Bron: Van Buuren, 2006, p. 99).

4.1.2 Goedkeuren Scheldeverdragen

Na de succesvol te noemen onderhandelingen binnen het OAP, ontstaan twijfels naarmate het moment van goedkeuring van de Scheldeverdragen aan Nederlandse zijde dichterbij komt. De in 2005 opgestelde Scheldeverdragen tussen Nederland en Vlaanderen, lijken in 2006 door de Tweede Kamer te worden goedgekeurd. Als voorwaarde van goedkeuring wordt door de Tweede Kamer echter geëist dat onteigening niet in gedwongen vorm plaats dient te vinden. Dit besluit van de Tweede Kamer zorgt voor twijfels over de Nederlandse welwillendheid ten aanzien van de overeengekomen realisatie van natuurcompensatiemaatregelen, en na verschillende moties en andere uitdrukkingvormen van ongerustheid wordt de beslissing over de te nemen maatregelen uitgesteld.

Eind 2007 wordt uiteindelijk het besluit genomen om de Scheldeverdragen te ondertekenen. De eerder geëiste vrijwillige basis waarop de onteigening gebaseerd diende te zijn, wordt niet in de overeenkomst opgenomen. Daarvoor in de plaats wordt gesteld dat het onderzoeken van mogelijke alternatieven noodzakelijk is. Voor deze taak wordt de commissie Nijpels in het leven geroepen. In de ‘verdragen van Middelburg’ van 2005 is met betrekking op de natuurcompensatiemaatregelen opgenomen:

Met de volgende grensoverschrijdende projecten wordt ten laatste in 2007 van start gegaan: a. het vergroten van het Zwin met minimaal 120 en maximaal 240 ha door het landinwaarts verplaatsen van dijken in de Willem-Leopoldpolder; b. het ontwikkelen van een inter-getijdengebied met een omvang van minimaal 440 ha in de Hertogin Hedwigepolder en het noordelijk gedeelte van de Prosperpolder. (Ministerie van Buitenlandse Zaken, 2005, p. 3)

Deze vastgelegde maatregelen dienen door nader onderzoek door de commissie Nijpels te worden ondergebracht via alternatieve maatregelen. Het stellen van een ‘deadline’ van 2007 valt op in het verdrag, gezien het feit dat de commissie Nijpels eind 2007 werd ingesteld. De in het verdrag opgenomen maatregelen zijn onderdeel van de in het derde lid van artikel 3 van het verdrag van Middelburg geëiste realisatie van 600 ha estuariene natuur langs de Westerschelde, ter compensatie van de verdieping van de Westerschelde.

4.1.3 Commissie Nijpels

De commissie Nijpels komt in 2008 met het eindrapport van het onderzoek naar mogelijke alternatieven voor ontpoldering van de Hedwigepolder. De conclusie van het rapport luidt dat “het ontpolderen van de Hedwigepolder de best denkbare maatregel is” en “de benodigde gronden te verwerven op basis van onteigening” (Commissie Natuurherstel Westerschelde, 2008). Het advies

van de commissie Nijpels komt uiteindelijk neer op de eerder voorgenomen maatregelen ten aanzien van natuurcompensatie. Op het advies van de commissie komt veel commentaar van tegenstanders van ontpoldering. De commissie Nijpels werd vooral verweten actief naar een alternatief te hebben gezocht, en daarbij niet onafhankelijk en objectief genoeg zijn geweest (Van Tilburg, 2010). De conclusies van de commissie Nijpels zorgen er voor dat overeenstemming tussen de betrokken partijen dichterbij komt. Nadat twee ingestelde commissies geen reële alternatieven hebben gevonden voor ontpoldering van de Hedwigepolder, wordt het duidelijk dat ontpoldering zo goed als vast staat.

De conclusie uit het rapport Nijpels was voor veel tegenstanders niet toereikend. Naast de vaste tegenstanders van ontpoldering, is ook de Tweede Kamer niet tevreden met de door Nijpels geformuleerde conclusies. Als gevolg hiervan ontstond er een strijd tussen de voor- en tegenstanders van ontpoldering, waarbij vooral de natuur- en milieuorganisaties het opnamen tegen politici en actiescomités. Nadat bekend was dat de Tweede Kamer niet volledig achter het besluit om te ontpolderen stond, werden alternatieven aangedragen door onder meer de Zeeuwse waterschappen en betogen gevoerd door de natuur- en milieuorganisaties. Op 17 april 2009 neemt het kabinet Balkenende een *dubbelbesluit*: de Hedwigepolder zal niet worden ontpolderd, tenzij blijkt dat er écht niets anders mogelijk is. De algemene gedachte achter dit besluit is dat toenmalig premier Balkenende heeft gezorgd voor dit besluit, door de toenmalig minister Verburg te 'overrulen' (Van Tilburg, 2010).

Het dubbelbesluit van Balkenende heeft gezorgd voor veel weerstand bij voorstanders van ontpolderen. Met name vanuit Vlaanderen kwamen veel negatieve reacties op het genomen besluit, met als gevolg dat er een groot mediaoffensief werd gestart. Deze reactie werd opgeroepen door het feit dat natuur- en milieuorganisaties via de Raad van State een verzoek tot schorsing van de verdiepingswerkzaamheden indienden. Doordat de opgestelde MER met betrekking tot de verdiepingswerkzaamheden niet meer geldig was, werd dit verzoek gehonoreerd (Van Tilburg, 2010). De uitspraak van de Raad van State zorgde ervoor dat de Vlaamse actoren binnen het besluitvormingsproces zich niet langer stilhielden. Het gevolg hiervan was dat de Nederlandse ambassadeur op het matje werd geroepen door de Belgische overheid, en er een geschillenbeslechtingsprocedure werd gestart.

Uiteindelijk leidde het twijfelend optreden van de Nederlandse besluitvormers tot protesten van zowel politici als bevolking in België. Deze protesten mondten later uit in negatieve gevoelens ten aanzien van Nederland. Ook werd er met een mosselboycot gedreigd vanuit het Belgisch parlement. Balkenende wordt later beschuldigd van het veroorzaken van de problemen tussen Nederland en België; Balkenende zette in 2005 persoonlijk zijn handtekening onder het verdrag met

Vlaanderen, waardoor zijn besluit om de gemaakte afspraken niet na te komen in 2009 en tegen allen adviezen in koos voor minder aantrekkelijke alternatieven, allerm minst logisch bleek. Het voorgedragen alternatief van de Zeeuwse waterschappen werd door Grontmij onderzocht en geëvalueerd. Uit de conclusie blijkt dat dit opgestelde plan geen geschikt alternatief is voor ontpoldering van de Hedwigepolder. Met deze conclusie neemt een groot deel van de tegenstanders van ontpoldering geen genoegen. Er wordt gesteld dat de conclusie vooraf vaststond, dat niet inhoudelijk is gekeken naar het rapport, en dat het geleverde werk erg slecht was (Van Tilburg, 2010).

Op 9 oktober 2009 besluit het kabinet naar aanleiding van het geleverde rapport van Grontmij om toch te ontpolderen. Dankzij dit besluit trekken de natuur- en milieuorganisaties hun bezwaar tegen het verdiepen van de Westerschelde in, waardoor de werkzaamheden kunnen worden hervat. Op 18 februari 2010 valt het kabinet Balkenende IV, over het wel of niet verlengen van de Nederlandse missie in Uruzgan, Afghanistan. De val van het kabinet biedt tegenstanders van ontpoldering kansen om ontpoldering te voorkomen, wat blijkt uit een uitspraak van Johan Robesin, partijvoorzitter van de Partij voor Zeeland, die stelt dat “er een kans is om voor open doel te scoren”⁴. Door deze uitgeoefende druk wordt de invulling van het natuurcompensatieplan controversieel verklaard, met als gevolg dat een besluit hierover over de volgende Tweede Kamerverkiezingen worden heen getild. Dit werd mede gesteund door de Eerste Kamer, die nadrukkelijk van de toekomstige Tweede Kamer verwachtte dat serieus gekeken zou worden naar mogelijke alternatieven en de wensen van omwonenden. Daarbij komt dat de Vlaamse minister-president Peeters in juni wederom stelt dat Vlaanderen bereid is om alternatieven voor ontpoldering van de Hedwigepolder serieus te overwegen. Mede door deze ontwikkelingen wordt na de verkiezingen in het op 30 september 2010 ondertekende gedoogakkoord tussen de VVD, het CDA en gedoogpartij PVV, ontpoldering van de Hedwigepolder op losse schroeven gezet. Dit heeft tot gevolg dat de onlangs verkozen premier Rutte een reeks gesprekken aangaat met de Belgische en Vlaamse minister-president over de invulling van het plan rond de natuurcompensatie. In deze gesprekken met de verschillende overheden benadrukt Rutte echter dat Nederland zich aan de gemaakte afspraken met België zal houden. De houding van Nederland ten opzichte van de gemaakte afspraken met Vlaanderen verandert veelvuldig in de periode tussen 2005-2011, terwijl de Vlaamse regering zich eveneens schuldig maakt aan schommelende houdingen ten opzichte van de Nederlandse overheden. Dit blijkt uit de negatieve houding van Vlaamse overheden en de Vlaamse bevolking en de daaruit voortkomende dreigementen met een mosselboycot, iets wat contrasteert met de later voor alternatieven openstaande Vlaamse minister-president Peeters.

⁴Ontpoldering alsnog voorkomen. (2010, 21-02-2010). PvZ.

4.1.4 Natuurorganisaties en alternatieven

Het jaar 2011 staat in het teken van de aanhoudende weerstand van natuur- en milieuorganisaties tegen de plannen om de gemaakte afspraken tussen Nederland en Vlaanderen op een alternatieve manier te realiseren. De grootste voorstander van ontpoldering van de Hedwigepolder is de Vogelbescherming Nederland, welke begin 2011 stelde dat een gang naar de rechter tot de mogelijkheden behoort om eventuele alternatieve plannen aan te vechten. De Vogelbescherming Nederland krijgt in deze lobby om de Hedwigepolder te ontpolderen steun van de Zeeuwse Milieufederatie en natuurorganisatie Het Zeeuwse Landschap, welke beiden stellen dat het onder water zetten van de Hedwigepolder noodzakelijk is ten behoeve van natuurbehoud. Met als reden de aanhoudende impasse rond de ontpoldering van de Hedwigepolder te doorbreken, stellen de Zeeuwse Milieufederatie en Het Zeeuwse Landschap begin 2011 niet langer de eis dat de Hedwigepolder onder water moet. Hierdoor wordt de weerstand tegen mogelijke alternatieven sterk afgezwakt. Hoewel de Vogelbescherming hierna nog altijd strijdbaar is tegen de plannen van de overheden, staan zij alleen tegenover de alternatieve plannen van de verschillende overheden, en tegenover de weerstand van omwonenden en actiecomités.

Zonder de eisen van de twee bovengenoemde natuurorganisaties, werd het voor staatssecretaris Bleker van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie eenvoudiger om op zoek te gaan naar mogelijke alternatieven voor ontpoldering van de Hedwigepolder. Deze zoektocht naar alternatieven leidde uiteindelijk naar een concreet voorstel met alternatieve locaties voor ontpoldering, met als resultaat dat de Hedwigepolder droog blijft. In juni 2011 besluit het Nederlandse kabinet dat in plaats van de Hedwigepolder, een deel van de Schorerpolder en de Welzingepolder zullen worden gebruikt ten behoeve van natuurcompensatie. Hoewel de Vlaamse minister-president Peeters eerder aangaf bereid te zijn om na te denken over eventuele alternatieven, volgt na de bekendmaking van het Nederlandse kabinet dat de Hedwigepolder niet ontpolderd wordt toch een negatieve reactie op het Nederlandse besluit. Tegenover de onvrede aan Belgische zijde staat de blijdschap aan Nederlandse zijde, voornamelijk in de provincie Zeeland zelf. Hoewel het voorgestelde alternatief sterk lijkt op het voorstel van de waterschappen in 2009, denkt het kabinet dat het voorgestelde alternatief kans van slagen heeft, gezien het feit dat er ontpoldering van twee polders in het plan zijn opgenomen.

Als reactie op de gewijzigde plannen van het kabinet, dreigen zowel de natuur- en milieuorganisaties als de Europese Commissie naar het Europese Hof stapt, ten laste van een zogenoemde 'inbreukprocedure'. Na verder onderzoek van de Europese Commissie en kritische vragen van enkele Europarlementariërs, komt de Europese Commissie met het verzoek aan het Nederlands kabinet om het voorgestelde alternatief wetenschappelijk te onderbouwen.

4.1.5 Het gevecht van staatssecretaris Bleker

De door staatssecretaris Bleker voorgestelde alternatieven zorgen zoals gezegd voor commotie bij de natuur- en milieuorganisaties en de Europese Commissie, maar zorgt eveneens voor onrust binnen de verhoudingen tussen Nederland en Vlaanderen. De Vlaamse regering besluit, in navolging van het langdurige uitstellen van de Nederlandse regering, te beginnen met de maatregelen die getroffen dienen te worden in de aan de Hedwigepolder grenzende Prosperpolder. Een van deze maatregelen is het afgraven van de dijk tussen de Prosperpolder en de Hedwigepolder. Het beginnen van het afgraven van de dijk tussen de beide polders kan worden gezien als een drukmechanisme aan het adres van het Nederlandse kabinet, terwijl het aan de andere kant zorgt voor extra commotie en een extra motivatie om te protesteren tegen de plannen. Zo protesteren leden van het actiecomité Red onze Polders meerdere malen tegen de werkzaamheden op de grens tussen Nederland en België.

De alternatieven van staatscommissaris Bleker worden ondertussen nog altijd onderzocht. Onder druk van de Europese Commissie dienen de alternatieven van ontpoldering van de Hedwigepolder wetenschappelijk te worden onderbouwd, om zo eventuele twijfels weg te nemen over de gelijkwaardigheid van de alternatieven ten opzichte van het oorspronkelijke plan. Nadat de Europese Commissie dit in september 2011 had aangegeven, volgde in oktober 2011 een kritische brief van de Europese Commissie, geadresseerd aan staatssecretaris Bleker, waarin de Europese Commissie diens twijfel uitsprak over de haalbaarheid van het compenseren van de natuurwaarden door middel van de voorgestelde alternatieven. De inhoud van de brief zorgt voor vertwijfeling bij meerdere Kamerleden, met name ten aanzien van de door Vlaanderen voorgestelde bijdrage van 60 miljoen euro aan de werkzaamheden. Bleker zelf stelt in een reactie op de brief echter dat de “pittige, kritische brief, die is tegengevallen” nog altijd onderdeel vormt van gezonde onderhandelingen tussen de staatssecretaris en de Europese Commissie. Na een bezoek aan de Europese Commissie zijn de twijfels over de alternatieven van Bleker echter niet weggenomen.

Om de kritiek op de voorgestelde alternatieven te doen afnemen, schakelt Bleker in december 2011 de hulp in van drie hoogleraren, die een wetenschappelijke onderbouwing dienen te leveren bij de alternatieven voor ontpoldering van de Hedwigepolder. Nadat het inzetten van de hoogleraren bekend wordt, komt vanuit het Europees Parlement kritiek ten opzichte van de legitimiteit van de Nederlandse alternatieven. Deze kritiek is gebaseerd op veronderstellingen dat enkele aangewezen polders binnen de alternatieve plannen eerder zijn gebruikt ten faveure van ontpoldering. In navolging van deze kritiek besluiten de Vlaamse minister van Mobiliteit en Openbare Werken⁵ en de Vlaamse premier Peeters de druk op Nederland op te voeren, door te stellen dat een rechtsgang onvermijdelijk gaat zijn en boetes voor Nederland op dreigen te lopen tot 800 miljoen

⁵ Hilde Crevits

euro. Mede doordat de druk door Vlaanderen in dezelfde periode werd verhoogd als dat Bleker had aangekondigd het eindrapport over de alternatieve ontpolderplannen te presenteren, leidde dit tot frustraties bij tegenstanders van ontpoldering van de Hedwigepolder.

De dreiging van Vlaanderen om naar de Europese Commissie te stappen heeft voor de Vlaamse regering niet het gewenste effect gehad. Slechts enkele dagen na de dreiging vanuit Vlaanderen, wordt door de Nederlandse Rijksoverheid naar buiten gebracht dat de alternatieve plannen wetenschappelijk kunnen worden onderbouwd, en daarnaast dat de eerdere beschuldigingen vanuit het Europees Parlement dat enkele aangewezen polders binnen de alternatieven reeds gebruikt zouden zijn in eerdere ontpolderingsplannen, op een misverstand zijn gebaseerd. Met deze mededeling wordt duidelijk dat de taak van staatssecretaris Bleker ligt bij het creëren van draagvlak in Brussel voor het voorgestelde alternatief. In de maanden januari, februari en maart van 2012 worden verschillende berichten in de media naar buiten gebracht, met zowel nieuws dat de Hedwigepolder droog blijft en de alternatieven worden goedgekeurd, als dat de Hedwigepolder ontpolderd dient te worden ten laste van een mogelijke boete van miljoenen euro's. Op 13 april wordt bekend gemaakt dat Bleker nieuwe plannen heeft ontworpen om de eisen van de Europese Commissie tegemoet te komen. Door de Hedwigepolder voor een derde onder water te zetten, en voor de overige benodigde hectaren natuurcompensatie elders polders onder water te zetten, denkt Bleker voldoende tegemoet te komen aan de Europese Commissie en aan Vlaanderen. Het plan van Bleker om de Hedwigepolder toch deels onder water te zetten zorgt voor onenigheid binnen het kabinet, daar gedoogpartner PVV niet wenst mee te werken aan dergelijke plannen, zo stelt Richard de Mos van de PVV: "Wij vinden het ontpolderen van de Hedwigepolder onbespreekbaar. Ik ben als gedoogpartner altijd bereid te helpen, maar niet bij zo'n dossier. Hoe kun je nou kostbare landbouwgrond in tijden van voedselschaarste opofferen aan de natuur?". Mede doordat er door het gebrek aan steun van de PVV geen meerderheid kan worden behaald in de Tweede Kamer, wordt getwijfeld aan de haalbaarheid van de plannen van staatssecretaris Bleker.

Met het oog op het behalen van een Kamermeerderheid wordt op 19 april een Kamerdebat georganiseerd. In dit Kamerdebat stelt Bleker dat de Europese Commissie de plannen om de Hedwigepolder voor een derde te ontpolderen steunt. Ondanks de mogelijke steun van de Europese Commissie, blijft de haalbaarheid van de plannen twijfelachtig, gezien het gebrek aan steun binnen de Tweede Kamer. Als reactie op de starre houding van de PVV, dreigt premier Rutte de Hedwigepolder in zijn geheel onder water te zetten: "Dit plan is het laatste compromis dat we hopen rond te krijgen met Brussel". De PVV blijft ondanks de uitgeoefende druk vasthouden aan het houden van een referendum onder de Zeeuwse bevolking, met als doel in te stemmen met het voorstel van Bleker indien de Zeeuwse bevolking daarmee instemt. Na het afwijzen van het voorstel van de PVV, beloven zij te blijven strijden tegen elke vorm van ontpoldering in de Hedwigepolder. In

het weekend na het Kamerdebat over de Hedwigepolder valt het kabinet Rutte, waardoor de toekomst van de Hedwigepolder nog altijd onduidelijk blijft. Meerdere politici in de provincie Zeeland stellen dat het vallen van het kabinet ongunstig is voor de plannen om de ontpoldering van de Hedwigepolder tegen te gaan. Doordat de Europese Commissie instemt met de plannen van Bleker, op voorwaarde dat de plannen direct worden uitgevoerd, wordt de druk niet opgevoerd op de Tweede Kamer. De mogelijkheid is reëel dat een definitieve beslissing over de ontpoldering van de Hedwigepolder wordt uitgesteld, tot er een nieuwe kabinetsformatie is gevormd.

In het volgende hoofdstuk zal worden gekeken naar een andere ontpolderingslocatie binnen de provincie Zeeland, de Breskenspolder. Dit heeft als doel een vergelijking te maken tussen de situatie van de Breskenspolder en de Hedwigepolder op het gebied van besluitvorming en weerstand. Na het bestuderen van twee vergelijkbare ontpolderingscases, kan een conclusie worden getrokken over de achterliggende oorzaken van de escalatie en onduidelijkheid binnen het besluitvormingsproces rond de Hedwigepolder.

4.2 Breskenspolder/Waterdunen

Een andere polder binnen de provincie Zeeland dat te maken heeft met mogelijke ontpoldering, is de Breskenspolder. De Breskenspolder bestaat uit de Oud-Breskenspolder en de Jong-Breskenspolder, en is gelegen in West Zeeuws-Vlaanderen (figuur 4.4). Beide polders zijn ingepolderd in het jaar 1610, waarmee de polders aanzienlijk ouder zijn dan de Hertoging-Hedwigepolder. Het gebied staat onder druk vanwege de gewenste ontpoldering van de polder ten behoeve van natuur- en recreatiegebied. In dit hoofdstuk zal de besluitvorming binnen het gebied van de polder, gericht op de eerder genoemde plannen, worden beschreven.

4.2.1 Project Waterdunen

Het idee van het project Waterdunen is ontstaan bij een recreatie-exploitant en stichting het Zeeuwse Landschap. Het project is met name gebaseerd op een in 2004 verschenen rapport van de provincie Zeeland, genaamd Natuurlijk Vitaal. Gezien de neerwaartse spiraal waarin het gebied West Zeeuwsch-Vlaanderen zich bevond ten opzichte van verminderende werkgelegenheid, een lager voorzieningsniveau, de trek van inwoners naar andere gebieden en de achteruitgang van natuur en milieu, werd als hoofddoel van de visie gesteld: “De kern van het plan is een integrale visie over hoe door middel van ruimtelijke ontwikkelingen een kwaliteitsimpuls aan West Zeeuwsch-Vlaanderen kan worden gegeven voor gezonde economische pijlers in een aantrekkelijke omgeving” (Gebiedscommissie West Zeeuwsch-Vlaanderen, 2004). Het rapport Natuurlijk Vitaal richt zich dus met name op het verbeteren van de leefkwaliteit op het gebied van economie en natuur. Eveneens in 2004 werd het Zeeuws Kustbeleidsplan opgesteld, waarin de zorg voor de waterkeringen ter bescherming tegen overstromingen centraal staat (Zeeuws Overlegorgaan Waterkeringen, 2004). In

Figuur 4.4: Ligging van het projectgebied Waterdunen (Bron: Ministerie van VROM, 2011)

Figuur 4.5: Luchtfoto van het plangebied van Waterdunen (Uit: Provincie Zeeland, 2008b, p. 11)

dit plan staat verder uitgewerkt hoe de noodzakelijke maatregelen zullen worden uitgevoerd, vaak in combinatie met andere activiteiten in het betreffende kustgebied.

4.2.2 Nota Ruimte

In 2006 is de Nota Ruimte gepubliceerd, waarin de hoofdlijnen voor de Nederlandse planologische ontwikkelingen zijn samengevat. De algemene doelstellingen van de Nota Ruimte hebben betrekking op de versterking van de internationale concurrentiepositie van Nederland in internationaal verband, de bevordering van krachtige steden en een vitaal platteland, de borging van belangrijke (inter)nationale ruimtelijke waarden, en de borging van de veiligheid (Ministeries van VROM, LNV, VenW, & EZ, 2006). Door het accent te verschuiven van ‘toelatingsplanologie’ naar ‘ontwikkelingsplanologie’, dient ruimte gecreëerd te worden voor verschillende doelen, zowel op het gebied van veiligheid tegen overstromingen en het bevorderen van natuur en milieu, als het versterken van recreatieve gebieden en het platteland vitaal houden op het gebied van economie leefbaarheid. Het project Waterdunen voldoet op basis van deze beschrijvingen volledig aan de gestelde doelen in de Nota Ruimte. Om deze reden is het project Waterdunen aangewezen als een van de 23 aansprekende voorbeeldprojecten die voortkomen uit de Nota Ruimte. Als gevolg van deze aanwijzing wordt het project deels gefinancierd uit het beschikbare budget van 1 miljard euro, vrijgegeven om de doelstellingen van de Nota Ruimte te realiseren.

4.2.3 M.e.r. Waterdunen

In 2005 is gestart met een startnotitie van de milieueffectrapportages van de Zwakke schakel West Zeeuwsch-Vlaanderen en het project Waterdunen (figuur 4.5). In deze startnotitie wordt gesteld dat het project Waterdunen een apart m.e.r. traject zal volgen, waarin gezocht zal worden naar een geschikte locatie voor de geplande 300 ha gebiedsontwikkeling in combinatie met de kustversterkingsplannen (Projectbureau Zwakke Schakels Zeeland, 2005). In de uiteindelijke

definitieve versie van het MER Waterdunen, afgerond in 2006, worden verschillende varianten geanalyseerd, waaronder het gebruikelijke nulalternatief en het meest natuurgerichte alternatief. De onderzochte varianten worden in het MER Waterdunen (2006) als volgt beschreven:

- Alleen kustversterking, géén binnendijkse gebiedsontwikkeling: *Veilig zonder Waterdunen*;
- Kustversterking en gebiedsontwikkeling met maximale invulling van de sociaaleconomische en ruimtelijke impuls: *Gevarieerd Waterdunen*;
- Kustversterking en gebiedsontwikkeling waarbij de investeringskosten worden geoptimaliseerd: *Aangepast Waterdunen*;
- Kustversterking en gebiedsontwikkeling met een maximale bijdrage aan de ecologische ontwikkeling van het systeem: Natuurlijk Waterdunen. Op basis van de effectbeschrijving is dit alternatief tevens benoemd als het *Meest Milieuvriendelijke Alternatief (MMA)*.

Na het beoordelen van de verschillende varianten op doelrealisatie, milieu effecten en sociale effecten, is uiteindelijk door de stuurgroep Waterdunen besloten te kiezen voor het alternatief *Gevarieerd Waterdunen*. Het alternatief Gevarieerd Waterdunen wordt gekenmerkt door de maximale invulling van de sociaaleconomische en ruimtelijke impuls, waardoor niet is gekozen voor alternatieven die meer rekening houden met kostenbesparing en milieuoptimalisatie.

In het kader van de milieueffectrapportage is het noodzakelijk om de plannen voor versterking van de kust in het plangebied Waterdunen ten onderwerpen aan meerdere tests. Aan deze toetsing is voldaan in het MER Waterdunen. De conclusie in het kustversterkingsplan komt overeen met de voorkeuren van de stuurgroep Waterdunen. Het plan bestaat uit land- en zeewaartse duin- en dijkversterking, waarbij rekening wordt gehouden met de keuzes voor locatieontwikkeling in de buurt van de dijken en duinen (Provincie Zeeland, 2008a).

4.2.4 Provinciaal Inpassingsplan

De hierboven besproken m.e.r.-procedures leidden uiteindelijk tot het Provinciaal Inpassingsplan Waterdunen. In dit Inpassingsplan wordt gesproken van vier ambities, namelijk (1) de verhoging van de kustveiligheid in West Zeeuwsch-Vlaanderen; (2) een economische impuls; (3) een ruimtelijke kwaliteitsslag in de regio; en (4) een vernieuwende samenwerking tussen publieke en private partijen (Provinciale Staten van Zeeland, 2010). Het feit dat er een Provinciaal Inpassingsplan is opgesteld, wordt in het plan zelf uitgelegd als een beslissing die, wegens provinciale belangen, in samenwerking met de gemeente Sluis genomen is. Over deze uitleg bestaan twijfels, gezien de voorwaarden die de gemeente Sluis stelde aan het realiseren van het plan Waterdunen. Verderop in dit onderzoek zal hier verder aandacht aan worden besteed. De overige partijen binnen het project Waterdunen, naast

de provincie Zeeland en de gemeente Sluis, zijn het waterschap Zeeuws-Vlaanderen en de twee private partijen Molecaten BV en Het Zeeuwse Landschap (Provinciale Staten van Zeeland, 2010). De rollen van de betrokken partijen zijn als volgt verdeeld:

- Provincie Zeeland: Trekker van het project, betrokken vanwege de bestuurlijke verantwoordelijkheden voor de ruimtelijke ordening en het uitvoeren van de projecten Natuurlijk Vitaal en Zwakke Schakels. Door de provinciale belangen bij het project Waterdunen, uitvoerder van het Provinciaal Inpassingsplan (Provinciale Staten van Zeeland, 2010).
- Gemeente Sluis: Evenals de provincie Zeeland betrokken bij het project ten behoeve van de verantwoordelijkheden voor de ruimtelijke ordening, alsmede ter uitvoering van de projecten Natuurlijk Vitaal en Zwakke Schakels.
- Waterschap Zeeuws-Vlaanderen: Het waterschap is binnen het project verantwoordelijk voor het creëren van plannen voor en uitvoeren van de kustversterkingsplannen. Daarnaast is het waterschap verantwoordelijk voor de wegen en waterhuishouding rond het project Waterdunen (Provinciale Staten van Zeeland, 2010).
- Het Zeeuwse Landschap: Het Zeeuwse Landschap is een terreinbeherende organisatie die actief is in de provincie Zeeland. De doelstellingen van de organisatie bestaan onder andere uit het behouden, ontwikkelen en beschermen van natuurschoon binnen de provincie Zeeland, door terreinen te verwerven, in te richten, beheren en exploiteren. Ook het verwerven van geld en het aangaan van samenwerkingsverbanden met overheden en private partijen zijn belangrijke instrumenten.
- Molecaten BV: Molecaten is een recreatiebedrijf dat meerdere parken beheert in Nederland, en daarnaast ook enkele parken in andere landen bezit. De rol van dit bedrijf in het besluitvormingsproces van project Waterdunen omvat de exploitatie van een deel van de te verwerven gronden. Op de verworven gronden tracht Molecaten 40 ha landschap te creëren met maximaal 400 woningen bestemd voor recreatie, infrastructuur en buitenruimte; 12 tot 14 ha duincamping; een hotel/bezoekerscentrum; en het realiseren van een kade/boulevard langs een aan te leggen getijdenkanaal (VNP, 2010). Om deze deelprojecten te realiseren dienen de benodigde gronden te worden aangekocht van de provincie Zeeland, welke de gronden in eerste instantie verwerven.

In het Provinciaal Inpassingsplan wordt de rolverdeling tussen de partijen verder uiteengezet met betrekking tot de verdeling van de kosten en baten. De provincie verwerft alle benodigde gronden voor het project. Deze grond wordt voor de recreatiedoeleinden binnen het plan verkocht aan het

bedrijf Molecaten. Na de inrichting van de resterende natuurgebieden worden deze zonder tegenprestatie overhandigd aan het beheer van Het Zeeuwse Landschap. Als onderdeel van de benoeming tot een van de 23 voorbeeldprojecten voor Nederland, voortvloeiend uit de Nota Ruimte, is het plan Waterdunen 18 miljoen euro toebedeeld uit het Nota Ruimte budget. Ook vanuit het Natuurpakket Westerschelde wordt 22,7 miljoen euro beschikbaar gesteld, waarnaast ook de provincie Zeeland zelf garant staat voor een investering van 8 miljoen euro. Ten slotte gelden ook subsidies vanuit de EU en bijdragen van andere bij het plan betrokken partijen als bekostiging van het plan (Provinciale Staten van Zeeland, 2010). De kosten voor de kustversterking komen volledig op naam van het Rijk. Deze kosten worden geschat op ca. 100 miljoen euro.

Qua baten worden de inkomsten verdeeld over de gehele regio. Uit een onderzoek naar de regionale sociaal-economische effecten van het plan Waterdunen, uitgevoerd door de provincie Zeeland, komt naar voren dat de baten voor de regio structureel aanzienlijk zijn. Op de landbouwsector na, dat een negatief saldo bereikt van 700.000 euro per jaar, gaan de overige sectoren structureel profiteren van het plan Waterdunen. Zo zullen de bestedingen in de regio jaarlijks toenemen met gemiddeld 20.250.000 euro, neemt de werkgelegenheid structureel toe met ongeveer 121 fte⁶, neemt de koopkracht toe met ongeveer 150.000 euro, en nemen de inkomsten uit toeristenbelasting toe met ongeveer 320.000 euro (Provincie Zeeland, 2010).

Voor het verwerven van de benodigde gronden wordt getracht gebruik te maken van minnelijke verwerving, waarbij de provincie de grond na onderhandeling overneemt van de huidige gebruiker. Indien dit niet mogelijk blijkt, wordt door de provincie gebruik gemaakt van de Ontheffingswet, ondersteund door de Crisis- en herstelwet (Provinciale Staten van Zeeland, 2010).

4.2.5 Weerstand tegen Waterdunen

Evenals de commotie rond de mogelijke ontpoldering van de Hedwigepolder, is er rond de uitvoering van het project Waterdunen eveneens sprake van weerstand. Zoals beschreven heeft de weerstand tegen de ontpoldering van de Hedwigepolder gezorgd voor conflicten op nationaal en internationaal gebied. In deze paragraaf zal worden beschreven welke rol de weerstand tegen project Waterdunen binnen het besluitvormingsproces heeft gespeeld en of de invloed van deze weerstand van een zelfde omvang is als de weerstand tegen de Hedwigepolder.

Door de gemeenteraad van de gemeente Sluis is in oktober 2006 een motie aangenomen, welke beschrijft dat de benodigde gronden voor het project Waterdunen vrijwillig dienen te worden verworven. Deze motie is uiteindelijk een van de bronnen voor de weerstand tegen en onrust rond het project gebleken. Door te stellen dat ontheffing per definitie niet zal worden toegepast en

⁶ Fte= Full time eenheid (baan van 40 uur per week).

grondverwerving uitsluitend op vrijwillige basis dient plaats te vinden, komt het tijdschema van de uitvoering van het project onder druk te staan. Op basis van deze ontwikkelingen ontstonden conflicten tussen verschillende partijen binnen de gemeente Sluis, tussen de gemeente Sluis en de provincie, evenals tussen boeren/omwonenden en de commissie Waterdunen.

Zoals hierboven vermeld zijn er conflicten ontstaan tussen de gemeente Sluis en de provincie Zeeland. Deze conflicten waren gebaseerd op de voorwaarden waarop de grond zou worden verworven. In het Provinciaal Inpassingsplan wordt gesteld dat, in goed overleg met de gemeente Sluis, vanwege provinciale belangen de verantwoordelijkheden werden overgenomen van de gemeente (Provinciale Staten van Zeeland, 2010). Er kan echter ook gesteld worden dat de provincie heeft ingegrepen om het proces te versnellen en zo ook gebruik te kunnen blijven maken van het Nota Ruimte-budget, dat zou vervallen indien niet zou worden gestart met het project in 2009 (De Wolff & Spaans, 2010). In feite is door een minimale meerderheid binnen de gemeenteraad ingestemd met de plannen van de provincie om het project over te nemen, waarbij de grootste partijen het oneens waren met dit besluit. Hoewel democratisch verantwoord, zijn de tegenpartijen niet tevreden over de rol van de provincie binnen het proces.

De beslissing van de provincie om de regie over te nemen binnen het besluitvormingsproces van project Waterdunen heeft echter ook geleid tot het groeperen van tegenstanders van het project in verschillende actiegroepen. De verschillende grondeigenaren in het aangewezen projectgebied verzamelden zich in de stichting Verbeterde Gebiedsaanpak Breskens-Groede, met als voornaamste doel om te onderhandelen met de provincie over de verwervingsvoorwaarden. Als resultaat van de overhandiging van de regie aan de provincie Zeeland is ook de actiegroep Waterdunen NEE! opgericht. Uitspraken van deze actiegroep zijn, vlak na oprichting, dat "onteigenen van kostbare landbouwgrond nooit mag gebeuren" en "slechts één partij haalt voordeel bij Waterdunen en dat is de Molecaten-groep" (Van Cooten, 2008). Dezelfde actiegroep stelt tevens dat de provincie het Sluise gemeentebestuur zonder pardon opzij is geschoven en monddood is gemaakt, wat onacceptabel is en getuigt van "dictatorgedrag van een op hol geslagen college van Gedeputeerde Staten" (Van Cooten, 2008). De actiegroep Waterdunen NEE is in het vervolg van het besluitvormingsproces veelvuldig aanwezig om blijk te geven van negatieve gevoelens richting het project. Door de overdracht van de regie aan de provincie roept ook de landbouworganisatie ZLTO op om weerstand te bieden aan het project Waterdunen. Deze organisatie vraagt haar leden om niet mee te werken aan de overdracht van de benodigde gronden voor het. De overdracht van de regie is voor de landbouworganisatie zelfs een reden om te stellen dat het project dient te worden afgeblazen, gezien het feit dat onteigenen in strijd is met het oorspronkelijke gebiedsplan Natuurlijk Vitaal. Dit is voor de ZLTO tevens een aanleiding om in een brief aan de minister van VROM (Jaqueline Cramer) te stellen dat het Nota Ruimte-budget dient te worden herzien, gezien het gebrek

aan draagvlak onder de lokale bevolking ten aanzien van project Waterdunen. Tijdens een informatiebijeenkomst werd duidelijk dat boeren en omwonenden het niet eens zijn met de plannen voor project Waterdunen, vanwege een gebrek aan 'democratie', het opgeven van vruchtbare landbouwgrond, en de mogelijke negatieve effecten van het toelaten van zout water in het gebied. Op deze zelfde bijeenkomst, stellen de provincie en recreatieondernemer Molecaten, kwamen ook enkele positieve reacties naar voren vanuit de lokale bevolking, vooral gericht op de natuurontwikkeling in het gebied en de mogelijkheden voor de lokale onderwijsinstellingen (Van Cooten, 2009c).

Om de negatieve houding van de lokale bevolking ten aanzien van project Waterdunen aan te tonen, geeft ZLTO aan Trendview Market Research & Consultancy de opdracht om onderzoek te doen naar de mening van inwoners van verschillende omliggende gemeenschappen. De resultaten van dit onderzoek tonen aan dat de houding van de inwoners daadwerkelijk negatief blijkt. Op de vraag naar de houding van de mensen ten aanzien van het project Waterdunen, reageert 54,3% negatief (Trendview, 2009)(tabel 4.2). Ook de houding ten aanzien van de gevolgen van het project voor de lokale omgeving is negatief, terwijl de houding ten opzichte van ontpoldering overduidelijk negatief zijn (tabel 4.3). Naast de negatieve houding ten opzichte van ontpoldering en het project Waterdunen in het algemeen, is ook de houding ten opzichte van onteigening zeer negatief te noemen, waarbij 85,4% negatief is ten opzichte van onteigening. Als antwoord op de vragen over het stopzetten van het project Waterdunen en de realisatie van een grootschalig natuurgebied als gevolg van project Waterdunen, zijn de reacties milder te noemen, maar niettemin negatief (Trendview, 2009).

De reactie van de Gedeputeerde Staten op de uitkomst van de enquête, is dat de 'meningen verdeeld zijn, maar niet dat er geen enkel draagvlak voor Waterdunen bestaat' (Van Cooten, 2009c). Dit komt tot uiting in de oprichting van de Werkgroep Waterdunen/Groede, welke direct worden geïnformeerd en betrokken bij de ontwikkelingen van Waterdunen. Ondanks de steun uit

Tabel 4.2: De houding van respondenten ten aanzien van de plannen van project Waterdunen (Bron: Trendview, 2009, p. 8).

Wat is uw houding ten aanzien van de plannen van het project Waterdunen?	
	Totaal (n=500)
Positief	20,3%
Neutraal	19,8%
Negatief	54,3%
Geen Mening	5,6%
Totaal	100%

Tabel 4.3: De houding van respondenten ten aanzien van ontpoldering in de omgeving (Bron: Trendview, 2009, p. 10).

Wat is uw houding ten aanzien van ontpoldering in uw streek?	
	Totaal (n=500)
Positief	10,6%
Neutraal	17,8%
Negatief	65,8%
Geen Mening	5,8%
Totaal	100%

verschillende hoeken voor het project Waterdunen, blijft de actiegroep Waterdunen NEE weerstand bieden tegen het project, ook nadat dezelfde privileges die de Werkgroep Waterdunen/Groede ontvangen, aan Waterdunen NEE zijn toegezegd. In september 2009 roept de actiegroep het kabinet op de investeringen, met oog op bezuinigingen, in het project in te trekken. Hiermee reageert de actiegroep op het eerder genoemde onderzoek naar de verwachte sociaal-economische ontwikkelingen die voortvloeien uit de realisatie van project Waterdunen. Met het intrekken van de bijdrage aan het natuur- en recreatiedeel van het project, kan de overheid volgens Waterdunen NEE 80 miljoen euro besparen. Naast de kritiek op de economische effecten van het project, vraagt de actiegroep het kabinet in de brief om steun:

Help ons in de strijd tegen steeds maar weer nieuwe natuur. Help ons uit de greep van natuur- en milieuorganisaties te geraken, met in hun kielzog het provinciaal bestuur. Help ons te voorkomen dat een prachtige polder met veel flora en fauna kapot wordt gemaakt en jarenlang een vieze modderbak zal worden. (Van Cooten, 2009a)

In november van 2009 wordt duidelijk dat het project Waterdunen zal worden toegevoegd aan de lijst van projecten die in aanmerking komen voor de wet- en regelgeving van de crisis- en herstelwet. De reactie van Waterdunen NEE is wederom gebaseerd op de vraagtekens welke deze actiegroep heeft gezet bij de economische meerwaarde van het project. Daarbij stellen zij tevens dat de meerwaarde van het project vanuit natuuroogpunt "best aardig" is, waarmee het een minder negatief standpunt lijkt in te nemen tegen het project (Van Cooten, 2009b). In het later opgestelde Provinciaal Inpassingsplan wordt bevestigd dat van de crisis- en herstelwet gebruik gemaakt kan worden om de besluitvormingsprocedure te versnellen.

In januari van 2010 komt de Werkgroep Waterdunen/Groede met het nieuws dat de voorstanders van het project Waterdunen steeds vaker worden geaccepteerd. Waar voorstanders eerder vaak werden gezien als een anti-landbouwer en geen echte Zeeuw, daar worden voorstanders volgens Werkgroep Waterdunen-Groede steeds vaker gewaardeerd en geaccepteerd door omwonenden. Door bijeenkomsten te organiseren wekken ze steeds meer begrip onder de lokale bevolking, waardoor omwonenden zich volgens de werkgroep steeds beter realiseren dat voor hen eveneens voordelen te behalen zijn.

In 2010 staat het project Waterdunen tevens centraal in de verkiezingsstrijd in de gemeente Sluis. Meerdere partijen nemen een standpunt in waarbij Waterdunen in twijfel wordt getrokken. Naast de verkiezingsstrijd blijft ook de strijd tussen voor- en tegenstanders bestaan, waarbij de actiegroep Waterdunen NEE een pro-Waterdunen tegenhanger krijgt. In september 2010 wordt de groep Zeeuws-Vlaanderen Positief opgericht, dat in een brief aan Provinciale Staten laat weten dat

annulering van Waterdunen een gemiste kans voor de regio zal blijken. In deze zelfde periode probeert Waterdunen NEE ervoor te zorgen dat Provinciale Staten een referendum houdt ten aanzien van Waterdunen, alvorens er een beslissing wordt genomen. Op deze manier wordt een beslissing genomen die democratisch verantwoord is, en waarmee rekening wordt gehouden met de gevoelens van de omwonenden. Nadat het verzoek tot een referendum van Waterdunen NEE werd geweigerd, besloot de actiegroep de hulp in te schakelen van de coalitie in de Tweede Kamer. De uitnodiging van Haagse en Europese parlementariërs van de PVV, VVD en het CDA, heeft betrekking op het feit dat ontpolderingsplannen volgens het regeerakkoord heroverwogen dienen te worden. Met het betrekken van nationale en Europese parlementariërs is het mogelijk landelijk aandacht te verkrijgen voor het protest tegen het project Waterdunen. Steun van deze parlementariërs werd eveneens gevraagd voor een onderzoek naar "mogelijk door de provincie verleende staatssteun" aan recreatieve onderneming Molecaten ("Oproep tegen Waterdunen," 2010; PvZ wendt zich tot Europa over Waterdunen," 2010). Dit onderzoek wordt gevraagd door de Partij voor Zeeland en Waterdunen NEE, waarbij een oproep wordt gedaan aan alle West- Zeeuws-Vlaamse ondernemers om protest aan te tekenen tegen het doorzetten van Waterdunen. De reden van dit onderzoek is het besluit van de provincie Zeeland om een euro extra te betalen per vierkante meter grond. De reden van het betalen van een euro extra heeft volgens de provincie als doel onteigening te voorkomen, terwijl PvZ en Waterdunen NEE van mening zijn dat Molecaten met deze regeling wordt bevoordeeld. Doordat Molecaten baat zou hebben bij het besluit van de provincie, zouden andere ondernemers hierdoor worden benadeeld. Hiermee hadden de PvZ en Waterdunen NEE een nieuwe mogelijkheid gevonden om realisatie van Waterdunen tegen te houden.

Begin 2011 besluit de gemeenteraad van Sluis zich niet meer te verzetten tegen het aanleggen van Waterdunen, tot grote teleurstelling van Waterdunen NEE. Dit besluit is opvallend, mede doordat een groot aantal partijen ten tijde van de verkiezingen aangaf tegen ontpoldering te zijn, en met name tegen de aanleg van Waterdunen. Het verzoek van Waterdunen NEE om deel te nemen aan een formeel protest bij de Raad van State, werd hiermee afgewezen. Zonder de gemeente Sluis, maar met Stichting Red onze Polders, Stichting Verbeterde Gebiedsaanpak Breskens Groede, ZLTO West-Zeeuws-Vlaanderen, minicamping Boerenhoef in Groede en verhuurbureau De Meester in Breskens. De voornaamste bezwaren waar op werd ingegaan waren "de grote hoeveelheid natuur, angst voor verzilting, twijfels over de financiering van het project en het toekomstig onderhoud van het gebied, de gedwongen onteigening van grondeigenaren, het verlies van kostbare landbouwgrond, en de extra drukte op omliggende wegen" (De Koning, 2011). De stap naar de Raad van State heeft als gevolg dat een onderzoek wordt ingesteld, om aan te tonen of de verschillende partijen kunnen aangewezen als belanghebbenden binnen het project. De conclusie van de Raad van State alsmede de Europese Commissie is dat de tegenpartijen van het project

Waterdunen niet kunnen worden aangemerkt als belanghebbende partijen. De afwijzing van het bezwaar van de stichting Red onze Polders werd daarnaast onderbouwd met het feit dat deze stichting ten tijde van de ter inzagenstelling geen formele zienswijze is ingediend door de partij. De actiegroep Waterdunen NEE heeft als gevolg van de klachten ten aanzien van de mogelijke staatsteun van de provincie Zeeland aan Molecaten BV een brief ontvangen van de Europese Commissie, waarin wordt vermeld dat Waterdunen NEE geen belanghebbende is binnen het project, waardoor na de getrokken conclusie dat 'geen aspect van illegale staatsteun is geïdentificeerd', geen verder onderzoek gedaan wordt naar de kwestie ("Bij Waterdunen is geen sprake van staatsteun," 2011). De actiegroep Waterdunen NEE tekende beroep aan tegen de uitspraak dat de actiegroep niet kan worden gezien als belanghebbende. Als argument werd aangedragen dat twee van de leden van de actiegroep grond bezitten in het plangebied van Waterdunen, maar dat dit niet voldoende reden is voor Raad van State om Waterdunen NEE toe te laten in de rechtszaak.

De actiegroep Waterdunen NEE is na de afwijzing binnen de rechtszaak niet gestopt met het bieden van weerstand tegen de realisatie van Waterdunen. Na het opstellen van een rapport over de bijdrage van de natuurontwikkeling aan de natuurherstelwerkzaamheden in de Westerschelde door onderzoeksbureau Arcadis, trekt Waterdunen NEE de validiteit en betrouwbaarheid van de resultaten in twijfel. In samenwerking met de Partij voor Zeeland stelt Waterdunen NEE dat de directeur van recreatiebedrijf Molecaten, Cees Slager, tevens een van de vier leden van de Raad van Commissarissen is van onderzoeksbureau Arcadis. Na verder onderzoek blijkt dat Cees Slager deel uitmaakt van de Raad van Commissarissen van de Onderlinge Bossen Verzekering, wat een jaar eerder nog onderdeel was van Arcadis, maar inmiddels is verkocht. Aan deze actie van de actiegroep Waterdunen NEE is te zien dat deze groep alle mogelijkheden tot uitstel of afstel van het project gebruikt.

4.3 Analyse cases ontpoldering

Na twee cases binnen de provincie Zeeland te hebben beschreven die beide te maken hebben met ontpoldering, kan een analyse worden gemaakt van de beide cases. Door de beide cases te vergelijken op het gebied van verschillende ontwikkelingen in het besluitvormingsproces, kunnen conclusies worden getrokken die het antwoord vormen op de eerste deelvraag. Deze heeft met name betrekking op de verschillen tussen ontpolderingsprojecten binnen de provincie Zeeland, waarbij de vergelijking met name van belang is de verschillen in weerstand tegen de beide ontpolderingsprojecten weer te geven en voor deze verschillen mogelijke verklaringen te geven. Met behulp van deze vergelijking kan mogelijk worden aangetoond wat de oorzaken zijn van de problemen dat het ontpolderingsproject in de Hedwigepolder ervaart op het gebied van weerstand.

De weerstand tegen ontpoldering in de Hedwigepolder wordt voorafgaand aan de vergelijking met het project Waterdunen gezien als een gevolg van een escalatie van de weerstand. Door de vergelijking te maken met het project Waterdunen kan hierdoor tevens worden aangetoond wat de oorzaken zijn van de escalatie van de ontpoldering in de Hedwigepolder.

4.3.1 Schaalniveau besluitvorming

Een eerste punt waarin de beide beschreven cases van elkaar verschillen, is het niveau waarop de besluitvorming van de projecten is geïnitieerd en in het verloop van het proces is doorgezet. De ontpoldering van de Hedwigepolder maakt deel uit van natuurherstelwerkzaamheden als gevolg van de verdieping van de Westerschelde. Het besluitvormingsproces is geïnitieerd door de nationale overheid, door afspraken te maken met de Vlaamse overheid op het gebied van compensatie voor de schade die wordt aangericht door de verdiepingswerkzaamheden. Doordat het besluit tot ontpoldering is genomen op nationaal niveau, dient goedkeuring van de Eerste en Tweede Kamer te worden bewerkstelligd. Op deze manier is de aandacht voor het project groot, mede doordat de verschillende partijen binnen de politiek andere standpunten innemen ten aanzien van de geplande ontwikkelingen in de Hedwigepolder, of ten aanzien van ontpoldering in het algemeen. Gezien de besluitvorming op nationaal niveau, kan in het geval van de ontpoldering in de Hedwigepolder worden gesproken over top-down besluitvorming. Deze vorm van besluitvorming maakt het moeilijker voor partijen op een lager niveau om te participeren binnen het besluitvormingsproces. Hierdoor is weerstand tegen dergelijke besluiten vaak afkomstig van actie- en belangengroepen zonder politieke connecties, omdat partijen uit de provinciale en gemeentelijke bestuurslaag weinig weerstand kunnen bieden tegen de nationale besluitvorming.

In tegenstelling tot de besluitvorming rond de ontpoldering van de Hedwigepolder, ligt de initiatie van het project Waterdunen bij de provincie Zeeland en recreatieondernemer Molecaten. In vergelijking met de ontpoldering van de Hedwigepolder trekt een dergelijke opzet van het project Waterdunen minder aandacht buiten de lokale bevolking. Het initiatief van de provincie in samenwerking met een private partij kan worden gezien als semi-bottom-up besluitvorming, waarbij de betrekking van de provincie bij het initiatief zorgt voor het bestuurlijke karakter. Een kenmerk van bottom-up besluitvorming is in veel gevallen van besluitvormingsprocessen dat de ideeën ontstaan vanuit de bevolking, waardoor weerstand tegen de uitkomsten van processen minder is. In tegenstelling tot het internationaal verdrag dat de basis vormt voor het plan om de Hedwigepolder te ontpolderen, wordt bij het project Waterdunen gebruik gemaakt van een Provinciaal Inpassingsplan. De basis van het project Waterdunen is dan ook gebaseerd op provinciale plannen, waarbij met name het plan Natuurlijk Vitaal van belang is. In combinatie met de

kustversterkingsplannen op nationaal niveau en de plannen van Molecaten BV vormt dit de totale achterliggende gedachte achter het plan.

Concluderend kan dus worden gesteld dat de bestuurlaag waar het initiatief voor het betreffende project wordt genomen van grote invloed is op de aandacht voor het besluitvormingsproces. Daar waar sprake is van top-down besluitvorming, is de gevoeligheid voor weerstand groter, gezien het feit dat landelijke aandacht ontstaat voor dergelijke grootschalige plannen. Dankzij de benodigdheid van goedkeuring door de Eerste en Tweede Kamer ontstaan er tevens verschillende meningen over de kwestie. In vergelijking met het project Waterdunen, waar het initiatief voortkomt vanuit de provinciale bestuurslaag, is de vatbaarheid voor weerstand wat lager. Dit komt mede door het feit dat er minder aandacht wordt besteed aan deze plannen, waarbij in tegenstelling tot de omstandigheden rond de ontpoldering van de Hedwigepolder vanuit landelijk oogpunt minder aandacht is.

4.3.2 Context bij de ontpolderingen

Een ander verschil tussen de beide cases, is de context waarin de ontpoldering plaats dient te vinden. Deze context is verwant met het hierboven besproken schaalniveau, maar heeft daarnaast betrekking op de meespelende omliggende factoren. Zoals eerder vermeld maakt het plan om de Hedwigepolder te ontpolderen onderdeel uit van de natuurherstelwerkzaamheden ten behoeve van de verdieping van de Westerschelde. Doordat over het natuurherstel afspraken zijn gemaakt met de Vlaamse regering, krijgt de ontpoldering van de Hedwigepolder zowel nationale als internationale aandacht. Zo wordt er in de Belgische media volop aandacht besteed aan het 'twijfelende' en 'draaierig' gedrag van de Nederlandse overheid ten aanzien van de voorkeur voor mogelijke natuurherstelgebieden. Door meerdere malen van mening te veranderen ten opzichte van ontpoldering van de Hedwigepolder en ontpolderen in het algemeen, ontstaan spanningen tussen Nederland en Vlaanderen, waarbij tevens de Europese Commissie een rol van betekenis speelt. Door de gemaakte afspraken met Vlaanderen niet na te komen, ontstaat argwaan bij zowel de Vlamingen als bij de Europese Commissie. Door steeds terug te komen op een reeds gemaakte beslissing, wordt de aandacht voor het onderwerp steeds groter, met eveneens als gevolg dat tegenstanders van de ontwikkelingen in de Hedwigepolder meer kansen krijgen om de besluitvorming met succes aan te vechten.

De besluitvorming rond het project Waterdunen is zoals eerder vermeld meer bescheiden te noemen in vergelijking met de ontpoldering van de Hedwigepolder. Het opstellen van een plan om de regio West-Zeeuws-Vlaanderen aantrekkelijker te maken op het gebied van economie en natuur, waarbij de landelijk gewenste kustversterking wordt betrokken, heeft in eerste instantie niet voor

landelijke aandacht gezorgd. Gezien de late oprichting van een actiegroep tegen het project, kan worden gesteld dat ook lokale aandacht voor het project lang achterbleef. De oprichting van een actiegroep tegen plan Waterdunen werd met name gestimuleerd door aanhoudende onzekerheid onder de grondbezitters binnen het plangebied. In vergelijking met de ontpoldering van de Hedwigepolder, waar in de eerste fasen van de plannen binnen meerdere lagen van bestuur weerstand tegen ontpoldering ontstond, werd de weerstand tegen plan Waterdunen pas in latere fasen van het planproces kenbaar gemaakt, waarbij de weerstand voornamelijk lokaal gedreven werd. De aandacht dat het project Waterdunen krijgt binnen hogere bestuurslagen, is voornamelijk een gevolg van de aandacht dat ontpolderen krijgt dankzij de Hedwigepolder. Doordat binnen het project Waterdunen eveneens sprake is van ontpoldering, worden beide projecten aan elkaar gekoppeld. Daarnaast is het vanzelfsprekend dat de realisatie van natuurherstel in de Westerschelde ook een rol speelt binnen het project Waterdunen, waardoor koppeling aan de Hedwigepolder wordt verstevigd.

4.3.3 Financiële zijde

De economische aspecten van de ontpoldering van de Hedwigepolder en de ontwikkelingen als gevolg van project Waterdunen verschillen in vergelijking met elkaar op vele punten. De Hedwigepolder geldt als een natuurcompensatieproject als gevolg van de verdieping van de Westerschelde. De vergoeding van de noodzakelijke gebiedsverandering worden volgens afspraak vergoed door de Vlaamse overheid. Deze vergoeding geldt als compensatie voor de verdieping in het Nederlandse gedeelte van de Westerschelde, en zorgt er voor dat de maatregelen geen schuldenlast van de Nederlandse overheid wordt. De andere zijde van de beoogde ontwikkelingen in de Hedwigepolder, is dat Nederland weinig tot niet profiteert van de natuurherstelontwikkelingen vanuit economisch perspectief. De economische winst wordt uiteindelijk gemaakt door de haven van Antwerpen, waardoor vooral door de lokale bevolking de motieven voor ontpoldering van de Hedwigepolder worden betwist, gezien het feit dat de directe omgeving niet profiteert van de beoogde ontwikkelingen. Er kan zelfs worden gesteld dat de directe omgeving vanuit economisch perspectief achteruit gaat, gezien het opgeven van kostbare landbouwgrond.

Bij het project Waterdunen zouden de veranderingen in het landschap beter kunnen worden gelegitimeerd. De ontwikkelingen in het plangebied maken deel uit van plannen om de regio aantrekkelijker te maken op economisch en recreatief gebied. De economische voordelen van het project Waterdunen is theoretisch gezien bestemd voor de directe omgeving. Dit kan als gevolg hebben dat de achterliggende gedachte van het project minder van invloed is op de weerstand tegen het project. Aan de andere kant zijn de kosten van het project voor een groot gedeelte de

verantwoordelijkheid van de verschillende overheden, in tegenstelling tot de kosten om de Hedwigepolder te ontpolderen, die zoals gezegd door Vlaanderen worden vergoed.

4.3.4 Conclusie

Na de beschrijving van de cases Hedwigepolder en Waterdunen, met als overeenkomend thema ontpoldering in de provincie Zeeland, en een analyse van de verschillen in weerstand en de verklaringen van de weerstand bij beide cases, kan een antwoord worden gegeven op de eerste deelvraag. De eerste deelvraag ter ondersteuning van de hoofdvraag luidt: Wat zijn de voornaamste verschillen in weerstand tegen de ontpoldering van de Hedwigepolder en andere ontpolderingsprojecten in de provincie Zeeland, en hoe kunnen deze worden verklaard? Op basis van de voorgaande hoofdstukken kan worden gesteld dat tussen de onderzochte cases Hedwigepolder en project Waterdunen verschillen bestaan op meerdere niveaus. Zo zijn de doeleinden van de beide project verschillend, wat van invloed is op de oorzaken van weerstand tegen de projecten. Daarnaast spelen schaalniveau en context een grote rol bij het verklaren van de verschillen in weerstand die bij beide projecten een rol spelen.

De doelstelling van de ontpoldering van de Hedwigepolder is het compenseren van natuurwaarden die verloren zijn gegaan bij het uitdiepen van de Westerschelde. Dit is vanuit economisch perspectief van invloed op de weerstand tegen het project. De opbrengsten voor de directe omgeving blijven in het geval van de Hedwigepolder miniem, terwijl de opbrengsten voor de haven van Antwerpen aanzienlijk zijn. Dit is van invloed op de weerstand omdat omwonenden en betrokkenen geen baat hebben bij het project. Dit is anders in het geval van het project Waterdunen. Het doel van project Waterdunen is het verbeteren van de economische en recreatieve functie van de betreffende regio. Hierdoor worden mogelijke baten door de directe omgeving geïncasseerd.

Het schaalniveau van waaruit de besluitvorming wordt gedirigeerd is eveneens van invloed op de weerstand tegen de beide projecten. De ontpoldering van de Hedwigepolder komt voort uit een overeenkomst tussen Nederland en Vlaanderen, waardoor het (inter)nationaal issue betreft. Hierdoor is het eenvoudiger om aandacht te verkrijgen voor het probleem bij onder meer Eerste- en Tweede Kamerleden en nationale media. Deze aandacht is van invloed op de weerstand tegen de ontpoldering, doordat het eenvoudiger is aandacht te vragen voor het probleem. Het project Waterdunen is daarentegen een initiatief van de provincie Zeeland. Met het aanvankelijke uitbesteden van de besluitvorming rond het project aan de gemeenten Sluis, werd de aandacht voor het probleem lokaal gehouden. De weerstand tegen het project verkreeg hierdoor niet veel aandacht van media en politiek. Met het overnemen van de besluitvorming door de provincie werd de weerstand tegen het project groter, mede doordat de bekendheid van het project groeide door het

opstellen van een Provinciaal Inpassingsplan. Het verschil in weerstand tussen de Hedwigepolder en project Waterdunen is echter aanzienlijk.

Naast de doelstellingen en het schaalniveau van beide cases, is er verschil tussen de beide contexten van de cases. De context van de ontpoldering van de Hedwigepolder is vooral van belang gezien de internationale betrekking van het project. Door deze internationale betrekking wordt er niet alleen op nationaal niveau discussie gevoerd over het issue, maar mengen Vlaanderen en de Europese Commissie zich eveneens binnen de besluitvorming. Ook hierdoor krijgt de Hedwigepolder meer aandacht, en reageren zelfs Europese politici op de ontwikkelingen rond de ontpoldering. Rond het project Waterdunen is de ophef aanzienlijk beperkt in vergelijking met de ontpoldering van de Hedwigepolder. Omdat de besluitvorming niet eens vanuit de nationale bestuurslaag komt, wordt er ook geen discussie gevoerd op (inter)nationaal schaalniveau.

De aandacht voor de Hedwigepolder verschilt in veel opzichten van het project Waterdunen. Hoewel beide projecten een voorbeeld zijn van ontpolderingsprojecten, krijgt de Hedwigepolder vele malen meer aandacht van media en politiek. Dit komt voornamelijk door de internationale betrekkingen die op het spel staan binnen de besluitvorming rond de Hedwigepolder. Ook het feit dat de ontwikkelingen rond de Hedwigepolder een direct gevolg zijn van een overeenkomst tussen Nederland en Vlaanderen speelt hierin een grote rol. In het volgende hoofdstuk zal worden gekeken naar de empirische resultaten die zijn verkregen door middel van het afnemen van een enquête.

5. Resultaten

5.1 Onderzoeksmethode

Om een juist beeld te krijgen van de mening van de Zeeuwse bevolking aangaande ontpoldering en de mate van lokale identiteit en plaatsverbondenheid, is er op verschillende plaatsen in de provincie Zeeland geënquêteerd. De manier van enquêteren is veranderd naarmate het onderzoek vorderde. De eerste manier van enquêteren was het aanspreken van mensen op straat in een Zeeuwse stad. Deze manier heeft echter enkele nadelen; het is tijdrovend en de aanwezige mensen zijn in de meeste gevallen niet representatief voor de hele Zeeuwse bevolking, omdat deze in de meeste gevallen vrouwelijk zijn en minder of niet werken. Dit heeft tot gevolg dat er een scheve man/vrouw verhouding ontstaat, evenals een onevenredige verdeling over de verschillende leeftijdscategorieën. Een meerderheid van de mensen tussen 30 en 50 jaar werkt overdag, waardoor respondenten in de meeste gevallen jong of oud waren. Het houden van enquêtes op straat is gedaan in de steden Goes en Middelburg, Schouwen-Duiveland.

Naast het ondervragen van mensen op straat is gebruik gemaakt van de bibliotheek in de stad Middelburg. Door meerdere enquêtes achter te laten in de leesruimte van de bibliotheek konden mensen zelf een enquête invullen. De response-rate van een dergelijke manier van enquêteren is echter erg laag. Om de bevolkingsgroep tussen de 30 en 50 jaar beter te kunnen bereiken, heb ik besloten de enquête te digitaliseren. Via deze manier zouden werknemers binnen een bedrijf kunnen worden benaderd om de enquête digitaal in te vullen. Na enkele bedrijven en instanties benaderd te hebben met het voorstel om de enquête rond te sturen, bleek echter dat de animo voor dit voorstel laag was. Op enkele responsies via enkele vormen van sociale media na, bleef ook hiermee de response rate laag en de leeftijdscategorie tussen de 30 en 50 jaar niet bereikt. Een succesvolle manier van enquêteren is het verspreiden van enquêtes in de trein gebleken. Via deze manier is het mogelijk een groot aantal enquêtes te verspreiden, met als kanttekening dat de zelfde leeftijdscategorieën oververtegenwoordigd zijn als op straat.

De laatste manier van enquêteren die ik heb toegepast, is het huis aan huis verspreiden van de enquêtes. Door mensen te vragen de enquête in te vullen met als mededeling dat deze enquêtes een uur later weer opgehaald zouden worden, was de mate van responsie vrij hoog. Op deze manier werd ook de leeftijdscategorie tussen 30 en 50 jaar goed bereikt. Deze manier van enquêteren is toegepast in de stad Hulst, Zeeuws-Vlaanderen. De gehele dataset is als bijlage IV te verkrijgen op aanvraag.

5.2 Algemene Resultaten

Aan de enquête hebben uiteindelijk 123 respondenten meegedaan. In de tabel (tabel 5.1) is te zien hoe de respondenten zijn verdeeld qua geslacht, leeftijd en band met de provincie Zeeland. In de tabel is te zien dat de verdeling in de meeste variabelen redelijk goed is verdeeld, waarbij in enkele leeftijdscategorieën meer of minder respondenten zijn gevonden. Het relatief lage percentage in de leeftijdscategorie 70 jaar en ouder kan verklaard worden door de methode van enquêteren, waarbij het in veel gevallen niet efficiënt is om ouderen op straat een enquête in te laten vullen.

Details		Frequentie	Percentage
Geslacht	Man	57	46,3
	Vrouw	66	53,7
	Totaal	123	100%
Leeftijd	15 – 29 jaar	36	29,3
	30 – 49 jaar	28	22,8
	50 – 69 jaar	43	35
	70 en ouder	16	13
	Totaal	123	100%
Geboren in Zeeland	Ja	83	67,5
	Nee	40	32,5
	Totaal	123	100%
Wonend in Zeeland	Ja	102	82,9
	Nee	21	17,1
	Totaal	123	100%
Lengte wonen in Zeeland	Minder dan 10 jaar	12	9,8
	10 – 24 jaar	34	27,6
	25 – 39 jaar	15	12,2
	40 jaar of langer	43	35
	Missing	19	15,4
	Totaal	123	100%
Geboren of woonachtig in Zeeland	Ja	109	88,6
	Nee	14	11,4
	Totaal	123	100%

Tabel 5.1: Algemene gegevens respondenten enquête.

5.2.1 Identiteit

Met het onderdeel binnen de enquête dat betrekking heeft op de identiteit van de respondenten, kan worden gekeken naar de gevoelens die men heeft voor de provincie Zeeland. Zoals eerder vermeld is, zijn de items waarmee de Zeeuwse identiteit gemeten kan worden afkomstig van een onderzoek door Bonaiuto et al.(1996). Door te kijken naar de gemiddelde score van een item binnen de schaal van 1 tot 5, kan worden gemeten hoe sterk de gevoelens zijn voor elk apart item (tabel 5.2).

Item	Mean	% Eens
De Zeeuwse identiteit dient te worden behouden	3,94	74,8
Ik ben er trots op dat ik een Zeeuw ben	3,90	70,7
De provincie Zeeland zou niet van de eigen normen en waarden af moeten wijken	3,59	59,8
Ik zou niet in een andere provincie dan de provincie Zeeland willen wonen	3,10	45,8

Tabel 5.2: Gegevens set items met betrekking op Zeeuwse identiteit, waarbij de gemiddelden en percentage eens worden

Items	Leeftijd	% Eens	Items	Lengte woonachtig	% Eens
De Zeeuwse identiteit dient te worden behouden	15 – 29 jaar	68,8	De Zeeuwse identiteit dient te worden behouden	Minder dan 10 jaar	60
	30 – 49 jaar	88,5		10 – 24 jaar	71,9
	50 – 69 jaar	63,9		25 – 39 jaar	86,6
	70 jaar en ouder	92,3		40 jaar of langer	72,1
Ik ben er trots op dat ik een Zeeuw ben	15 – 29 jaar	68,8	Ik ben er trots op dat ik een Zeeuw ben	Minder dan 10 jaar	33,3
	30 – 49 jaar	65,4		10 – 24 jaar	71,9
	50 – 69 jaar	72,2		25 – 39 jaar	66,7
	70 jaar en ouder	83,3		40 jaar of langer	81,4
De provincie Zeeland zou niet van de eigen normen en waarden af moeten wijken	15 – 29 jaar	58	De provincie Zeeland zou niet van de eigen normen en waarden af moeten wijken	Minder dan 10 jaar	50
	30 – 49 jaar	61,5		10 – 24 jaar	56,3
	50 – 69 jaar	47,2		25 – 39 jaar	60
	70 jaar en ouder	69,3		40 jaar of langer	60,5
Ik zou niet in een andere provincie dan de provincie Zeeland willen wonen	15 – 29 jaar	28,2	Ik zou niet in een andere provincie dan de provincie Zeeland willen wonen	Minder dan 10 jaar	50
	30 – 49 jaar	42,3		10 – 24 jaar	31,3
	50 – 69 jaar	52,7		25 – 39 jaar	33,3
	70 jaar en ouder	76,9		40 jaar of langer	67,4

Tabel 5.3: Percentage eens met de stellingen betreffende Zeeuwse identiteit, gesorteerd naar leeftijd

Tabel 5.4: Percentage eens met de stellingen betreffende Zeeuwse identiteit, gesorteerd naar de lengte dat respondenten woonachtig zijn in Zeeland

In de tabel is te zien dat de respondenten een redelijk hoge mate van Zeeuwse identiteit hebben, waarbij alle items boven het gemiddelde van 3 uitkomen. De getallen in de tabellen 5.3 en 5.4 vertonen weinig opvallende statistieken. Bij het item 'ik zou niet in een andere provincie willen wonen' geeft slechts 28,2% van de respondenten in de leeftijdscategorie van 15 – 29 jaar aan eens te zijn met deze stelling. Dit geeft aan dat een groot gedeelte van deze leeftijdscategorie best ergens anders zouden willen wonen, wat kan duiden op een lage mate van verbondenheid met de huidige lokale omgeving.

De andere set items binnen het onderdeel identiteit, heeft betrekking op de mate van plaatsverbondenheid van de respondenten. Deze set items is gebaseerd op onderzoek van Lalli (1992) en bestaat uit 10 items. Evenals bij de items met betrekking tot het meten van de Zeeuwse identiteit, kan met behulp van de gemiddelde score van de items de mate van plaatsverbondenheid worden gemeten. Wat opvalt bij het bekijken van de gemeten gemiddelden op het gebied van plaatsverbondenheid (tabel 5.5), is de relatief hoge score van het item 'ik voel me niet thuis in mijn huidige woonplaats'. De score van dit item zou laag moeten scoren aangezien het een omgekeerd

Item	Mean	% Eens
Ik heb natuurlijke gevoelens voor mijn huidige woonplaats	3,77	72,2
Ik voel me niet thuis in mijn huidige woonplaats ^a	3,71	72,3
De plaats waarin ik woon vormt een deel van mijzelf	3,54	63
Mijn huidige woonplaats speelt geen belangrijke rol in mijn toekomstplannen ^b	3,10	45,4
Ik heb zoveel dingen meegemaakt in mijn huidige woonplaats dat ik een intieme band heb gecreëerd	3,00	44,6
Mijn persoonlijke toekomst is nauw verbonden met mijn huidige woonplaats	2,93	37,8
Ik zou niet in een andere plaats willen wonen, omdat ik dan teveel van mezelf opgeef	2,57	25,2

Tabel 5.5: De gemiddelde score op een schaal van 1 tot 5 en het percentage eens met de stellingen betreffende plaatsverbondenheid van respondenten

item is. Een verklaring voor de lage score kan zijn dat in de meeste gevallen het woord ‘niet’ over het hoofd

is gezien, hoewel tevens een groot aantal zichzelf niet thuis kan voelen in de huidige woonplaats.

Naast de hoge score van het item ‘ik voel me niet thuis’, valt op dat een aantal items onder het gemiddelde van 3 scoren. De score van het item ‘mijn huidige woonplaats speelt geen belangrijke rol in mijn toekomstplannen’ is onder het gemiddelde, maar aangezien dit tevens een omgekeerd item is, kan dit worden gezien als een positief resultaat. De andere items die laag scoren hebben vooral te maken met toekomstige plannen, gericht op mogelijke verhuizingen in de toekomst. Zo geven de respondenten aan dat er wel degelijk gevoelens zijn voor diens huidige woonplaats (‘natuurlijke gevoelens voor huidige woonplaats’ en ‘de plaats vormt een deel van mijzelf’), maar als het is gericht op de nabije toekomst, wordt aangegeven dat deze band met de woonplaats niet sterk genoeg is om niet te verhuizen (‘toekomst nauw verbonden met huidige woonplaats’ en ‘niet in een andere plaats wonen, omdat ik dan teveel van mezelf opgeef’). De lage score van deze laatste items kunnen mogelijk worden verklaard door te kijken naar de verschillen in mening tussen de verschillende leeftijdscategorieën. Bij vrijwel alle items loopt het percentage dat het eens is met de stelling, op naarmate de leeftijdscategorie stijgt. Zo geeft ongeveer een derde van de respondenten in de jongste leeftijdscategorie aan natuurlijke gevoelens te hebben voor diens huidige woonplaats, terwijl het percentage aanzienlijk lager ligt als het gaat om vragen met betrekking tot de nabije toekomst. De leeftijdscategorie van 70 jaar en ouder behaalt binnen de meeste items het hoogste percentage, wat gezien de langere tijd van binding met de omgeving niet als opvallend kan worden beschouwd.

Items	Leeftijd	% Eens	Items	Leeftijd	% Eens
Ik heb natuurlijke gevoelens voor mijn huidige woonplaats	15 – 29 jaar	64,7	Ik heb zoveel dingen meegemaakt in mijn huidige woonplaats dat ik een intieme band heb gecreëerd	15 – 29 jaar	47,1
	30 – 49 jaar	85,1		30 – 49 jaar	29,6
	50 – 69 jaar	67,4		50 – 69 jaar	44,2
	70 jaar en ouder	80		70 jaar en ouder	66,7
Ik voel me niet thuis in mijn huidige woonplaats*	15 – 29 jaar	70,6	Mijn persoonlijke toekomst is nauw verbonden met mijn huidige woonplaats	15 – 29 jaar	17,6
	30 – 49 jaar	85,2		30 – 49 jaar	51,8
	50 – 69 jaar	72,1		50 – 69 jaar	37,3
	70 jaar en ouder	53,3		70 jaar en ouder	60
De plaats waarin ik woon vormt een deel van mijzelf	15 – 29 jaar	55,9	Ik zou niet in een andere plaats willen wonen, omdat ik dan teveel van mezelf opgeef	15 – 29 jaar	8,8
	30 – 49 jaar	44,4		30 – 49 jaar	11,1
	50 – 69 jaar	74,4		50 – 69 jaar	30,3
	70 jaar en ouder	80		70 jaar en ouder	73,4
Mijn huidige woonplaats speelt geen belangrijke rol in mijn toekomstplannen*	15 – 29 jaar	32,4			
	30 – 49 jaar	59,2			
	50 – 69 jaar	46,5			
	70 jaar en ouder	46,7			

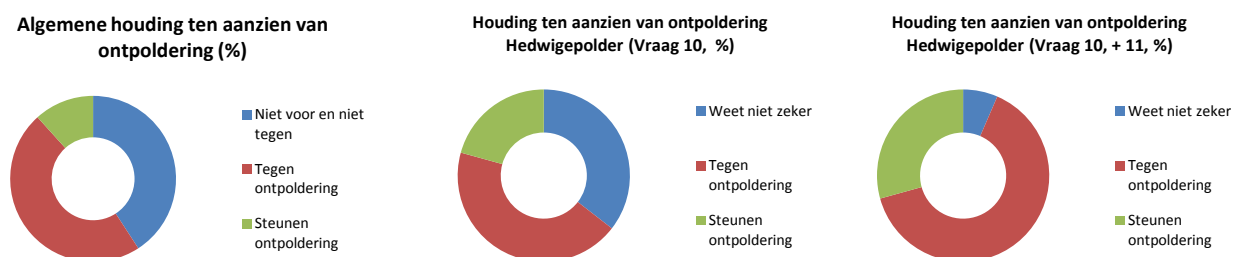
Tabel 5.6: Percentage eens met de stellingen betreffende plaatsverbondenheid, gesorteerd naar leeftijd.

*= geeft aan dat de stellingen zijn omgedraaid

5.2.2 Houding ten aanzien van ontpoldering

Het deel dat gericht is op de houding van de respondenten ten aanzien van ontpoldering, bestaat uit een aantal multiple choice antwoordmogelijkheden en een set Likert-items. Uit de multiple choice vragen kan worden opgemaakt wat de houding van de respondenten ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder en ontpoldering in het algemeen is. Om respondenten die niet zeker zijn van diens keuze tussen voor of tegen zijn van ontpoldering aan te sporen, wordt onzekere respondenten gevraagd waar men naar neigt. Door de oorspronkelijke mening te combineren met de neiging van de respondenten, kan de houding van de respondenten goed worden weergegeven. Uit de grafische weergaven blijkt dat 64,2% tegen ontpoldering van de Hedwigepolder is, tegenover 29,3% van de respondenten die aangeeft ontpoldering van de Hedwigepolder te steunen (figuur 5.3). De houding van de respondenten tegenover ontpoldering in het algemeen, wordt tevens gekenmerkt door een groot verschil tussen voor- en tegenstanders: 46,3% van de respondenten geeft aan tegen ontpoldering te zijn, tegenover 11,4% die aangeven voor ontpoldering te zijn (figuur 5.1). Het grote aantal respondenten dat aangeeft niet voor en niet tegen ontpoldering te zijn (39,8%), geeft aan dat een groot deel van de ondervraagde personen het niet veel uitmaakt of er ontpolderingen plaatsvinden of niet. Van de respondenten uit de provincie Zeeland is 69,9% tegen ontpoldering van de Hedwigepolder, tegenover slechts 41,7% van de niet-Zeeuwse respondenten.

Met behulp van de opgestelde Likert-items kunnen achterliggende oorzaken bij de houding ten aanzien van ontpoldering worden verklaard. Deze items zorgen voor een aansluiting op het eerdere hoofdstuk gericht op de achtergronden bij de Hedwigepolder en project Waterdunen. Door te kijken naar de gemiddelde scores van de individuele items, kunnen uitspraken worden gedaan over het belang van elk item voor de respondenten. De set items, welke bestaat uit 8 Likert-stellingen, laat zien dat 4 items boven het gemiddelde van 3 scoren, tegenover 4 items die onder het gemiddelde scoren (bijlage II). Uit de onderstaande grafieken valt op te maken dat liefst 87,6% van de respondenten vindt dat polders een belangrijk onderdeel van het Zeeuwse landschap vormen,

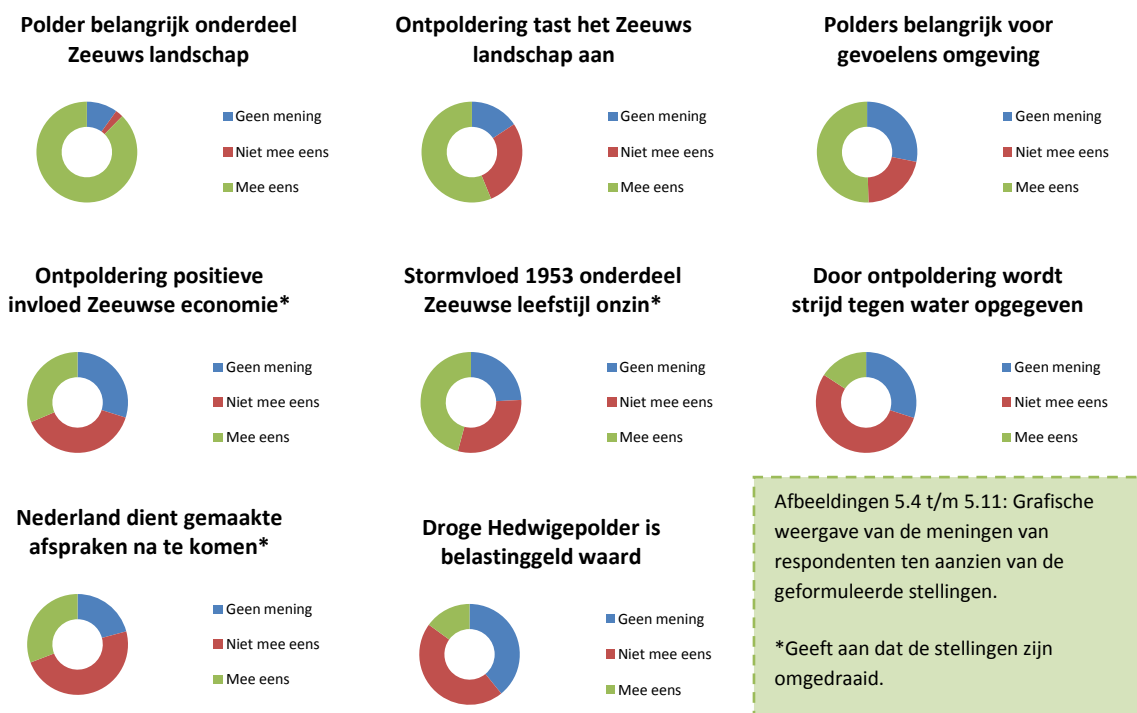

Figuur 5.1 t/m 5.3: Grafische weergave van de houding van respondenten ten aanzien van ontpoldering in het algemeen en ontpoldering van de Hedwigepolder. De houding ten aanzien van de Hedwigepolder wordt eerst via enkel vraag 10 weergegeven, vervolgens de combinatie tussen vraag 10 en 11. Hierdoor wordt de groep 'weet niet zeker' gefilterd.

waarbij polders ook belangrijk zijn voor de gevoelens voor de omgeving. De stelling dat ontpoldering het Zeeuwse landschap aantast, wordt ook door een ruime meerderheid van de respondenten bevestigend beantwoord. Deze eerste stellingen schetsen het beeld dat de polders erg belangrijk zijn voor het Zeeuwse landschap enerzijds, maar ook voor de Zeeuwse inwoners anderzijds.

Uit de verdere grafieken valt op te maken dat ongeveer de helft van de respondenten (48,3%) vindt dat de gemaakte afspraken tussen Nederland en Vlaanderen nagekomen dienen te worden. Deze uitslag geeft aan dat een meerderheid van de mensen het eens is met stellingen van enkele politieke partijen en lokale organisaties dat gemaakte afspraken niet afgeblazen kunnen of mogen worden, wat in hoofdstuk IV al eens is gesteld. Hoe zeer de respondenten ook waarde hechten aan de aanwezigheid van polders in het Zeeuwse landschap, het nakomen van afspraken is wel een belangrijk principe onder de respondenten. Over de gevolgen van ontpoldering voor de economische ontwikkeling van een gebied, zijn de meningen onder de respondenten verdeeld. Het aantal respondenten dat stelt dat ontpoldering goed is voor de economie, is ongeveer van dezelfde grootte als het aantal dat stelt dat ontpoldering negatieve effecten heeft op de economie. Binnen het project Waterdunen staat de economische ontwikkeling van het gebied centraal, waarmee het resultaat van deze stelling niet negatief is ten opzichte van de verhouding tussen ontpoldering en economische ontwikkeling.

De stelling dat de stormvloed van 1953 geen deel meer uitmaakt van de Zeeuwse identiteit, wordt door de respondenten negatief beantwoord. Iets minder dan de helft van de respondenten (45,8%) stelt dat '1953' nog steeds een onderdeel vormt van de Zeeuwse identiteit. In hoofdstuk IV

komt naar voren dat het ontpolderen volgens enkele partijen en Kamerleden niet mag plaatsvinden binnen de provincie Zeeland, omdat het trauma van de stormvloed nog te diep geworteld zit in de Zeeuwse identiteit en mentaliteit. Op basis van de gegevens die uit de enquête voortkomen, kan worden gesteld dat de stormvloed van 1953 nog steeds een onderdeel vormt van de Zeeuwse identiteit en mentaliteit. Op de vraag of respondenten bereid zijn om miljoenen euro's belastinggeld uit te trekken en zo de ontpoldering van de Hedwigepolder te voorkomen, geeft echter 45,9% van de respondenten aan hiertoe niet bereid te zijn. Indien de Hedwigepolder daadwerkelijk wordt ontpolderd, wordt de strijd tegen water volgens de respondenten echter niet opgegeven. Liefst 54,2% is van mening dat het uitvoeren van ontpolderingsprojecten niet zorgt voor de opgave van de strijd tegen water.

Terwijl ook de stellingen gebaseerd op de gevolgen door ontpoldering en de gevoelens van de respondenten ten aanzien van de aanwezige polders hoog scoren. Wat verder opvalt, is dat slechts 30,8% van de respondenten vindt dat Nederland de gemaakte afspraken met Vlaanderen niet na dient te komen. Het belang van de polders staat tevens in schril contrast met de bereidheid van respondenten om belastinggeld uit te geven aan een droge Hedwigepolder: slechts 15% van de ondervraagden blijkt bereid te zijn belastinggeld uit te geven aan het droog houden van de Hedwigepolder. Een groot deel van de respondenten (45,8%) geeft daarnaast aan dat de watersnoodramp van 1953 nog steeds deel uit maakt van de Zeeuwse levensstijl, terwijl men niet denkt dat de strijd tegen het water zal worden opgegeven als ontpolderingsplannen worden doorgezet.

5.2.3 Nadere verklaring mening Hedwigepolder

Aan het eind van de enquête werd middels een open vraag iedere respondent gevraagd een nadere verklaring van diens mening te geven. Hoewel een ruime meerderheid van de respondenten er voor koos deze vraag niet in te vullen, mede door de manier van enquêteren, zal hier een kort overzicht worden gepresenteerd van meningen van respondenten die zij nader hebben verklaard.

De verklaringen van de respondenten betreffende diens mening ten aanzien van ontpoldering, kunnen logischerwijs worden verdeeld tussen voor- en tegenstanders. Er kan echter ook onderscheid worden gemaakt tussen verschillende oorzaken achter het besluitvormingsproces die een rol spelen bij de meningen van de respondenten. Zo worden er bijvoorbeeld uitspraken gedaan over de rol van de media, de rol van natuur- en milieuorganisaties, de houding van politici en de rol van de stormvloed van 1953. Voorstanders van ontpoldering lieten zich als volgt uit:

"Ik ben voor natuurbehoud, en de ontpoldering van dit kleine stukje Zeeland sluit perfect aan bij het aanliggende Verdrongen land van Saeflinghe".

“Ik houd mij niet bezig met de discussie die is ontstaan rond ontpolderen. Ik ben van mening dat de media hier een grote rol in speelt”.

“Ontpolderen is goed voor natuur en milieu, evenals het creëren van meer overgangsgebieden van zilt/zoet water. Nieuwe zilte landbouwgewassen zijn goed voor de toekomst van Zeeland, ook Zeeland ontwikkelt zich en moet niet vasthouden aan het verleden!”.

“Het belang van de natuur op ons psychisch welzijn wordt zwaar onderschat, zo niet in zijn geheel genegeerd. Economisch belang daarentegen wordt zwaar overschat!”.

“Ben overtuigd door wetenschappelijke argumenten (zie Nijpels)”.

De bovenstaande argumenten hebben hun oorsprong in verschillende achtergronden. De meeste meningen zijn gebaseerd op het behouden en/of creëren van natuur, waarbij in enkele gevallen argumenten worden aangedragen waaruit blijkt dat men actief over het probleem nadenkt. Een respondent stelt dat de media een grote rol speelt in het probleem rond ontpoldering in de provincie Zeeland. Door een andere respondent wordt de conclusie van de commissie Nijpels aangedragen als een valide argument om te ontpolderen.

Door voorstanders van ontpoldering wordt in veel gevallen echter ook aangedragen dat het nakomen van de gemaakte afspraken tussen Nederland en Vlaanderen de verklaring is voor de positieve houding ten aanzien van ontpoldering:

“Het is een bilaterale overeenkomst die moet worden nageleefd. Vraag compensatie in de vorm van meer havengelden, omdat de dit de zeevaart ten goede komt”.

“Afspraak = afspraak”.

“Ontpoldering kan het milieu ten goede komen. Bovendien moeten gemaakte afspraken nagekomen worden”.

“Indien in het verleden met België overeen gekomen is dat ontpolderen van de Hedwigepolder een zeer goede optie was, moet nu deze overeenkomst met België worden nageleefd”.

Naast de voorstanders van ontpoldering, hebben ook tegenstanders argumenten aangedragen betreffende het wel of niet ontpolderen in Zeeland. Ook deze argumenten zijn gevarieerd van aard:

“Ontpolderen is nergens voor nodig, en is vernietiging van ‘historische’ arbeid”.

“Polder geef je nooit terug aan de zee! Aan de eisen, die grenzen aan chantage van de Zeeuwen, mag nooit worden toegegeven! Verder mag er geen verdere uitdieping van de Westerschelde plaatsvinden (op peil houden van nu). Laat de Belgen ook maar eens merken dat de kost voor de baat uitgaat!”.

“De Zeeuwen hebben alles gedaan om polders te creëren en te beschermen tegen het water. Dat ga je toch niet prijsgeven!”.

“Het ontpolderen van de Hedwigepolder is funest voor het leven in de Westerschelde. De sterke stroming die dan in combinatie met het op diepte houden van de vaargeul ontstaat, vaagt het bodemleven weg. Bovendien is een deel van België niet toegerust op hogere waterstanden, de dijken zijn simpelweg te laag.”

“Als Zeeuw is het onlogisch om voor ontpolderen te zijn. Daarvoor is de strijd tegen water een principe tegen ontpolderen. Gevoelsmatig tegen het Zeeuwse DNA, wat diepgeworteld zit in elke Zeeuw. Nooit toegeven aan milieu fratsen!”.

“Ontpoldering van de Hedwigepolder is te zot voor woorden. De huidige polder is ook natuur! Prachtig! Het verdrag ten behoeve van de haven van Antwerpen is niet meer van deze tijd! Verplaats de activiteiten naar Rotterdam – Zeebrugge! Nu deze ontpoldering, en volgend jaar?!”.

“Er is afgelopen jaren zeer veel natuur gecreëerd in Zeeuws-Vlaanderen. Als er wat natuur verloren gaat door verdiepen van de Westerschelde, dan is dat niet erg. Waarom is België er zo op gebrand om te ontpolderen? Het is niet Belgische natuur die verloren gaat”.

“Jarenlang gevochten tegen water voor polders. Nu door afspraken met een ander land ontpoldering! Dit is ook mensen hun boterham. Echter nu de afspraken zijn gemaakt en ondertekend, kunnen we hier niet meer onder uit. Dus moeten we kijken hoe we hier het beste van kunnen maken”.

“Zonde van de goede akkergronden en het wordt een gevaar voor Antwerpen, dat last krijgt van hoog water bij storm”.

“Profijt is alleen voor de Belgen!”.

“Voor mij speelt de watersnoodramp van 1953 nog steeds mee in de Zeeuwse identiteit. Vandaar voel ik een soort verzet tegen ontpolderen. Bovendien: economie is niet alles!”.

“Het is (1) heel erg om bewoners zo lang in onzekerheid te laten; (2) heel erg dat kostbare landbouwgrond verloren gaat; (3) de ramp van 1953 is belangrijk als waarschuwing ten aanzien van de gevoelens van mensen; en (4) de Belgen hebben er belang bij dat de vaargeul dieper wordt: dit gaat ten koste van Nederland (vervuild slik!)”.

“Het probleem van de plannen om de Hedwigepolder te ontpolderen is gedreven door politiek, zonder valide wetenschappelijke basis. Sterker nog, veel onderzoeken wijzen erop dat het ontpolderen weleens grote risico's op zouden kunnen leveren voor de veiligheid ten aanzien van overstromingen”.

“Ik vind het vooral heel erg voor die mensen die daar al generaties lang gewoond en geboerd hebben, en totaal verbonden zijn met hun land. Je mag mensen niet van hun geboortegrond verjagen”.

“Ontpoldering is alleen nodig ter meerdere glorie van ontwikkeling van de industrie in Antwerpen. Er wordt hier al genoeg voor opgeofferd. Bovendien is deze polder nog een echte onbedorven polder zonder volgebouwd te zijn met (megadure) (vakantie)huizen”.

“In beginsel ben ik tegen ontpoldering, maar de Nederlandse regering heeft destijds een verdrag getekend met Vlaanderen en ik vind dat ze dat wel na moeten komen. Het dossier Hedwigepolder heeft nu wel lang genoeg geduurd. Henk Bleker wringt zich in allerlei bochten en laat voor de zoveelste keer een onderzoek doen naar de alternatieven, maar uiteindelijk zal de Hedwigepolder toch onder water gaan”.

“Het is kapitaalvernietiging; ik ben ook wel voor natuurcompensatie (hoewel ik nog niet overtuigd ben wat de exacte schade is van de verdieping) maar dat kan tegenwoordig op heel veel manieren - waarom niet investeren in duurzame energie bv. Daar heeft dan iedereen iets aan - misschien hebben we die grond in de toekomst wel nodig voor snelgroeiende wilgen of iets dergelijks”.

“Je moet bij een Zeeuw niet aan zijn Zijn komen”.

De bovenstaande uitdrukkingen van tegenstanders van ontpoldering zijn zoals gezegd divers van aard. Er wordt enkele malen gerefereerd aan de ramp van 1953 en de diepe worteling van de strijd tegen water in de identiteit en DNA van de Zeeuwse bevolking. Kritiek bestaat ook op de langdurige onzekerheid over het lot van de Hedwigepolder, waarbij kritiek is op het beleid van staatssecretaris Bleker. Daarnaast is er een negatieve houding ten aanzien van Vlaanderen en de haven van Antwerpen, maar ook ten aanzien van natuur- en milieuorganisaties. Het profijt is volgens enkele respondenten alleen voor de haven van Antwerpen, terwijl Nederland met de lasten zit van enerzijds het ontpolderen van de Hedwigepolder, kostbare landbouwgrond waar generaties boeren het land hebben bewerkt, en de afvoer van vervuild slib vanuit Antwerpen via de Westerschelde anderzijds.

Verder wordt door enkele respondenten gesuggereerd dat de moeite en financiën die voor de ontpoldering van de Hedwigepolder aangewend dienen te worden, beter besteed kunnen worden aan onder andere duurzame energie, betere bescherming tegen hoogwater, of het verplaatsen van havenactiviteiten van Antwerpen naar Rotterdam. Deze argumenten tonen aan dat tegenstanders

van ontpoldering nadenken over alternatieve mogelijkheden om ontpoldering te voorkomen, tevens met het oog op de gevoelens van mensen woonachtig in en rondom de Hedwigepolder.

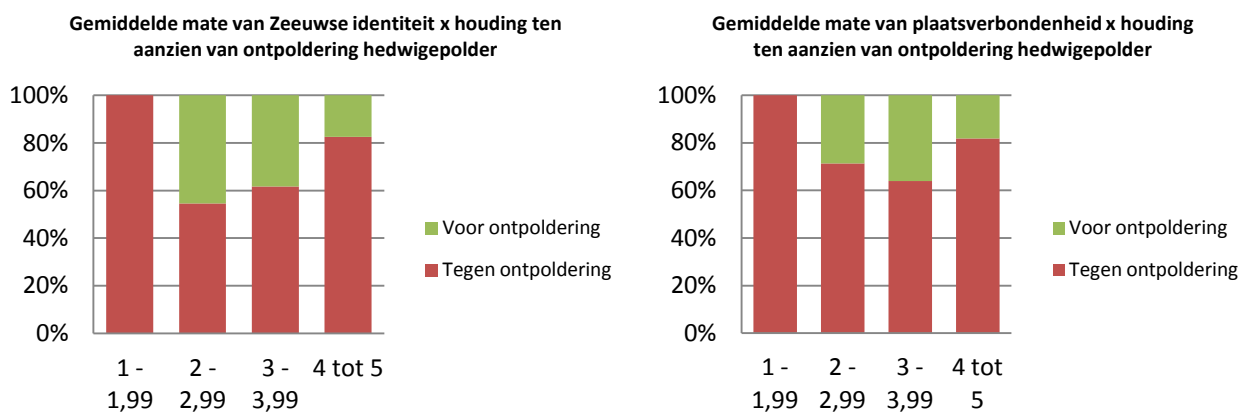
5.3 Conclusie hypothesen

Na de analyse van de resultaten, kunnen de hypothesen worden getoetst. De eerste hypothese die eerder werd opgesteld luidde:

H₁: Hoe sterker de waarden van place attachment en regionale identity zijn, hoe groter de kans is op een negatieve houding ten aanzien van ontpoldering.

Voor het toetsen van deze hypothese zijn de waarden van regionale identiteit en plaatsverbondenheid nodig. Deze waarden kunnen worden berekend door het gemiddelde van de scores op de Likert-schalen te koppelen met de houding ten opzichte van de houding tegenover ontpoldering van de Hedwigepolder. Deze koppeling moet aantonen of er enige vorm van verband bestaat tussen deze variabelen. Ten eerste worden de verschillen tussen de gemiddelde scores afgezet tegenover de algemene houding ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder. De uitkomsten hiervan zijn te zien in de figuren 5.12 en 5.13. De gemiddelde scores op het gebied van lokale identiteit zijn onderverdeeld in groepen met waarden tussen 1 en 5. In figuur 5.12 is te zien dat van de lagere gemiddelden procentueel gezien meer mensen ontpoldering van de Hedwigepolder steunen. Gezien het feit dat de eerste groep, met een waarde tussen 1 en 1.99, uit slechts twee respondenten bestaat, kan de score van 100% tegen ontpoldering van de Hedwigepolder als incidenteel worden beschouwd. Met een oplopend percentage tegenstanders naarmate de gemiddelde score op gebied van Zeeuwse identiteit stijgt, kan uit deze resultaten worden opgemaakt dat een hogere mate van regionale identiteit positief van invloed is op de houding ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder.

De oplopende weerstand tegen ontpoldering naarmate de Zeeuwse identiteit toeneemt, komt niet overeen met de mate van plaatsverbondenheid gerelateerd aan de houding ten

Figuren 5.12 & 5.13: Grafische weergaven van de verhouding tussen de mate van Zeeuwse identiteit en plaatsverbondenheid, en de houding ten aanzien van de ontpoldering van de Hedwigepolder.

ID/Att → Ontpoldering	Gemiddelde identiteit	Gemiddelde attachment	Gemiddelde beide
Tegen ontpoldering	3,95	3,11	3,53
Niet voor en niet tegen	3,40	2,93	3,17
Voor ontpoldering	3,03	2,76	2,90

Tabel 5.7: De mate van Zeeuwse identiteit en plaatsverbondenheid, gemeten onder voor- en tegenstanders van ontpoldering in het algemeen. Daarnaast is een gemiddelde berekend, waarbij Zeeuwse identiteit en plaatsverbondenheid worden samengevoegd.

aanzien ontpoldering van de Hedwigepolder (figuur 5.13). Ook bij de mate van plaatsverbondenheid valt op te merken dat de eerste categorie, die loopt van een gemiddelde van 1 tot 1,99, voor honderd procent uit tegenstanders bestaat. Het totale aantal respondenten dat in deze categorie voorkomt bestaat net als bij de mate van Zeeuwse identiteit uit twee, waardoor deze groep weinig relevant is. De verschillen tussen de tweede en de vierde groep vertonen een stijgende lijn, maar de derde groep toont een lager percentage tegenstanders van ontpoldering van de Hedwigepolder dan de tweede groep. Op basis van deze gegevens kan geen significant verband tussen de mate van plaatsverbondenheid en de houding ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder worden aangetoond. Door de vergelijking tussen de variabelen echter om te draaien, te kijken naar de algemene houding ten aanzien van ontpoldering en daarbij tevens een gemiddelde score te berekenen van de beide variabelen mate van Zeeuwse identiteit en plaatsverbondenheid, kunnen andere conclusies worden getrokken. Tegenstanders van ontpoldering scoren aanzienlijk hoger op het gebied van Zeeuwse identiteit en plaatsverbondenheid dan zowel de voorstanders van ontpoldering en de respondenten die geen mening hebben over ontpoldering in het algemeen. Indien naar dezelfde gegevens gekeken wordt met betrekking tot de ontpoldering van de Hedwigepolder, valt op dat de verschillen tussen gemiddelden van voor- en tegenstanders aanzienlijk kleiner zijn. Zo scoren tegenstanders van ontpoldering van de Hedwigepolder een gemiddelde van beide variabelen van 3.42, terwijl voorstanders van ontpoldering van de Hedwigepolder een gemiddelde behalen van 3.21. Hieruit kan worden geconcludeerd dat er wel een verband bestaat tussen de houding ten aanzien van ontpoldering enerzijds, en de mate van Zeeuwse identiteit en plaatsverbondenheid anderzijds.

De verschillen tussen de houding ten aanzien van ontpoldering in het algemeen en de specifieke houding ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder, heeft te maken met andere oorzaken. Deze oorzaken zouden kunnen liggen bij de mening van de respondenten ten aanzien van de gemaakte afspraken tussen Nederland en Vlaanderen. Zoals eerder bij de onderzoeksresultaten werd aangetoond, heeft een groot deel van de respondenten in de enquête positief gereageerd op de stelling dat Nederland de gemaakte afspraken tussen beide partijen na dient te komen. Ook de stelling met betrekking tot de invloed van de media in het besluitvormingsproces ten aanzien van de Hedwigepolder speelt volgens een groot deel van de respondenten een belangrijke rol binnen de ontstane commotie rond de besluitvorming. Deze opvattingen kunnen worden onderschreven met behulp van de verklaringen van respondenten aangaande diens positieve houding ten aanzien van

	Leeftijd	Gemiddelde Identiteit	Gemiddelde Attachment	Gemiddelde Totaal	Tegen ontpoldering	Niet voor en niet tegen	Voor ontpoldering
Algemene houding tav ontpoldering	15 – 29 jaar	3,40	2,82	3,11	21,4%	67,9%	10,7%
	50 jaar en ouder	3,90	3,28	3,59	61,5%	25%	13,5%
Houding tav ontpoldering Hedwigepolder	15 – 29 jaar	3,40	2,82	3,11	64,3%	/	35,7%
	50 jaar en ouder	3,90	3,28	3,59	70%	/	30%

Tabel 5.8: De mate van Zeeuwse identiteit en plaatsverbondenheid en de relatie met de houding ten aanzien van ontpoldering, tussen twee verschillende leeftijdsgroepen vergeleken.

ontpoldering, waarin zowel de gemaakte afspraken en de rol van de media worden benoemd.

Gezien de hierboven getoonde resultaten uit de vergelijking tussen de houding ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder en de mate van Zeeuwse identiteit en plaatsverbondenheid, kan het van belang zijn om verschillende groepen nader te onderzoeken. Uit de eerdere analyse van de meetitems voor de identiteit en plaatsverbondenheid van de respondenten, kwam naar voren dat de jongere groepen, ten opzichte van de oudere groepen, in mindere mate een aantoonbare Zeeuwse identiteit en mate van plaatsverbondenheid hebben. Het is hierdoor goed te kijken naar de verhoudingen tussen de houding ten aanzien van ontpoldering en de mate van Zeeuwse identiteit en plaatsverbondenheid, waarbij de jongere groep respondenten kan worden vergeleken met de ouderen. Door de twee oudere groepen te combineren, ontstaat een groep 50-plus. Middels een vergelijking met de jongste groep respondenten, van 15 – 29 jaar⁷, komen aanzienlijke verschillen naar voren.

Wat vanuit de gegevens duidelijk is op te maken, is dat de gemiddelde gecombineerde totale score een stuk hoger is bij de groep 50-plus. Zowel in het geval van de mate van Zeeuwse identiteit als de mate van plaatsverbondenheid scoort de oudere groep ongeveer een half punt hoger op de beide schalen. Dit komt terug in de gegevens betreffende de houding ten aanzien van ontpoldering. Op de vraag of de respondent voor of tegen ontpoldering in het algemeen is, geeft 61,5% van de groep 50-plus aan tegen ontpoldering te zijn, tegenover slechts 21,4% van de respondenten in de leeftijdscategorie 15 – 29 jaar. Hieruit blijkt dat de oudere groep respondenten een meer uitgesproken mening heeft over ontpolderingen in het algemeen, gezien het feit dat de jongere respondenten in grote mate aangeeft niet voor en niet tegen ontpoldering te zijn. De verschillen in percentages tussen de houding van respondenten ten aanzien van ontpoldering in het algemeen en de houding ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder zouden kunnen worden verklaard door vooraf bekende kennis over de situatie, met daarbij een gevormde mening over deze situatie. De 'dwingende' vraag uit de enquête, waarbij de respondenten een keuze dienden te maken tussen

⁷ De keuze om de groep 30 – 49 niet mee te nemen in de vergelijkingen, is gebaseerd op het idee dat deze groep niet tot 'jongeren' of ouderen 'toebehoort'.

steunen of tegengaan van de plannen om de Hedwigepolder te ontpolderen, zorgt ervoor dat binnen de groep jonge respondenten relatief vaker wordt gekozen voor het tegengaan van ontpoldering, terwijl oudere respondenten vaker kozen voor het steunen van de plannen. Dit heeft mogelijk te maken met de mening van ouderen over de ontpoldering van de Hedwigepolder, maar tevens ook de algemene houding ten aanzien van ontpoldering.

Uit de vergelijkingen tussen verschillende groepen respondenten kan worden geconcludeerd dat er een verband bestaat tussen de houding van respondenten ten aanzien van vormen van ontpoldering enerzijds, en de mate van Zeeuwse identiteit en plaatsverbondenheid anderzijds. Ten eerste is duidelijk aangetoond dat een sterkere mate van Zeeuwse identiteit zorgt voor een groter aantal tegenstanders van ontpoldering van de Hedwigepolder. Door de mate van identiteit onder te verdelen in vier groepen, wordt duidelijk dat er een stijgende lijn in de grafiek is af te lezen. Vervolgens zijn de gegevens omgedraaid, waarbij vooral is gekeken naar de houding van de respondenten ten aanzien van ontpoldering in het algemeen. Daaruit kan worden geconcludeerd dat mensen die tegen ontpoldering zijn een hogere mate van Zeeuwse identiteit en plaatsverbondenheid hebben dan respondenten die niet voor en niet tegen ontpoldering zijn, en respondenten die aangeven voor ontpoldering te zijn. De mate van identiteit en verbondenheid neemt zelfs met evenredige stappen af, naarmate de weerstand tegen ontpoldering afneemt. Tot slot is er een korte analyse gedaan naar gegevens tussen twee groepen. Door te kijken naar een groep met een hoge mate van identiteit en verbondenheid, respondenten ouder dan vijftig jaar, en deze te vergelijken met de groep respondenten jonger dan dertig jaar, welke een lagere mate identiteit en verbondenheid toonden, kwam naar voren dat de groep 50-plussers een duidelijkere mening had ten aanzien van ontpoldering in het algemeen. De groep respondenten tot de dertig jaar oud gaf vooral aan niet voor en niet tegen ontpoldering te zijn, waaruit blijkt dat een duidelijk standpunt ten aanzien van ontpoldering door deze groep niet is ingenomen.

De tweede hypothese die getoetst dient te worden, luidt als volgt:

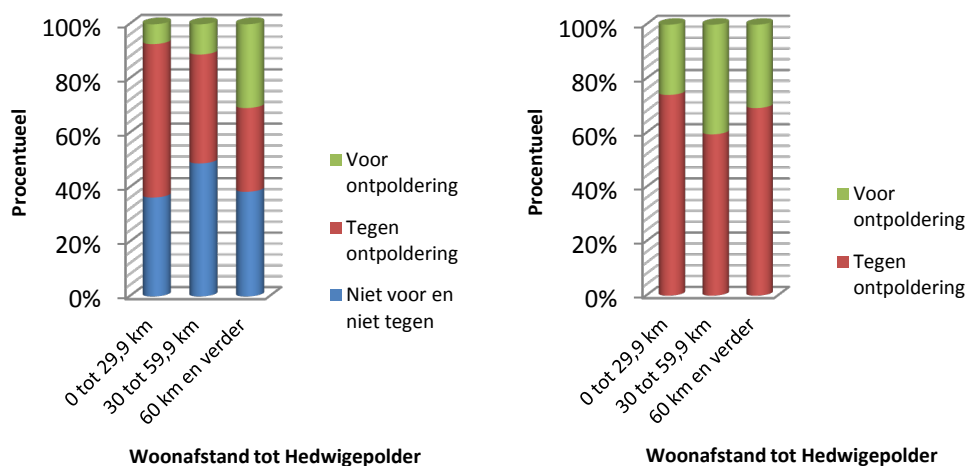
H₂: De nabijheid van een ontpolderingsgebied is van invloed op de houding van respondenten ten aanzien van ontpoldering.

Om deze hypothese te toetsen, is het belangrijk te weten hoe ver elke respondent woonachtig is ten aanzien van de Hedwigepolder. Dit kan worden gerealiseerd door de door respondenten ingevulde postcodes te relateren aan het onderzoeksgebied van de Hedwigepolder. Door de afstanden voor elke postcode individueel in te voeren in SPSS, kan van deze data een indeling worden gemaakt van de afstanden tot de Hedwigepolder. Deze indeling is gevormd door steeds 30 km per groep toe te voegen, waardoor de volgende verdeling ontstaat (1) 0-29,9 km; (2) 30-59,9 km; en (3) 60 km en

verder. In de hypothese veronderstelde ik dat de afstand tot een ontpolderingsgebied van invloed zou zijn op de houding ten aanzien van ontpoldering. Hoe dicht een respondent nabij een ontpolderingsgebied woont, hoe groter de kans dat deze tegen ontpoldering is.

Uit de grafische weergaven blijkt dat het hoogste percentage tegenstanders van ontpoldering van de Hedwigepolder zich inderdaad in de eerste categorie bevindt. Van de respondenten die in een straal van 30 km van de Hedwigepolder woonachtig zijn, is 74,1% van de respondenten van mening dat de Hedwigepolder niet ontpolderd dient te worden. Op een afstand van 30 tot 60 km van de Hedwigepolder vindt 59,5% van de respondenten dat de Hedwigepolder droog moet blijven. Van de respondenten die 60 km of verder woonachtig zijn van de Hedwigepolder, is 69,2% van de respondenten van mening dat de Hedwigepolder niet onder water dient te worden gezet. Uit deze cijfers blijkt dat een meerderheid van de respondenten die nabij de Hedwigepolder woonachtig zijn, tegen ontpoldering van de Hedwigepolder is. Van de mensen die 60 km of verder van de Hedwigepolder woonachtig zijn, is echter ook een ruime meerderheid tegen ontpoldering van de Hedwigepolder. Deze cijfers zijn gebaseerd op de houding ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder, gecombineerd met de neiging ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder. De groep respondenten die verder dan 60 kilometer van de Hedwigepolder woonachtig is, bestaat uit een relatief klein aantal. Daar waar de groepen woonachtig binnen 30 kilometer en tussen de 30 en 60 kilometer bestaan uit respectievelijk 55 en 45 respondenten, bestaat de groep woonachtig op meer dan 60 kilometer van de Hedwigepolder uit slechts 13 respondenten.

Als er wordt uitgegaan van de houding ten aanzien van ontpoldering in het algemeen, een vraag die de respondenten in de enquête direct werd gesteld, dan zijn de verhoudingen tussen de afstand vanaf de Hedwigepolder en de houding ten aanzien van ontpoldering in het algemeen anders. Uit deze gegevens wordt duidelijk dat ontpoldering in de nabijheid van de Hedwigepolder op meer weerstand stuit dan in de gebieden die verder van de Hedwigepolder af liggen. Dit komt mede

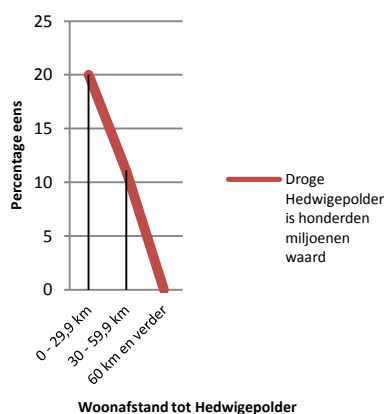

Figuur 5.14: Grafische weergave van de verhouding tussen woonafstand tot de Hedwigepolder en de houding ten aanzien van ontpoldering in het algemeen.

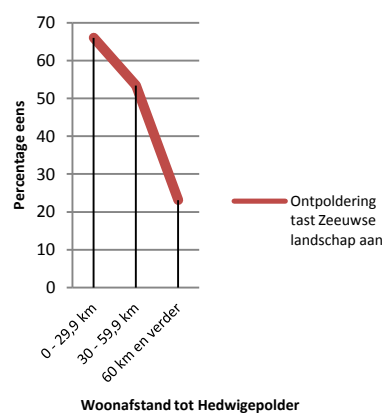
Figuur 5.15: Grafische weergave van de verhouding tussen woonafstand tot de Hedwigepolder en de houding ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder.

door het feit dat respondenten de keuze hebben tussen steunen van de plannen, tegengaan van de plannen, maar ook de optie hebben om te kiezen voor 'ik ben niet voor en niet tegen ontpoldering'. De groep respondenten die in een straal van 30 km van de Hedwigepolder woonachtig zijn, bestaat voor 56,4% uit mensen die tegen ontpoldering in het algemeen zijn. Van de groep respondenten die tussen de 30 en 60 kilometer van de Hedwigepolder woonachtig zijn, zegt 40% tegen ontpoldering te zijn. De afname van 16,4% tussen de beide groepen geeft aan dat er een significant verschil zit in houding ten aanzien van ontpoldering. Mede doordat van de groep respondenten die 60 kilometer of verder woonachtig zijn vanaf de Hedwigepolder slechts 30,8% aangeeft tegen ontpoldering te zijn, kan worden aangenomen dat er een verband bestaat tussen de afstand waarop respondenten wonen ten opzichte van de Hedwigepolder en de houding ten aanzien van ontpoldering.

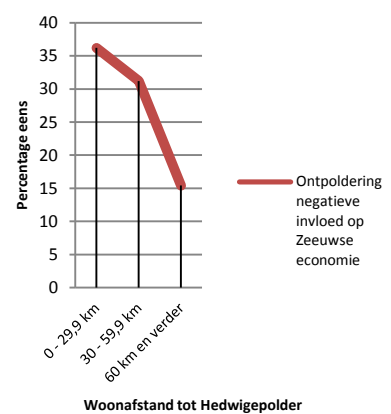
Voor het verschil tussen de houding ten aanzien van ontpoldering in het algemeen en ontpoldering van de Hedwigepolder specifiek, kunnen verschillende oorzaken bestaan. Uit de set Likert-items, welke in de enquête zijn gekoppeld aan de houding van respondenten ten aanzien van ontpoldering, komt naar voren dat bijna al deze items positief correleren met de houding ten aanzien van ontpoldering. Deze correlatie komt voor bij de houding ten aanzien van ontpoldering in het algemeen (Bijlage II). De items die de grootste correlatie vertonen in relatie tot de houding ten aanzien van ontpoldering hebben vooral te maken met de invloed en het belang van polders op de Zeeuwse omgeving. Ook de items aangaande de afspraken met Vlaanderen en de invloed van ontpoldering op de Zeeuwse economie vertonen een hoge mate van correlatie. Dit betekent dat hoe meer waarde respondenten hechten aan polders in diens omgeving, hoe hoger de kans dat men tegen ontpoldering is. Dit geldt tevens voor de relatie met Vlaanderen en de Zeeuwse economie; indien respondenten vinden dat de gemaakte afspraken met Vlaanderen niet te hoeven worden nagekomen of dat ontpoldering een negatieve invloed heeft op de Zeeuwse economie, hoe hoger de kans dat men tegen ontpoldering is. Een goed voorbeeld van de verschillen tussen respondenten die

Figuur 5.16: Grafiek met de verschillen in % eens met de stelling 'Een droge Hedwigepolder is honderden miljoenen belastinggeld waard', gerelateerd aan de woonafstand van de Hedwigepolder

Figuur 5.17: Grafiek met de verschillen in % eens met de stelling 'Ontpoldering tast Zeeuwse landschap aan', gerelateerd aan de woonafstand van de Hedwigepolder

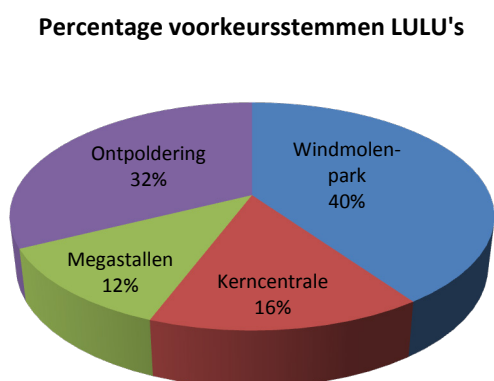
Figuur 5.18: Grafiek met de verschillen in % eens met de stelling 'Ontpoldering heeft een negatieve invloed op de Zeeuwse economie', gerelateerd aan de woonafstand van de Hedwigepolder

dicht bij de Hedwigepolder wonen en respondenten die verder weg wonen, is de bereidheid van de respondenten om belastinggeld te besteden aan het droog houden van de Hedwigepolder. Van de respondenten die binnen een straal van 30 kilometer van de Hedwigepolder wonen, is 20% bereid honderden miljoenen aan belasting uit te trekken om de polder droog te laten. Van de mensen die meer dan 60 kilometer van de Hedwigepolder woonachtig zijn, is 0,0% bereid belastinggeld op te geven voor de polder. Respondenten die ver van de Hedwigepolder woonachtig zijn, zijn bovendien groot voorstander van het nakomen van de gemaakte afspraken met Vlaanderen: slechts 15,4% van deze groep respondenten vindt dat de afspraken niet nagekomen hoeven te worden.

Ten slotte was er eerder een derde hypothese opgesteld. Deze hypothese luid:

H₃: Respondenten uit de provincie Zeeland hebben eerder een voorkeur voor een andere vorm van ongewenst landgebruik dan ontpoldering.

Deze derde hypothese is opgesteld vanuit de stelling dat respondenten binnen de provincie Zeeland in hoge mate tegen ontpoldering zijn. Deze houding ten aanzien van ontpoldering kan worden vergeleken met de houding van respondenten ten aanzien van andere vormen van ongewenst landgebruik. Om deze hypothese te toetsen, wordt gebruik gemaakt van het onderdeel 'visie op grootschalige landschapsingrepen' uit de enquêtelijst. Dit onderdeel van de enquête bestaat uit zes Likert-items, waarin respondenten diens voorkeur uit dienen te spreken over vier vormen van ongewenst landgebruik. Deze veelvoorkomende vormen van ongewenst landgebruik zijn het plaatsen van megastallen, een groot windmolenpark, een nieuwe kerncentrale, en het ontpolderen van een poldergebied. Door elk landgebruik met elkaar te vergelijken, kan een beeld worden geschetst van de voorkeuren van respondenten op het gebied van veranderingen in de nabije omgeving. Een voorbeeld hoe de Likert-items zijn opgesteld: 'Ik heb liever megastallen in mijn omgeving, dan ontpolderingen'. Deze vraag wordt in totaal zes keer gesteld, steeds in een andere

Figuur 5.19: De verdeling van voorkeursstemmen ten aanzien van LULU's, uitgedrukt in percentages

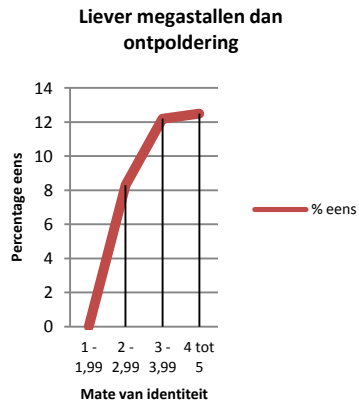
	% Eens voorstanders ontpoldering	% Eens tegenstanders ontpoldering
Liever megastallen dan ontpoldering	8,3	14,1
Liever ontpoldering dan windmolenpark	52,8	14,1
Liever kerncentrale dan ontpoldering	8,3	25,6

Tabel 5.9: Verschillen in percentage eens met de stellingen, verdeeld over voor- en tegenstanders van

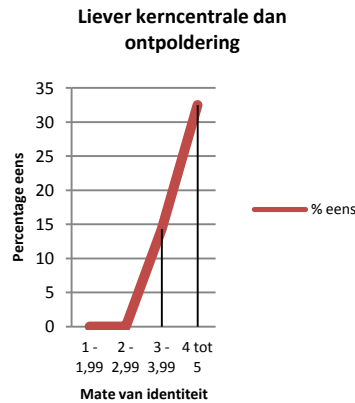
samenstelling.

Uit de resultaten van dit onderdeel van de enquête, komt naar voren dat ontpolderingen meer in trek zijn dan andere vormen van ongewenst landgebruik. Door het aantal keer dat respondenten aangeven liever de ene vorm van ongewenst landgebruik boven de andere vorm te verkiezen, kan een optelsom worden gemaakt van het aantal voorkeursstemmen. Zo is in figuur 5.19 te zien dat het aanleggen van een windmolenpark in de nabijheid van de woonplaats van de respondent de voorkeur geniet. Het plaatsen van een windmolenpark wordt in 40% van de gevallen boven een andere vorm van ongewenst landgebruik verkozen, terwijl ontpoldering in 32% van de gevallen de voorkeur krijgt. Het plaatsen van megastallen of een kerncentrale wekt met respectievelijk 12% en 16% van de voorkeursstemmen minder positieve gevoelens op bij de respondenten. Deze methode van analyseren van de resultaten heeft echter als nadeel dat het totaal wordt berekend over alle vergelijkingen. Als de resultaten van voor- en tegenstanders van ontpoldering geanalyseerd worden, kunnen significante verschillen worden aangeduid. Van de voor- en tegenstanders van ontpoldering wordt een vergelijking gemaakt wanneer ontpoldering als ongewenst landgebruik individueel wordt afgezet tegen de andere vormen van ongewenst landgebruik (tabel 5.9). Hieruit komt naar voren dat relatief gezien veel tegenstanders van ontpoldering liever megastallen of een kerncentrale in de buurt krijgen geplaatst, dan dat er wordt ontpolderd. Op de stelling 'Ik heb liever megastallen in mijn omgeving, dan ontpolderingen', antwoordde 8,3% van de voorstanders van ontpoldering dat het eens is met deze stelling, tegenover 14,1% van de tegenstanders van ontpoldering. De stelling 'Ik heb liever ontpolderingen in mijn omgeving, dan een windmolenpark', werd door 52,8% van de voorstanders van ontpoldering positief beantwoord, tegenover slechts 14,1% van de tegenstanders van ontpoldering. Als laatste werd de stelling 'Ik heb liever een nieuwe kerncentrale in mijn omgeving, dan ontpolderingen' door 8,3% van de voorstanders van ontpoldering met 'eens' beantwoord, tegenover 25,6% van de tegenstanders van ontpoldering.

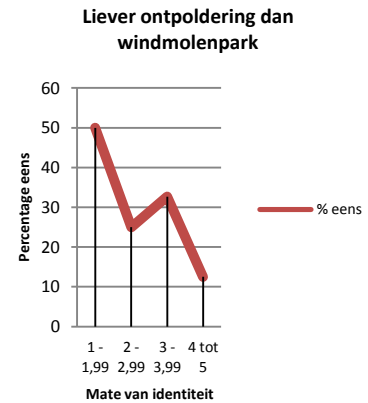
Door voor dezelfde stellingen de relatie tussen het percentage eens met de stelling en de mate van Zeeuwse identiteit te analyseren, kan duidelijk worden gemaakt of de mate van identiteit

Figuur 5.20: Grafiek waarin de mate van identiteit is afgezet tegen het percentage van de respondenten dat het eens is met de stelling 'Ik heb liever megastallen dan ontpoldering'.

Figuur 5.21: Grafiek waarin de mate van identiteit is afgezet tegen het percentage van de respondenten dat het eens is met de stelling 'Ik heb liever een kerncentrale dan ontpoldering'.

Figuur 5.22: Grafiek waarin de mate van identiteit is afgezet tegen het percentage van de respondenten dat het eens is met de stelling 'Ik heb liever ontpoldering dan een windmolenpark'.

van invloed is op de voorkeur van de respondenten. In alle drie de stellingen is een stijgende lijn te zien, welke aangeeft dat de mate van identiteit van invloed is op de keuze van respondenten uit de mogelijke LULU's. Ondanks het feit dat de aantallen respondenten die een voorkeur hebben voor een andere LULU dan ontpoldering gering is, kan uit de gegevens wel een duidelijke relatie worden opgemaakt. Zo is 12,5% van de respondenten die over een gemiddelde Zeeuwse identiteit beschikken tussen de 4 en 5 het eens met de stelling 'ik heb liever megastallen dan ontpoldering', terwijl dit in de categorie tussen 2 en 3 8% bedraagt, en in de categorie 1 tot 2 zelfs 0% (figuur 5.20). De stelling 'ik heb liever een kerncentrale dan ontpoldering' (figuur 5.21) wordt door 32,5% van de respondenten met een identiteit van 4 tot 5 met eens beantwoord. De twee groepen met de laagste mate van identiteit behalen een score van 0%, terwijl van de groep respondenten met een gemiddelde tussen 3 en 4 14,3% de stelling met eens beantwoordde. Tot slot wordt gekeken naar de stelling 'ik heb liever ontpoldering dan een windmolenpark'. Van de groep met de hoogste mate van Zeeuwse identiteit is 12,5% van de respondenten het eens met deze stelling, tegenover 50% van de respondenten uit de groep met de laagste mate van Zeeuwse identiteit (figuur 5.22).

Uit de bovenstaande resultaten kan niet de conclusie worden getrokken dat de hypothese kan worden aangenomen. Als alle resultaten van de enquête worden meegenomen worden ontpoldering en het plaatsen van windmolenparken verkozen boven het plaatsen van megastallen of een kerncentrale. Indien echter naar de meningen over ontpolderingen individueel wordt gekeken, komt naar voren dat tegenstanders van ontpoldering daadwerkelijk liever een andere vorm van ongewenst landgebruik verkiezen boven ontpoldering.

6. Conclusie

In dit hoofdstuk zullen de conclusies van het onderzoek worden gepresenteerd. De conclusie wordt gebaseerd op de in het eerste hoofdstuk geformuleerde hoofdvraag:

Wat zijn de oorzaken van het verzet tegen ontpoldering in de provincie Zeeland, met name ten aanzien van de Hedwigepolder, in hoeverre is deze weerstand verankerd in de plaatselijke identiteit volgens omwonenden van de Hedwigepolder en wordt deze weerstand breed gedragen onder de lokale bevolking? Is deze vorm van weerstand in vergelijkbare vorm aanwezig bij het plannen van andere vormen van ongewenst landgebruik?

Met behulp van de opgestelde deelvragen zal antwoord worden gegeven op de hoofdvraag. Deze deelvragen zullen elk apart worden beantwoord. Naast het antwoord op de hoofdvraag zullen aanbevelingen voor vervolgonderzoek worden gedaan in paragraaf 6.3.

6.1 Deelconclusies

6.1.1 Wat zijn de gangbare theorieën om mogelijke weerstand tegen ongewenst landgebruik te verklaren?

In de literatuur dat is gebaseerd op het onderzoeken van weerstand naar ruimtelijke projecten, komen meerdere stromingen naar voren. De gangbare theorieën kunnen ruwweg worden verdeeld in drie stromingen: Klassieke NIMBY-theorie, place theory en theorieën die zijn gericht op vertrouwen en gerechtigheid. De klassieke NIMBY-theorie richt zich op de negatieve houding van omwonenden ten aanzien van een ruimtelijk project dat in de buurt gerealiseerd wordt. Hierbij dienen deze omwonenden weinig tot geen bezwaar te hebben tegen de ontwikkelingen in het algemeen, maar wel indien deze ontwikkelingen zich afspelen in de nabijheid van diens achtertuin. De nabijheid tot ontwikkelingen van ongewenst landgebruik is van belang met betrekking tot de mate van weerstand ten aanzien van ongewenste ruimtelijke projecten. Deze NIMBY-theorie is in de laatste decennia echter vaak een discussiepunt geweest bij onderzoekers, omdat een gangbare definitie van NIMBY nog altijd niet is ingekaderd. Om deze reden is er ook gekeken naar andere mogelijke oorzaken van weerstand.

Place theory is een van deze andere onderzochte mogelijke oorzaken van weerstand. Binnen de place theory draait het vooral om de relatie tussen een persoon en diens omgeving. Deze relatie kan worden onderverdeeld in drie onderdelen: place attachment, place identity en place disruption. Met place attachment wordt de mate van plaatsverbondenheid bedoeld. De mate van plaatsverbondenheid wordt met name veroorzaakt door de kennis van een gebied, de sociale betrokkenheid binnen een gebied en de voorliefde van een persoon voor een gebied. Place identity is de mate waarin een gebied bijdraagt aan de identiteit van een persoon, wat vooral wordt gevormd

door de ideeën, herinneringen en voorkeuren die betrekking hebben op een bepaald gebied. Indien een gebied wordt aangetast, kan er sprake zijn van place disruption. Place disruption kan worden gezien als de verandering van een gebied met als mogelijk gevolg de verbreking van de band tussen een gebied en een persoon, wat kan leiden tot angst en bezorgdheid, ook met het oog op toekomstige processen.

Op het gebied van vertrouwen en gerechtigheid wordt met name gekeken naar de mate van acceptatie onder de bevolking. Deze mate van acceptatie kan worden beïnvloed door de behandeling van de bevolking door de besluitvormers, door actieve participatie van de bevolking binnen het besluitvormingsproces enerzijds, en het aanwijzen van geschikte locaties anderzijds. Indien een gebied vaker aangewezen wordt als geschikte locatie om ongewenste vormen van landgebruik te realiseren en de bevolking wordt bij een dergelijk besluitvormingsproces niet of nauwelijks betrokken, dan daalt de mate van acceptatie en het vertrouwen in de besluitvorming.

In het kader van dit onderzoek is na de analyse van de gangbare theorieën besloten om te focussen op de place theory en in mindere mate de NIMBY-theorie. Op basis van deze keuze is het mogelijk geweest het onderzoek te beperken en meer specifiek te kijken naar mogelijke oorzaken.

6.1.2 Wat zijn de oorzaken van de weerstand tegen de ontpoldering van de Hedwigepolder en hoe verhoudt deze weerstand zich ten aanzien van een ander ontpolderingsproject binnen de provincie Zeeland?

Om deze vraag te beantwoorden is gebruik gemaakt van een vergelijkende casestudy tussen de Hedwigepolder en project Waterdunen. Beide projecten hebben te maken met ontpoldering en met weerstand tegen ontpoldering, met als verschil dat de aandacht voor de Hedwigepolder zeer groot is ter vergelijking met project Waterdunen. Doordat de ontpoldering van de Hedwigepolder onderdeel uitmaakt van een overeenkomst tussen Nederland en Vlaanderen, betreft dit een (inter)nationaal issue. Hierdoor is er aandacht van Eerste- en Tweede Kamerleden en de nationale media betreffende deze casus. Project Waterdunen is daarentegen een initiatief van de provincie Zeeland in samenwerking met een particuliere organisatie.

Het verschil in schaalniveau van beide besluitvormingsprocessen is ook van invloed op de bestuurslagen die betrokken zijn bij de besluitvorming. In het geval van de Hedwigepolder is zoals gezegd de aandacht voor het probleem vele malen groter dan bij project Waterdunen. Gezien het internationale karakter van het probleem rond de Hedwigepolder, spelen naast de nationale en provinciale overheid ook Vlaanderen en de Europese Commissie een rol in het proces. Vlaanderen voert druk uit op Nederland om snel een beslissing te maken, terwijl de Europese Commissie een oordeel over het probleem dreigt te vellen. Dit staat in schril contrast met de problemen rond project Waterdunen, waar de enige vormen van onenigheid zijn ontstaan tussen de gemeente Sluis

en de provincie Zeeland, waarvan de laatste partij het besluitvormingsproces heeft overgenomen van eerstgenoemde.

Tot slot is er sprake van een verschil in de kosten en baten die beide projecten met zich meebrengen. De ontpoldering van de Hedwigepolder levert de mensen in Zeeland weinig tot niets op, terwijl de financiële bijdrage van Vlaanderen aan Nederland dreigt te worden ingetrokken indien een besluit over de Hedwigepolder nog langer wordt uitgesteld. De baten van ontpoldering van de Hedwigepolder liggen volgens vele tegenstanders dan ook voornamelijk bij de haven van Antwerpen, en niet bij de inwoners van Zeeland. Project Waterdunen is echter gebaseerd op het geven van een economische impuls aan de directe omgeving. Omwonenden in de regio kunnen op deze manier direct en indirect profiteren van de gemaakte plannen. Het ligt daarom voor de hand dat mensen minder snel geneigd zijn actie te ondernemen tegen besluitvorming.

De nationale aandacht voor de situatie rond de Hedwigepolder is een belangrijke oorzaak voor de weerstand tegen het project. Doordat de Zeeuwse bevolking vrijwel niets te zeggen heeft gehad met betrekking op de gemaakte afspraken tussen Nederland en Vlaanderen, zijn mensen eerder geneigd tegen ontpoldering te zijn. De betrokkenheid van Vlaanderen en zelfs de Europese Commissie hebben gezorgd voor extra aandacht voor het probleem. Met behulp van de media en standpunten van enkele politieke partijen is de ontpoldering van de Hedwigepolder vooralsnog tegengehouden.

6.1.3 Wordt de weerstand tegen ontpoldering van de Hedwigepolder breed gedragen onder de lokale en regionale bevolking?

De weerstand tegen ontpoldering van de Hedwigepolder wordt breed gedragen onder de lokale en regionale bevolking. Uit gegevens van de afgenomen enquête onder de Zeeuwse bevolking komt naar voren dat 64,2% van de respondenten aangeeft tegen de ontpoldering van de Hedwigepolder te zijn. Daarnaast is de respondenten gevraagd aan te geven wat diens houding ten aanzien van ontpoldering in het algemeen is, waaruit naar voren komt dat 46,3% van de respondenten tegen ontpoldering in het algemeen is. Hoewel dit aantal een stuk lager ligt dan de houding ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder, dient opgemerkt te worden dat het percentage voorstanders van ontpoldering slechts 11,4% bedraagt. Het overige percentage (39,8%) geeft aan niet voor en niet tegen ontpoldering te zijn, wat duidt op een groot aantal mensen dat geen nadrukkelijke houding inneemt ten aanzien van ontpoldering.

Ter ondersteuning van de houdingen ten aanzien van ontpoldering, is de respondenten met behulp van een set Likert-items gevraagd achterliggende oorzaken van diens houding aan te geven. De stellingen die zijn gebaseerd op het belang van polders op de omgeving en voor de band tussen de respondent en diens omgeving, tonen allemaal dat polders door de respondenten belangrijk gevonden worden voor zowel de omgeving zelf, als de gevoelens van de respondenten met de

omgeving. Ook de rol die het rampjaar 1953 speelt binnen de huidige Zeeuwse identiteit is volgens de respondenten vrij groot: liefst 45,8% van de respondenten geeft aan dat '1953' nog steeds een onderdeel vormt van de Zeeuwse identiteit. Stellingen van onder meer Kamerleden, dat ontpoldering in Zeeland in strijd is met de Zeeuwse identiteit en mentaliteit dat is ontstaan door de watersnoodramp van 1953, kunnen met deze gegevens worden ondersteund.

Ondanks de overheersend negatieve houding ten aanzien van ontpoldering in de provincie Zeeland, komt uit de stellingen wel naar voren dat 48,3% van de respondenten van mening is dat de gemaakte afspraken tussen Nederland en Vlaanderen nagekomen dienen te worden, iets wat in de gestelde open vraag aan de respondenten door voorstanders van ontpoldering vaak werd aangegeven. Ook de bereidheid van mensen om extra belastinggeld te betalen ten behoeve van een droge Hedwigepolder is gering. Liefst 45,9% van de respondenten geeft aan niet bereid te zijn om te betalen aan het droog houden van de polder.

Uit de resultaten van de afgenomen enquête blijkt dat de weerstand tegen ontpoldering in de provincie Zeeland breed wordt gedragen, waarbij door de respondenten werd aangegeven dat polders een belangrijk deel van de omgeving en diens band met de omwonenden vormen. Ook de aanwezigheid van 1953 binnen de identiteit van de Zeeuwse bevolking wordt kan worden bevestigd met behulp van de enquêteresultaten.

6.1.4 Wat is de rol van de identiteit van de plaatselijke bevolking in relatie tot de aanwezigheid van polders en de plannen van ontpoldering?

Eerder werd al geconcludeerd dat polders een belangrijke rol spelen in de band tussen de respondent en diens omgeving, maar ook de Zeeuwse identiteit en de mate van plaatsverbondenheid spelen een rol bij de houding ten aanzien van ontpoldering. Ten eerste werd een stijgende lijn bevonden in de relatie tussen Zeeuwse identiteit en de houding ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder. Hoe hoger de door respondenten aangegeven Zeeuwse identiteit, hoe groter het aantal tegenstanders van ontpoldering van de Hedwigepolder. Eenzelfde analyse van de relatie tussen plaatsverbondenheid en houding ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder leidde middels eenzelfde vergelijking niet tot een significant verband.

Door te kijken naar de algemene houding van de respondenten ten aanzien van ontpoldering, kon echter wel worden geconcludeerd dat er een verband bestaat tussen zowel Zeeuwse identiteit, de mate van plaatsverbondenheid en de houding ten aanzien van ontpolderen. Door de gemiddelde identiteit samen te voegen met de gemiddelde mate van plaatsverbondenheid, zijn significante verschillen aangetoond tussen voor- en tegenstanders van ontpolderen. Voorstanders van ontpoldering in het algemeen scoorden een gemiddelde van 2,90 op een schaal van 1 tot 5 bij beide indicatoren samen gevoegd. Respondenten die aangaven niet voor en niet tegen ontpoldering te zijn, behaalden een score van 3,17. De tegenstanders van ontpoldering haalden

echter een gemiddelde van 3,53, waardoor duidelijk een stijgende lijn is te constateren tussen de houding ten aanzien van ontpoldering enerzijds, en de mate van Zeeuwse identiteit en plaatsverbondenheid anderzijds.

Een vergelijking tussen de houding ten aanzien van ontpoldering, Zeeuwse identiteit en plaatsverbondenheid, uitgesplitst over 'ouderen' en 'jongeren', toont opvallende verschillen tussen deze beide groepen aan. Op de vraag naar de houding ten aanzien van ontpoldering in het algemeen, beantwoordde 61,5% van de oudere groep respondenten dat zij tegen ontpoldering zijn, tegenover slechts 21,4% van de jongeren. Het verschil tussen deze twee groepen is te verklaren door het percentage dat 'niet voor en niet tegen' heeft geantwoord op deze vraag. 67,9% van de jongeren heeft aangegeven niet voor en niet tegen ontpoldering te zijn, terwijl onder de ouderen 25% dit antwoord gaf. In vergelijking met de houding ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder, verschillen de percentages aanzienlijk. Van de ouderen geeft 70% aan tegen ontpoldering van de Hedwigepolder te zijn, terwijl 64,3% van de jongeren aangeeft tegen ontpoldering van de Hedwigepolder te zijn. De conclusie die hieruit kan worden getrokken is dat ouderen een meer uitgesproken standpunt innemen betreffende ontpoldering.

Identiteit en plaatsverbondenheid spelen een aanzienlijke rol bij de aanwezigheid van polders en de mogelijke ontpoldering van deze polders. Mensen met een hogere mate van Zeeuwse identiteit en plaatsverbondenheid, zijn aantoonbaar vaker tegen ontpoldering. Tevens is aangetoond dat mensen met een hoge mate van identiteit en verbondenheid een duidelijker standpunt innemen ten aanzien van ontpoldering.

6.1.5 Is er verschil in weerstand tussen ontpolderingsprojecten en de aanleg andere LULU's, die is terug te voeren op de identiteit van de Zeeuwse bevolking?

Een duidelijk verschil is waar te nemen tussen de voorkeuren van de respondenten betreffende verschillende vormen van ongewenst landgebruik. Indien gekeken wordt naar de voorkeursstemmen die geteld kunnen worden, kan worden geconcludeerd dat de respondenten liever ontpoldering in de buurt hebben dan andere LULU's. De respondenten konden hun voorkeur geven aan ontpoldering, een nieuwe kerncentrale, een windmolenpark of het plaatsen van megastallen. Door telkens te vragen welke LULU de voorkeur krijgt boven een andere LULU, kan de conclusie worden getrokken dat 40% een voorkeur heeft voor het plaatsen van een windmolenpark boven de andere LULU's. Ontpoldering krijgt van 32% van de respondenten de voorkeur, tegenover 16% voorkeur voor een kerncentrale en 12% voor het plaatsen van megastallen.

Uit een nadere analyse komt naar voren dat, ondanks dat een kerncentrale en megastallen minder gewenst zijn dan ontpoldering, tegenstanders van ontpoldering vaker kiezen voor het alternatief voor ontpoldering dan voorstanders van ontpoldering. Zo heeft 52,8% van de voorstanders van ontpoldering liever ontpoldering dan een windmolenpark, terwijl van de

tegenstanders van ontpoldering slechts 14,1% hetzelfde aangeeft. Ook hebben tegenstanders van ontpoldering liever een kerncentrale of megastallen in de buurt dan ontpoldering, vergeleken met voorstanders van ontpoldering.

Indien er specifiek naar de relatie tussen de identiteit van de respondenten en de voorkeur voor LULU's boven ontpoldering, komt naar voren dat respondenten met een hogere mate van Zeeuwse identiteit tevens eerder een andere LULU verkiezen boven ontpoldering, dan respondenten met een mindere mate van Zeeuwse identiteit. In de stellingen waarin de voorkeur van respondenten tussen ontpoldering en een andere LULU wordt gevraagd, valt in alle drie de gevallen een duidelijke lijn te zien. Hoewel de verschillen relatief gezien beperkt zijn, kan een positieve relatie tussen de mate van identiteit en de voorkeur voor andere vormen van ongewenst landgebruik boven ontpoldering worden vastgesteld.

De Zeeuwse bevolking stelt niet duidelijk een voorkeur te hebben voor een andere vorm van ongewenst landgebruik boven ontpoldering, maar verschillen kunnen wel worden opgemerkt tussen voor- en tegenstanders van ontpoldering en mensen met een hoge en lage mate van Zeeuwse identiteit. Concluderend kan worden gesteld dat het verschil in houding ten aanzien van ontpoldering en andere LULU's kan teruggevoerd kan worden op de mate van Zeeuwse identiteit. Er zijn verschillen waar te nemen in de voorkeuren voor LULU's als de mate van Zeeuwse identiteit wordt verdeeld over verschillende groepen. Respondenten met een hogere gemiddelde identiteit zijn eerder geneigd andere LULU's te verkiezen boven ontpoldering.

6.2 Hoofdconclusies

De oorzaken van weerstand tegen ontpoldering van de Hedwigepolder zijn divers van aard. Uit een vergelijking tussen de besluitvormingsprocessen rond de Hedwigepolder en project Waterdunen, beide cases die te maken hebben met ontpoldering, komt naar voren dat de oorzaken van weerstand met name voortkomen uit de belangen die spelen rond de ontpoldering van de Hedwigepolder. De spanningen tussen Nederland, Vlaanderen, Zeeland en in mindere mate Europa, zorgen voor veel aandacht voor het ontstane probleem betreffende ontpoldering in de provincie Zeeland. Het wisselen van standpunt van verschillende partijen in de Eerste en Tweede Kamer over een lange periode, heeft ervoor gezorgd dat de Hedwigepolder aanhoudende media-aandacht heeft gekregen. Deze media-aandacht is door zowel voor- als tegenstanders van ontpoldering van de Hedwigepolder gebruikt om diens standpunten kenbaar te maken, om zo de bevolking van diens standpunten te overtuigen. De aandacht voor ontpoldering heeft er voor gezorgd dat een groot deel van de Zeeuwse bevolking een mening heeft gevormd over deze kwestie.

Naast de grootschaligheid van het probleem rond de Hedwigepolder en de daar op volgende media-aandacht, wordt door veel tegenstanders van ontpoldering aangedragen dat de lokale

identiteit een grote rol speelt bij het tegenhouden van ontpoldering in Zeeland. Op basis van de standpunten van enkele tegenstanders die naar voren komen in de media en een vooronderstelling dat de identiteit en verbondenheid aan de omgeving van invloed zijn op de houding ten aanzien van ontpoldering, is gekozen om te focussen op theorieën gebaseerd op plaatsidentiteit en plaatsverbondenheid. Middels een enquête onder de lokale bevolking is aangetoond dat de mate van identiteit en verbondenheid van invloed zijn op de houding ten aanzien van ontpoldering. Respondenten met een hoge mate van identiteit en verbondenheid zijn in meer gevallen tegen ontpoldering, dan respondenten met een lager gemiddelde van identiteit en verbondenheid.

In de media is als argument vaak gebruikt dat een ruime meerderheid van de Zeeuwse bevolking tegen ontpoldering van de Hedwigepolder en ontpoldering in het algemeen is. Door de respondenten te vragen wat diens standpunt is ten aanzien van ontpoldering, kan de conclusie worden getrokken dat de weerstand tegen ontpoldering breed wordt gedragen door de lokale bevolking. Slechts een klein percentage van de respondenten geeft aan voor ontpoldering te zijn, terwijl de meerderheid aangeeft tegen ontpoldering te zijn.

Door respondenten via de enquête te vragen hoe zij ontpoldering zien in vergelijking tot andere vormen van ongewenst landgebruik, kan uit de analyse van de gegevens worden gesteld dat ondanks het feit dat een ruime meerderheid van de respondenten niet voor ontpoldering is, andere LULU's als een kerncentrale en het plaatsen van megastallen nog minder gewenst zijn dan ontpoldering. Een onderscheid is echter te maken tussen zowel voor- en tegenstanders van ontpoldering, als respondenten met een verschillende mate van identiteit. Tegenstanders van ontpoldering en respondenten met een hoge mate van identiteit verkiezen eerder een kerncentrale, megastallen of een windmolenpark boven ontpoldering.

6.3 Discussie

Uit het onderzoek zijn conclusies getrokken die betrekking hebben op de oorzaken van weerstand tegen ontpoldering in de provincie Zeeland. De rol van identiteit en verbondenheid van de respondenten in relatie tot diens houding ten aanzien van ontpoldering is aangeduid als significant, de weerstand tegen ontpoldering wordt volgens dit onderzoek breed gedragen en de Zeeuwse bevolking prefereert ontpoldering boven een kerncentrale of megastallen. Aan de hand van dit onderzoek kunnen echter ook andere conclusies worden getrokken, of aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

Door onderzoek naar de identiteit en plaatsverbondenheid te doen met behulp van een meer uitgebreide set vragen die specifiek op dit onderdeel zijn toegespitst, kan de Zeeuwse identiteit en de mate van plaatsverbondenheid beter in kaart worden gebracht. Door middel van statistische analyses zou zo een duidelijker verband tussen de variabelen worden weergegeven. Ook de

besproken theorieën in hoofdstuk twee die in dit onderzoek een kleine rol hebben gespeeld, zouden een interessante basis vormen voor een vervolgonderzoek. Deze zou kunnen doorgaan op de gegevens die zijn vergaard aangaande de mogelijke oorzaken achter de houding van de respondenten ten aanzien van ontpoldering. Zo is bijvoorbeeld duidelijk waar te nemen dat een groot deel van de respondenten vindt dat de gemaakte afspraken tussen Nederland en Vlaanderen nagekomen dienen te worden, terwijl een meerderheid van de respondenten toch aangeeft tegen ontpoldering te zijn. Dit zou te maken kunnen hebben met vormen van procedurele gerechtigheid of de besluiteloosheid van de Nederlandse overheid.

Het opstellen van een beter onderzoek naar de meningen van de Zeeuwse bevolking ten aanzien van andere vormen van ongewenst landgebruik naast ontpoldering, zou een goed beeld opleveren over de houding van de Zeeuwse bevolking ten aanzien van de nationale besluitvorming. Door dit te combineren met de bovengenoemde theorieën die betrekking hebben op vertrouwen, gerechtigheid en environmental justice, kan onderzocht worden of de Zeeuwse bevolking zich slachtoffer voelt van bijvoorbeeld 'peripheralization', wat zou betekenen dat men de overheid verdenkt van het bewust plaatsen van ongewenste vormen van landgebruik binnen de provincie Zeeland.

De hypothese die stelde dat de woonafstand van respondenten tot de Hedwigepolder van invloed zou zijn op de houding van respondenten ten aanzien van ontpoldering, leverde geen duidelijke resultaten op. Aangetoond werd dat de houding ten aanzien van ontpoldering in het algemeen positiever werd naarmate de woonafstand van de Hedwigepolder werd vergroot. Dit zou kunnen duiden op NIMBY-gedrag, iets wat op basis van deze gegevens niet geconcludeerd kan worden. Door onderzoek te doen onder een groter aantal mensen, onder zowel Zeeuwen als niet-Zeeuwen, kunnen betere uitspraken worden gedaan over NIMBY-gedrag. Het feit dat de houding ten aanzien van de ontpoldering van de Hedwigepolder niet direct gerelateerd kon worden aan de woonafstand van de Hedwigepolder, zou mede kunnen worden verklaard door de grote mate van aandacht voor het gebied. Doordat men in de media hoort van de ontpoldering van de Hedwigepolder en hierover een mening vormt, kan dit van invloed zijn op de relatie tussen woonafstand en houding. Om een relatie tussen deze variabelen vast te stellen, dient vervolgonderzoek te worden uitgevoerd die is toegespitst op NIMBY-gedrag, waarbij de houding ten aanzien van ontpoldering in het algemeen kan worden vergeleken met de houding ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder, gebaseerd op meerdere mensen uit een meer verspreid gebied.

6.4 Reflectie

In deze paragraaf wordt besproken hoe het onderzoek is verlopen en hoe het onderzoek geïnterpreteerd dienen te worden. Het onderzoek bestaat uit bureauonderzoek en het uitvoeren

van een survey. De combinatie van deze onderzoeksmethoden zorgt ervoor dat het onderzoek breed is opgezet. Het toevoegen van een derde onderzoeksmethode, zoals interviews, is hierdoor als onnodig beschouwd. Het uitvoeren van een media-analyse op basis van kranten, beleidsdocumenten en videomateriaal, zorgt voor een ruime kijk op de geselecteerde probleemgebieden, waardoor objectiviteit gehandhaafd wordt. Aanvulling van deze berichtgeving middels interviews was een aanvulling geweest op dit onderzoek, maar de aanwezigheid van andere onderzoeken waarin voor- en tegenstanders uitgebreid zijn geïnterviewd, tonen aan dat het voor dit onderzoek niet van belang is (Floor, 2009; Van Tilburg, 2010).

De uitvoering van de survey heeft veel moeite gekost. Verschillende manieren van enquêteren zijn toegepast. Zo is eerst getracht in verschillende stads- en dorpskernen mensen op straat aan te spreken, met een matig resultaat als gevolg. Veel mensen hebben geen zin of geen tijd om de enquête in te vullen en de mensen die wel bereid zijn de enquête in te vullen zijn in de meeste gevallen van het vrouwelijk geslacht en behoren tot ofwel de jongste ofwel de oudere leeftijdscategorie. Dit levert scheve verhoudingen op tussen zowel beide geslachten, als de verschillende leeftijdscategorieën. Het benaderen van publieke instanties zoals gemeenten, waterschap en provincie leverde niets op, gezien het feit dat er geen tijd was om de enquête rond te sturen of de betrokkenheid binnen het besluitvormingsproces. Enquêteren in de trein leverde meer respondenten op dan op straat, maar gezien de aanwezigheid van een groot deel niet-Zeeuwen bleek ook deze vorm van enquêteren niet gewenst. Door de enquête te digitaliseren had ik gehoopt een breed (Zeeuws) publiek te bereiken met behulp van verschillende sociale media. Uiteindelijk bleek ook deze manier van enquêteren niet het gewenste resultaat op te leveren. Gezien het ontbreken van mannelijke respondenten tussen de 30 en 50 jaar, welke overdag in de meeste gevallen werken en daardoor moeilijk te bereiken zijn, heb ik ten slotte besloten de enquêtes huis-aan-huis af te leveren met als mededeling dat ik deze een uur later weer op zou halen. Deze manier van enquêteren leverde een groot deel van de mannelijke respondenten tussen de 30 en 50 jaar op. De lange reistijd tussen mijn woonplaats (Oss, Noord-Brabant) en het onderzoeksgebied, heeft er voor gezorgd dat het aantal respondenten beperkt is gebleven.

De gebruikte onderdelen in de enquête zijn afgeleid van eerdere onderzoeken. Om de enquête beperkt te houden, heb ik niet de gehele set van items gebruikt om de identiteit en plaatsverbondenheid te meten. Voor het invullen van de enquête is zo slechts 6 á 7 minuten benodigd geweest, wat met het enquêteren op straat als uitgangspunt als gewenst kan worden beschouwd. De mate van betrouwbaarheid van beide sets items kan hierdoor wel zijn afgenomen, hoewel de meest relevante vraagstellingen zijn overgenomen. Het uitsluiten van een aantal items binnen de beide sets is gedaan met het oog op de betrouwbaarheid binnen statistische analyses binnen SPSS. Het uitvoeren van statistische analyses middels SPSS is echter beperkt gebleven, maar

aan de hand van de gegeven betrouwbaarheidsmaten kan wel worden geconcludeerd dat de beide sets als betrouwbaar kunnen worden aangeduid. Zo wordt bijvoorbeeld het selectief invullen gefilterd uit de uiteindelijke relevante resultaten.

Ondanks het feit dat het aantal respondenten welke de enquête ingevuld hebben gering is, kan wel gesteld worden dat de weerstand tegen ontpoldering breed gedragen wordt, en dat identiteit en plaatsverbondenheid hierin een grote rol speelt. Zo is een goed begin gemaakt voor vervolgonderzoek naar de in mijn ogen unieke situatie in Zeeland op het gebied van ontpoldering.

Literatuurlijst

- Anon. (2010). *Bodemberoerende activiteiten: Indicatoren voor het Schelde-estuarium*. Oostende: Vlaams Nederlandse Scheldec commissie.
- Bauman, Z. (1998). On Glocalization: or Globalization for some, Localization for some Others. *Thesis Eleven*, 54(1), 37-49.
- Bell, D., Gray, T., & Haggett, C. (2005). The 'social gap' in wind farm siting decisions: Explanations and policy responses. *Environmental Politics*, 14(4), 460-477.
- Bernauer, T. (2002). Explaining success and failure in international river management. *Aquatic Sciences*, 64(1), 1-19.
- Bij Waterdunen is geen sprake van staatssteun. (2011, 25-02-2011). *BN/De Stem*.
- Bijna zeshonderd handtekeningen tegen megastallen. (2012, 19-03-2012). *Omroep Zeeland*.
- Blowers, A., & Leroy, P. (1994). Power, politics and environmental inequality: A theoretical and empirical analysis of the process of 'peripheralisation'. [doi: 10.1080/09644019408414139]. *Environmental Politics*, 3(2), 197-228.
- Bonaiuto, M., Breakwell, G. M., & Cano, I. (1996). Identity Processes and Environmental Threat: the Effects of Nationalism and Local Identity upon Perception of Beach Pollution. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 6(3), 157-175.
- Bonaiuto, M., Carrus, G., Martorella, H., & Bonnes, M. (2002). Local identity processes and environmental attitudes in land use changes: The case of natural protected areas. *Journal of Economic Psychology*, 23(5), 631-653.
- Case, D. (1996). Contributions of journeys away to the definition of home: An empirical study of a dialectical process. *Journal of Environmental Psychology*, 16(1), 1-15.
- Castro, P. (2006). Applying social psychology to the study of environmental concern and environmental worldviews: Contributions from the social representations approach. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 16(4), 247-266.
- Chambers, C., & Sandberg, L. A. (2007). Pits, peripheralization and the politics of scale: Struggles over locating extractive industries in the town of Caledon, Ontario, Canada. *Regional Studies*, 41(3), 327-338.
- Commissie Natuurherstel Westerschelde. (2008). *Wennen aan de Westerschelde: Advies Commissie Natuurherstel Westerschelde*: Commissie Natuurherstel Westerschelde.
- Crozier, G. K. D., & Hajzler, C. (2010). NIMBY Claims, Free Riders and Universalisability. *Ethics, Place and Environment*, 13, 317-320.
- De Koning, M. (2011, 18-01-2011). Zes partijen naar RvS om project Waterdunen. *PZC*.
- De Wolff, H. W., & Spaans, M. (2010). *The concept of red-for-green in the Netherlands*. Retrieved from <http://resolver.tudelft.nl/uuid:dba92f22-b124-4f5f-a021-62c1c7b201a3>
- Devine-Wright, P. (2005). Beyond NIMBYism: towards an integrated framework for understanding public perceptions of wind energy. *Wind Energy*, 8(2), 125-139.
- Devine-Wright, P. (2009). Rethinking NIMBYism: The Role of Place Attachment and Place Identity in Explaining Place-protective Action. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 19(6), 426-441.
- Devine-Wright, P., & Howes, Y. (2010). Disruption to place attachment and the protection of restorative environments: A wind energy case study. *Journal of Environmental Psychology*, 30(3), 271-280.
- Drenthen, M. (2010). NIMBY and the Ethics of the Particular. *Ethics, Policy & Environment*, 13(3), 321 - 323.
- Feldman, S., & Turner, D. (2010). Why Not NIMBY? *Ethics, Policy & Environment*, 13(3), 251 - 266.
- Floor, J. (2009). *Ontpolderen langs de Westerschelde: Invloed van lokale en regionale actoren en legitimiteitsproblemen in het beleidsproces (2005-2009)*. Wageningen UR, Wageningen.

- Freudenburg, W. R., & Pastor, S. K. (1992). NIMBYS AND LULUS - STALKING THE SYNDROMES. *Journal of Social Issues*, 48(4), 39-61.
- Furuseth, O. J., & Johnson, M. S. (1988). NEIGHBORHOOD ATTITUDES TOWARDS A SANITARY LANDFILL - A NORTH-CAROLINA STUDY. *Applied Geography*, 8(2), 135-145.
- Furuseth, O. J., & O'Callaghan, J. (1991). Community Response to a Municipal Waste Incinerator - NIMBY or NEIGHBOR? *Landscape and Urban Planning*, 21(3), 163-171.
- Gebiedscommissie West Zeeuwsch-Vlaanderen. (2004). *Gebiedsplan West Zeeuwsch-Vlaanderen: Natuurlijk Vitaal*: Gedeputeerde Staten van de provincie Zeeland.
- Gies, E., Van Os, J., Hermans, T., & Olde Loohuis, R. (2007). *Megastallen in Beeld*. Wageningen Alterra.
- Giuliani, M. (2003). Theory of Attachment and Place Attachment. In M. Bonnes, T. Lee & M. Bonaiuto (Eds.), *Psychological Theories for Environmental Issues* (pp. 137-170). Aldershot: Ashgate.
- Gross, C. (2007). Community perspectives of wind energy in Australia: The application of a justice and community fairness framework to increase social acceptance. *Energy Policy*, 35(5), 2727-2736.
- Haggett, C. (2010). A Call for Clarity and a Review of the Empirical Evidence: Comment on Felman and Turner's 'Why Not NIMBY?'. *Ethics, Policy & Environment*, 13(3), 313 - 316.
- Hay, R. (1998). Sense of Place in Developmental Context. *Journal of Environmental Psychology*, 18(1), 5-29.
- Hidalgo, M. C., & Hernandez, B. (2001). Place attachment: Conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273-281.
- Knez, I. (2005). Attachment and identity as related to a place and its perceived climate. *Journal of Environmental Psychology*, 25(2), 207-218.
- Kuehn, R. (2002). The "Justice" in Environmental Justice. *Miscellaneous Publications of the Center for Environmental Communications, Loyola University New Orleans*(1), 15-23.
- Lake, R. W. (1993). PLANNERS ALCHEMY TRANSFORMING NIMBY TO YIMBY. *Journal of the American Planning Association*, 59(1), 87-93.
- Lake, R. W. (1996). VOLUNTEERS, NIMBYs, AND ENVIRONMENTAL JUSTICE: DILEMMAS OF DEMOCRATIC PRACTICE. *Antipode*, 28(2), 160-174.
- Lalli, M. (1992). Urban-related identity: Theory, measurement, and empirical findings. *Journal of Environmental Psychology*, 12(4), 285-303.
- Lewicka, M. (2005). Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighborhood ties. *Journal of Environmental Psychology*, 25(4), 381-395.
- Lokocz, E., Ryan, R. L., & Sadler, A. J. (2011). Motivations for land protection and stewardship: Exploring place attachment and rural landscape character in Massachusetts. *Landscape and Urban Planning*, 99(2), 65-76.
- Maguire, L., & Lind, E. (2003). Public participation in environmental decisions: stakeholders, authorities and procedural justice. *International Journal of Global Environmental Issues*, 3(2), 133-148.
- Manzo, L. C. (2003). Beyond house and haven: Toward a revisioning of emotional relationships with places. *Journal of Environmental Psychology*, 23(1), 47-61.
- Manzo, L. C., & Perkins, D. D. (2006). Finding common ground: The importance of place attachment to community participation and planning. *Journal of Planning Literature*, 20(4), 335-350.
- Meijerink, S. (2008). Explaining continuity and change in international policies: issue linkage, venue change, and learning on policies for the river Scheldt estuary 1967-2005. *Environment and Planning A*, 40(4), 848-866.
- Meyer, J. M. (2010). Hypocrisy, NIMBY, and the Politics of 'Everybody's' Backyard. *Ethics, Policy & Environment*, 13(3), 325 - 327.
- Midden, C. J. H., & Huijts, N. M. A. (2009). The Role of Trust in the Affective Evaluation of Novel Risks: The Case of CO2 Storage. *Risk Analysis*, 29(5), 743-751.

- Ministerie van Buitenlandse Zaken. (2005). *Verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Vlaams Gewest betreffende de uitvoering van de ontwikkelingsschets 2010 Schelde-estuarium*.
- Ministerie van VROM. (2011). *MIRT Trajectenboek 2011*.
- Ministeries van VROM, LNV, VenW, & EZ. (2006). *Nota Ruimte: Ruimte voor ontwikkeling*.
- Oproep tegen Waterdunen. (2010, 29-12-2010). *PZC*.
- Oranjewoud. (2006). *MER Waterdunen: Kustversterking en gebiedsontwikkeling in de Jong- en Oud Breskenspolder*. Middelburg: Provincie Zeeland & Projectbureau Zwakke Schakels.
- Projectbureau Zwakke Schakels Zeeland. (2005). *Startnotitie milieueffectrapportages Zwakke schakel West Zeeuwsch-Vlaanderen & Project Waterdunen: "Boetseren van veiligheid rond ruimtelijke kwaliteit"*. Provincie Zeeland.
- Proshansky, H. M., Fabian, A. K., & Kaminoff, R. (1983). Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3(1), 57-83.
- Provinciale Staten van Zeeland. (2010). *Provinciaal Inpassingsplan Waterdunen*.
- Provincie Zeeland. (2008a). *Kustversterkingsplan Waterdunen: Kustversterking in de Jong- en Oud-Breskenspolder*. Terneuzen: Provincie Zeeland & waterschap Zeeuws-Vlaanderen.
- Provincie Zeeland. (2008b). *Planbeschrijving Waterdunen*.
- Provincie Zeeland. (2010). *Regionale sociaal-economische effecten Waterdunen*. Middelburg: Provincie Zeeland.
- PvZ wendt zich tot Europa over Waterdunen. (2010, 19-12-2010). *PZC*.
- Ryan, R. L. (2005). Exploring the effects of environmental experience on attachment to urban natural areas. *Environment and Behavior*, 37(1), 3-42.
- Samkalden, C., & Berger, T. (2001). *Verdieping van de Westerschelde in Volkenrechtelijk Perspectief*: Amsterdam International Law Clinic.
- Scannell, L., & Gifford, R. (2010). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 1-10.
- Schippers, H. (2003). *De fysische effecten van verruiming van de Westerschelde: Verbetering van het MOVE denkmodel met behulp van het cellenconcept*. Universiteit Twente, Enschede.
- Schively, C. (2007). Understanding the NIMBY and LULU phenomena: Reassessing our knowledge base and informing future research. *Journal of Planning Literature*, 21(3), 255-266.
- Stedman, R. C. (2002). Toward a Social Psychology of Place. *Environment and Behavior*, 34(5), 561-581.
- Sze, J., & London, J. K. (2008). Environmental Justice at the Crossroads. *Sociology Compass*, 2(4), 1331-1354.
- Trendview. (2009). *Burgeronderzoek Gemeente Sluis*. Almere: ZLTO Afdeling gemeente Sluis.
- Twigger-Ross, C. L., & Uzzell, D. L. (1996). Place and identity processes. *Journal of Environmental Psychology*, 16(3), 205-220.
- Van Buuren, A. (2006). *Competente besluitvorming: Het management van meervoudige kennis in ruimtelijke ontwikkelingsprocessen*. Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Van Cooten, F. (2008, 31-10-2008). Verzet tegen Waterdunen groeit. *PZC*.
- Van Cooten, F. (2009a, 22-09-2009). Comité roept kabinet op Waterdunen weg te gooien. *BN/De Stem*.
- Van Cooten, F. (2009b, 11-11-2009). Verzet Waterdunen houdt aan. *BN/De Stem*.
- Van Cooten, F. (2009c, 22-04-2009). 'Waterdunen aanjager economie'. *PZC*.
- Van der Horst, D. (2007). NIMBY or not? Exploring the relevance of location and the politics of voiced opinions in renewable energy siting controversies. *Energy Policy*, 35(5), 2705-2714.
- Van Tilburg, A. (2010). *Verdrinken in (ont)polderen: Identiteitsgevoelige strijdpunten als uitdaging voor politieke bestuurders*. Universiteit Utrecht, Utrecht.
- Vennix, J. (2006). *Theorie en praktijk van empirisch onderzoek* (2 ed.): Pearson Education Limited.
- Verschuren, P., & Doorewaard, H. (2007). *Het ontwerpen van een onderzoek* (4 ed.). Den Haag: LEMMA.
- VNP. (2010). *Beeldkwaliteitplan: Verblijfsrecreatieterrein Waterdunen*. Rotterdam: Royal Haskoning.

- Vorkinn, M., & Riese, H. (2001). Environmental concern in a local context - The significance of place attachment. *Environment and Behavior*, 33(2), 249-263.
- Walker, A. J., & Ryan, R. L. (2008). Place attachment and landscape preservation in rural New England: A Maine case study. *Landscape and Urban Planning*, 86(2), 141-152.
- Walker, G. P., & Bulkeley, H. (2006). Geographies of environmental injustice. *Geoforum* 37(2006), 655-659.
- Whyte, K. P. (2010). Why Not Environmental Injustice? *Ethics, Policy & Environment*, 13(3), 333 - 336.
- Wolsink, M. (1994). Entanglement of Interests and Motives - Assumptions Behind the NIMBY-Theory on Facility Siting. *Urban Studies*, 31(6), 851-866.
- Wolsink, M. (2000). Wind power and the NIMBY-myth: institutional capacity and the limited significance of public support. *Renewable Energy*, 21(1), 49-64.
- Wolsink, M. (2006). Invalid theory impedes our understanding: a critique on the persistence of the language of NIMBY. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 31(1), 85-91.
- Wolsink, M. (2007). Wind power implementation: The nature of public attitudes: Equity and fairness instead of 'backyard motives'. *Renewable & Sustainable Energy Reviews*, 11(6), 1188-1207.
- Wüstenhagen, R., Wolsink, M., & Bürer, M. J. (2007). Social acceptance of renewable energy innovation: An introduction to the concept. *Energy Policy*, 35(5), 2683-2691.
- Zeeuws Overlegorgaan Waterkeringen. (2004). *Zeeuws Kustbeleidsplan 2004: Bescherming tegen overstromingen in de provincie Zeeland*.

Gebruikte mediabronnen:

- CDA boos over Waterdunen. (2008, 04-10-2008). PZC.
- 'Plan Waterdunen nu afblazen'. (2008, 30-09-2008). BN/De Stem.
- 'Waterdunen is heilloos'. (2008, 14-04-2008). BN/De Stem.
- Steun werkgroep 'Waterdunen'. (2009, 21-06-2009). PZC.
- D & T tegen 'door strot duwen van Waterdunen'. (2010, 12-02-2010). PZC.
- Eerste Kamer kan ontpolderen niet tegenhouden. (2010, 15-06-2010). PZC.
- 'Nederland komt afspraken Westerschelde na'. (2010, 20-10-2010). PZC.
- Oproep tegen Waterdunen. (2010, 29-12-2010). PZC.
- Overeenkomst provincie en Molecaten over Waterdunen. (2010, 22-09-2010). PZC.
- PvZ wendt zicht tot Europa over Waterdunen. (2010, 19-12-2010). PZC.
- PvZ: ontpoldering alsnog voorkomen. (2010, 21-02-2010). PZC.
- Raadsleden stoppen met Waterdunen Nee! (2010, 11-03-2010). PZC.
- Verburg betreurt houding Hulst. (2010, 02-09-2010). PZC.
- Vlaanderen blijft open staan voor alternatieven ontpoldering. (2010, 13-08-2010). NRC.
- Waterdunen Nee!!! mobiliseert coalitie. (2010, 03-11-2010). PZC.

Afwijzing beroep Waterdunen Nee. (2011, 06-07-2011). BN/De Stem.

'Belangenverstrengeling bij onderzoek Waterdunen'. (2011, 29-06-2011). PZC.

Bij Waterdunen is geen sprake van staatssteun. (2011, 25-02-2011). BN/De Stem.

Bleker bezoekt Hedwigepolder. (2011, 17-05-2011). De Telegraaf.

Bleker twijfelt niet over Hedwigepolder. (2011, 25-10-2011). De Stentor.

Bleker zoekt steun in Brussel voor alternatieven voor ontpoldering Hedwige. (2011, 15-06-2011). PZC.

Bommetje PVV onder definitieve plannen Bleker met plannen Hedwigepolder. (2011, 14-04-2012). PZC.

Brief Robesin aan Rutte over ontpoldering. (2011, 17-06-2011). PZC.

Dertig demonstranten voeren actie bij Hedwigepolder. (2011, 31-08-2011). PZC.

EU wil opheldering over alternatieven Hedwigepolder. (2011, 15-09-2011). De Volkskrant.

Euro extra in Waterdunen is waarschijnlijk staatssteun. (2011, 01-02-2011). BN/De Stem.

'Geld van de Hedwige naar getijdencentrale'. (2011, 15-02-2011). PZC.

Hedwigepolder blijft droog. (2011, 17-06-2011). PZC.

Ministerie: provincie maakte geen fouten in zaak Waterdunen. (2011, 10-12-2011). BN/De Stem.

Mogelijke alternatieven ontpoldering Hedwigepolder bekend. (2011, 31-05-2011). BN/De Stem.

'Nederland misleidt bij Hedwigepolder'. (2011, 16-12-2011). De Stentor.

Nederland zet Hedwigepolder niet onder water, Peeters boos. (2011, 17-06-2011). Gazet van Antwerpen.

Onteigening Waterdunen ingediend. (2011, 25-01-2011). PZC.

Ophef om vermeende functie Cees Slager berust op misverstand. (2011, 30-06-2011). BN/De Stem.

Provincie mag onteigenen voor Waterdunen. (2011, 29-11-2011). BN/De Stem.

PVV geërgerd door uitspraak Nijpels over Hedwigepolder. (2011, 24-03-2011). PZC.

Raadsleden Hulst bezoeken staatssecretaris Bleker. (2011, 09-03-2011). PZC.

Red onze Polders vangt bot in kwestie Waterdunen. (2011, 29-03-2011). BN/De Stem.

Rutte rekent op draagvlak voor besluit polder. (2011, 17-06-2011). De Telegraaf.

Scheldeverdrag: "Nederland toont zich compleet onbetrouwbaar". (2011, 20-06-2011). Gazet van Antwerpen.

Sluis verzet zich niet meer tegen Waterdunen. (2011, 14-01-2011). BN/De Stem.

Staatssecretaris Bleker tegen ontpoldering Hertogin Hedwigepolder. (2011, 10-03-2011). PZC.

Tijdlijn van jarenlange strijd rond Hedwigepolder. (2011, 17-06-2011). Trouw.

Waterdunen betekent meer voor natuurherstel dan gedacht. (2011, 23-11-2011). BN/De Stem.

'Waterdunen Nee heeft wél belang'. (2011, 17-03-2011). PZC.

Woede over conclusie ministerie over Waterdunen. (2011, 15-12-2011). BN/De Stem.

Raad van State keurt Waterdunen goed. (2012, 15-02-2012). PZC.

Rutte: Zonder steun PVV hele Hedwigepolder onder water. (2012, 20-04-2012). De Volkskrant.

Wetenschappelijk gehalte van Deltaresrapport door experts onderschreven. (2012, 20-01-2012). Rijksoverheid.

Zeeland vreest voor Hedwigepolder door Haagse breuk. (2012). Retrieved 25-04-2012, 2012, from www.nu.nl

Boon, L. (2012, 13-04-2012). 'Hedwigepolder voor eenderde onder water gezet'. NRC.

D66. (2011). Hedwigepolder: 'bezuinigen' op natuur blijkt dure hobby. Retrieved 07-06-2011, 2011, from www.d66.nl

De Jong, De Mos, & Van Bommel. (2010). Motie van het lid De Jong c.s.

De Koning, M. (2010, 30-06-2010). Veel gasten Napoleonhoeve steunen actiegroep Waterdunen Nee! PZC.

De Koning, M. (2010, 21-01-2010). Werkgroep Waterdunen/Groede roert zich. PZC.

De Koning, M. (2011, 12-12-2011). 'Provincie correct over Waterdunen'. PZC.

De Koning, M. (2011, 18-01-2011). Zes partijen naar RvS om project Waterdunen. PZC.

De Mos. (2011). Motie van het lid De Mos.

Deira, S. (2011, 08-06-2011). Vogelbescherming wil staat aanklagen om Hedwigepolder. Elsevier.

Duurzaamnieuws. (2011). Vogelbescherming op de bres voor ontpoldering in Westerschelde. Retrieved 07-06-2011, 2011, from www.duurzaamnieuws.nl

GroeneRuimte. (2011). Bleker ziet geen rol voor het Rijk in besluitvorming over project Waterdunen. Retrieved 06-04-2011, 2011, from www.groeneruimte.nl

Hankel, A. (2009, 25-08-2009). Stevige kritiek Wijffels aanpak Balkenende Westerschelde. Elsevier.

Hendryckx, M. (2011, 21-06-2011). Waarom Vlaanderen moeilijk doet over Hedwigepolder. De Standaard.

Hinke, B. (2011, 31-03-2011). Onder water zetten Hedwigepolder niet langer eis natuurorganisaties. NRC

Hoonhorst, R. (2008, 24-09-2008). Gemengde reacties Waterdunen. BN/De Stem.

Hoonhorst, R. (2008, 23-09-2008). Provincie wil doorgaan met Waterdunen. BN/De Stem.

Hoonhorst, R. (2008, 09-12-2008). Waterdunen mist steun plaatselijke bevolking. BN/De Stem.

Hoonhorst, R. (2008, 13-12-2008). Waterdunen roept ook positieve reacties op. BN/De Stem.

Hoonhorst, R. (2009, 27-06-2009). Invulling Waterdunen stuit op weerstand. PZC.

Hoonhorst, R. (2010, 12-02-2010). 'Kijk voor je kiest naar standpunten over Waterdunen'. PZC.

Hoonhorst, R. (2010, 24-09-2010). Oud-wethouder pleit voor 'Waterdunen Ja!'. PZC.

Hoonhorst, R. (2010, 28-09-2010). Strijd om Waterdunen ontbrandt. PZC.

Hoonhorst, R. (2010, 06-02-2010). Waterdunen houdt De Koeijer van CDA-lijst. PZC.

Hoonhorst, R. (2011, 24-02-2011). 'Ontpoldering leidt tot ziekte en natuurverlies'. PZC.

Hoonhorst, R. (2011, 22-06-2011). Raad van State bekijkt of actiegroepen belang hebben bij Waterdunen. PZC.

Kutterink, J. (2008, 21-10-2008). Nijpels: ontpolderen Hedwigepolder beste oplossing. PZC.

Kutterink, J. (2012, 13-01-2012). Vlaanderen verwerpt alternatief voor ontpoldering Hedwige. PZC.

Nieuws.nl. (2011). Bleker besprak alternatieven Hedwigepolder. Retrieved 07-06-2011, 2011, from www.nieuws.nl

Nu.nl. (2012). Europa gaat druk over Hedwigepolder niet opvoeren. Retrieved 25-04-2012, 2012, from www.nu.nl

Omroep Zeeland. (2011). Antwerpen: geen nieuwe ontpolderdiscussie. Retrieved 17-05-2011, 2011, from www.omroepzeeland.nl

Omroep Zeeland. (2011). Kamerlid Koppejan blij met besluit milieuorganisaties. Retrieved 17-05-2011, 2011, from www.omroepzeeland.nl

Omroep Zeeland. (2011). Vogelbescherming mogelijk naar rechter voor Hedwige. Retrieved 17-05-2011, 2011, from www.omroepzeeland.nl

Partij voor de Dieren. (2011). Interpellatie Minister President over schimmenspel rond Hedwigepolder. Retrieved 08-06-2011, 2011, from www.partijvoordedieren.nl

Ramakers, E. (2011, 17-06-2011). Robesin heeft dubbel gevoel bij keuze kabinet. BN/De Stem.

Ramakers, E., & Jansen, B. (2011, 17-06-2011). Robesin heeft dubbel gevoel bij keuze kabinet. PZC.

Robesin, J. (2011). Schriftelijke vragen conform Art. 44 van het Reglement van Orde van het Statenlid Johan Robesin, Partij voor Zeeland (PvZ) over het geheim van Molecaten.

Van Cooten, F. (2008, 29-08-2008). CDA Sluis: zelf baas over Waterdunen. BN/De Stem.

Van Cooten, F. (2008, 18-01-2008). Geen druk bij aankoop grond Waterdunen. PZC.

Van Cooten, F. (2008, 29-10-2008). Haast met grond voor Waterdunen. PZC.

Van Cooten, F. (2008, 14-11-2008). Subsidie Waterdunen staat in ander licht. BN/De Stem.

Van Cooten, F. (2008, 31-10-2008). Verzet tegen Waterdunen groeit. PZC.

Van Cooten, F. (2008, 11-09-2008). Waterdunen vlot trekken. BN/De Stem.

Van Cooten, F. (2009, 22-09-2009). Comité roept kabinet op Waterdunen weg te gooien. BN/De Stem.

Van Cooten, F. (2009, 23-03-2009). Meerderheid inwoners Sluis wijst plan Waterdunen bij Breskens af. BN/De Stem.

Van Cooten, F. (2009, 11-11-2009). Verzet Waterdunen houdt aan. BN/De Stem.

Van Cooten, F. (2009, 22-04-2009). 'Waterdunen aanjager economie'. PZC.

Van de Wier, M. (2011, 08-06-2011). Ontpolderen is toch enige optie. Trouw.

Van Lieshout, M. (2011, 03-06-2011). De Hedwigepolder, de Zeeuwen en het water: een emotionele combinatie. De Volkskrant.

Van Lieshout, M., & Meerhof, R. (2011, 03-06-2011). Ben Bot: Kabinet zit vast aan afspraken Hedwigepolder. De Volkskrant.

Waterforum. (2010). Rutte nog onduidelijk over lot Hedwigepolder. Retrieved 28-02-2011, 2011, from www.waterforum.net

Waterforum. (2010). Vlaanderen blijft bij ontpoldering Hedwigepolder. Retrieved 28-02-2011, 2011, from www.waterforum.net

Waterforum. (2011). Promotieonderzoek beroert tegenstanders ontpoldering Hedwige. Retrieved 28-02-2011, 2011, from www.waterforum.net

Wynia, S. (2009, 25-08-2009). Warboel Westerschelde schuld Balkenende. Elsevier.

Zeeuwse Milieufederatie. (2011). Natuurorganisaties gaan voor Natuurherstelfonds Westerschelde. Retrieved 17-05-2011, 2011, from www.zmf.nl

Op meerdere plaatsen in de provincie Zeeland zijn plannen om bepaalde bestaande polders te ontpolderen. Er is sprake van ontpoldering als van een ingedijkt gebied, in de meeste gevallen gebruikt ten behoeve van landbouw, de buitenste dijk wordt verwijderd. Dit maakt het mogelijk om het betreffende gebied onder water te zetten en waar mogelijk nieuwe natuur te creëren. In het geval van de Hedwigepolder zijn afspraken gemaakt tussen Nederland en Vlaanderen om de Hedwigepolder te ontpolderen. Dit is volgens verschillende partijen noodzakelijk om de aangerichte schade door verdieping van de Westerschelde te compenseren, en zo nieuwe natuur te creëren. Wij willen van u weten wat u van deze ontwikkelingen vindt en wat de gevolgen van ontpoldering kunnen zijn.

Persoonlijk deel

1. Wat is uw geslacht?

- ☐ Man
☐ Vrouw

2. Wat is uw leeftijd?

- ☐ 15 – 29 jaar
☐ 30 – 49 jaar
☐ 50 – 69 jaar
☐ 70 jaar of ouder
☐

3. Wat is uw postcode?

4. Bent u geboren in de provincie Zeeland?

- ☐ Ja
☐ Nee

5. Bent u woonachtig in de provincie Zeeland?

- ☐ Ja
☐ Nee

6. Indien u woonachtig bent in de provincie Zeeland, hoe lang woont u al in deze provincie?

- ☐ Minder dan 10 jaar
☐ 10 – 24 jaar
☐ 25 – 39 jaar
☐ 40 jaar of langer

Identiteit

7. Als u vraag 4 of 5 met JA heeft beantwoordt (u bent woonachtig of geboren in de provincie Zeeland), geef bij de volgende stellingen alstublieft aan of u het met deze stelling eens bent of niet. **Indien u bij vraag 7 en 8 NEE heeft aangekruist, gaat u dan alstublieft verder met vraag 8.**

Stelling	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Geen mening	Mee eens	Helemaal mee eens
Ik ben er trots op dat ik een Zeeuw ben.	1	2	3	4	5
De provincie Zeeland zou niet van de eigen normen en waarden af moeten wijken.	1	2	3	4	5
De Zeeuwse identiteit dient te worden behouden.	1	2	3	4	5
Ik beschouw mezelf meer als een Nederlander dan een Zeeuw.	1	2	3	4	5
Ik zou niet in een andere provincie dan de provincie Zeeland willen wonen.	1	2	3	4	5

8. De volgende set vragen hebben betrekking op uw affiniteit met uw huidige leefomgeving, gevolgd door een aantal algemene stellingen die betrekking hebben op ontpoldering.

Stelling	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Geen mening	Mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb natuurlijke gevoelens voor mijn huidige woonplaats	1	2	3	4	5
Ik voel me niet thuis in mijn huidige woonplaats.	1	2	3	4	5
De plaats waarin ik woon vormt een deel van mijzelf.	1	2	3	4	5
Veel dingen in mijn woonplaats herinneren mij aan mijn verleden.	1	2	3	4	5

Stelling	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Geen mening	Mee eens	Helema al mee eens
Ik zou niet in een andere plaats willen wonen, omdat ik dan teveel van mezelf opgeef.	1	2	3	4	5
Ik heb zoveel dingen meegemaakt in mijn huidige woonplaats dat ik een intieme band heb gecreëerd met de plaats.	1	2	3	4	5
Ik zou voor altijd in mijn huidige woonplaats willen blijven wonen.	1	2	3	4	5
Ik kijk uit naar de toekomstige ontwikkelingen in mijn huidige woonplaats.	1	2	3	4	5
Mijn huidige woonplaats speelt geen belangrijke rol in mijn toekomstplannen.	1	2	3	4	5
Mijn persoonlijke toekomst is nauw verbonden met mijn huidige woonplaats.	1	2	3	4	5

Houding ten opzichte van ontpoldering

9. Bent u op de hoogte van de plannen om de Hedwigepolder te ontpolderen?
- ☐ Ja
- ☐ Nee
- ☐ Weet niet zeker
10. Heeft u een mening gevormd over de ontpoldering van de Hedwigepolder?
- ☐ Ik steun de plannen om de Hedwigepolder te ontpolderen
- ☐ Ik ben tegen de plannen om de Hedwigepolder te ontpolderen
- ☐ Weet niet zeker
11. Indien u in de hierboven gestelde vraag heeft aangegeven dat u **niet zeker bent** ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder, beantwoord dan alstublieft de volgende vraag:
Naar welke mening ten aanzien van ontpoldering van de Hedwigepolder neigt u?
- ☐ Steunen van de plannen voor ontpoldering
- ☐ Tegen de plannen voor ontpoldering
12. Wat is uw algemene houding ten aanzien van ontpoldering?
- ☐ Ik ben tegen ontpoldering
- ☐ Ik ben niet voor en niet tegen ontpoldering
- ☐ Ik ben voor ontpoldering
13. Stel dat de ontpoldering van de Hedwigepolder het gevolg was van **gemeentelijke/provinciale** plannen om natuurwaarden te verbeteren. Hoe zou dit van invloed zijn op uw houding ten aanzien van de ontpoldering?
- ☐ Meer waarschijnlijk voor de plannen
- ☐ Meer waarschijnlijk tegen de plannen
- ☐ Is niet van invloed op mijn houding
14. Geeft u alstublieft aan of u het met de volgende stellingen eens bent of niet:

Stelling	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Geen mening	Mee eens	Helema al mee eens
Polders zijn een belangrijk onderdeel van het Zeeuwse landschap.	1	2	3	4	5
Ontpoldering tast het Zeeuwse landschap aan.	1	2	3	4	5
Polders zijn belangrijk voor mijn gevoelens met de omgeving	1	2	3	4	5
Ontpoldering ten behoeve van recreatie en natuur heeft een <u>positieve</u> invloed op de Zeeuwse economie	1	2	3	4	5

Stelling	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Geen mening	Mee eens	Helema al mee eens
Het creëren van nieuwe natuur in de Hedwigepolder is nodig ter compensatie van de verdieping van de Westerschelde.	1	2	3	4	5
Nederland moet gemaakte afspraken met Vlaanderen aangaande ontpoldering nakomen.	1	2	3	4	5
Door te ontpolderen wordt de strijd tegen water opgegeven.	1	2	3	4	5
De algemene opinie dat de stormvloed van 1953 nog steeds deel uit maakt van de Zeeuwse levensstijl is onzin.	1	2	3	4	5
De commotie rond de ontpoldering van de Hedwigepolder is ontstaan door invloeden vanuit de media.	1	2	3	4	5
Een droge Hedwigepolder is het waard om honderden miljoenen belastinggeld aan uit te geven.	1	2	3	4	5

Visie op grootschalige landschapsingrepen

15. Stelt u voor dat uw gemeente/provincie ingrijpende veranderingen aan wil brengen in uw omgeving. Het uitvoeren van deze veranderingen heeft tot gevolg dat uw regio er economisch op vooruit gaat. De gemeente/provincie kan hiervoor kiezen uit het plaatsen van megastallen, een nieuwe kerncentrale (Borssele), een groot windmolenpark, en grootschalige ontpolderingen. Wat is uw reactie op de volgende stellingen?

Stelling	Helemaal niet mee eens	Niet mee eens	Geen mening	Mee eens	Helemaal mee eens
Ik heb liever megastallen in mijn omgeving, dan ontpolderingen.	1	2	3	4	5
Ik heb liever een nieuwe kerncentrale in mijn omgeving, dan een groot windmolenpark.	1	2	3	4	5
Ik heb liever ontpolderingen in mijn omgeving, dan een groot windmolenpark.	1	2	3	4	5
Ik heb liever een groot windmolenpark in mijn omgeving, dan megastallen.	1	2	3	4	5
Ik heb liever een nieuwe kerncentrale in mijn omgeving, dan ontpolderingen.	1	2	3	4	5
Ik heb liever megastallen in mijn omgeving, dan een nieuwe kerncentrale.	1	2	3	4	5

16. Kunt u uw mening ten opzichte van ontpolderingen en de ontpoldering van de Hedwigepolder nader verklaren?

Bijlage II

Item	Mean	% Eens
Polders zijn een belangrijk onderdeel van het Zeeuwse landschap	4,26	87,6
Ontpoldering tast het Zeeuwse landschap aan	3,47	56,2
Polders zijn belangrijk voor mijn gevoelens met de omgeving	3,43	50,4
De algemene opinie dat de stormvloed van 1953 nog steeds deel uit maakt van de Zeeuwse levensstijl is onzin ^a	3,16	45,8
Ontpoldering ten behoeve van recreatie en natuur heeft een <u>positieve</u> invloed op de Zeeuwse economie ^b	2,93	31,4
Nederland moet gemaakte afspraken met Vlaanderen aangaande ontpoldering nakomen ^c	2,73	30,8
Een droge Hedwigepolder is het waard om honderden miljoenen belastinggeld aan uit te geven	2,56	15
Door te ontpolderen wordt de strijd tegen water opgegeven	2,45	15,8

Weergave van de gemiddelden en het percentage van de respondenten dat het eens is met de stellingen betreffende de houding ten aanzien van ontpoldering.

*= deze stellingen zijn omgekeerd.

Bijlage III

Correlations

		Algemene houding tov ontpoldering Hedwigepolder	Polder belangrijk Zeeuws landschap	Ontpoldering tast Zeeuwse landschap aan	Polders belangrijk voor gevoelens met omgeving	Strijd met water opgegeven door ontpoldering	Droge Hedwigepold er is honderden miljoenen belasting waard	Ontpoldering negatieve invloed Zeeuwse economie	NL moet afspraken Vlaanderen niet nakomen	1953 nog steeds deel van Zeeuwse levensstijl
Algemene houding tov ontpoldering Hedwigepolder	Pearson Correlation	1	,259**	,570**	,294**	,306**	,292**	,344**	,375**	-,009
	Sig. (2-tailed)		,005	,000	,001	,001	,002	,000	,000	,921
	N	115	115	115	115	114	114	115	114	114
Polder belangrijk Zeeuws landschap	Pearson Correlation	,259**	1	,419**	,478**	,065	,225*	,045	,062	,020
	Sig. (2-tailed)	,005		,000	,000	,482	,013	,624	,498	,825
	N	115	121	121	121	120	120	121	120	120
Ontpoldering tast Zeeuwse landschap aan	Pearson Correlation	,570**	,419**	1	,546**	,328**	,446**	,445**	,397**	-,046
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000	,000	,000	,000	,000	,620
	N	115	121	121	121	120	120	121	120	120
Polders belangrijk voor gevoelens met omgeving	Pearson Correlation	,294**	,478**	,546**	1	,091	,269**	,216*	,249**	-,042
	Sig. (2-tailed)	,001	,000	,000		,323	,003	,017	,006	,646
	N	115	121	121	121	120	120	121	120	120
Strijd met water opgegeven door ontpoldering	Pearson Correlation	,306**	,065	,328**	,091	1	,198*	,133	,242**	,155
	Sig. (2-tailed)	,001	,482	,000	,323		,030	,146	,008	,092
	N	114	120	120	120	120	120	120	120	120
Droge Hedwigepolder is honderden miljoenen belasting waard	Pearson Correlation	,292**	,225*	,446**	,269**	,198*	1	,326**	,252**	-,004
	Sig. (2-tailed)	,002	,013	,000	,003	,030		,000	,006	,965
	N	114	120	120	120	120	120	120	120	120
Ontpoldering negatieve invloed Zeeuwse economie	Pearson Correlation	,344**	,045	,445**	,216*	,133	,326**	1	,559**	-,044
	Sig. (2-tailed)	,000	,624	,000	,017	,146	,000		,000	,635
	N	115	121	121	121	120	120	121	120	120
NL moet afspraken Vlaanderen niet nakomen	Pearson Correlation	,375**	,062	,397**	,249**	,242**	,252**	,559**	1	,037
	Sig. (2-tailed)	,000	,498	,000	,006	,008	,006	,000		,687
	N	114	120	120	120	120	120	120	120	120
1953 nog steeds deel van Zeeuwse levensstijl	Pearson Correlation	-,009	,020	-,046	-,042	,155	-,004	-,044	,037	1
	Sig. (2-tailed)	,921	,825	,620	,646	,092	,965	,635	,687	
	N	114	120	120	120	120	120	120	120	120

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).